

Sexuell exploatering av barn och ungdomar

Sammanställning av aktuell kunskap och forskning 2004-2008

Gisela Priebe

STIFTELSEN
Allmänna Barnhuset

Sexuell exploatering av barn och ungdomar

Sammanställning av aktuell kunskap och forskning 2004-2008

Gisela Priebe

STIFTELSEN
Allmänna Barnhuset

Sexuell exploatering av barn och ungdomar.
Sammanställning av aktuell kunskap och forskning 2004-2008
Författare: Gisela Priebe
© Stiftelsen Allmänna Barnhuset och författaren
Tryck: Edita Västra Aros, 2008.
Omslagsillustration: Rebecca Prytz

Förord

När regeringen 2007 gjorde sin uppföljning och uppdatering av den Nationella handlingsplanen mot kommersiell sexuell exploatering av barn, fick Stiftelsen Allmänna Barnhuset medel för kunskapsspridande insatser. Ett led i uppdraget var att göra en sammanställning av den forskning och den kunskap som finns på området inom olika sektorer i samhället. Föreliggande rapport är en redovisning av det uppdraget.

Kunskapssammanställningen är gjord av Gisela Priebe leg. psykolog och leg. psykoterapeut, sedan några år tillbaka doktorand vid Avd. för barn- och ungdomspsykiatri vid Lunds universitet. Gisela har, tillsammans med professor Carl-Göran Svedin, gjort en tidigare studie om gymnasieungdomar som säljer sex mot ersättning/pengar, i samband med den offentliga utredningen om Sexuell exploatering av barn i Sverige (SOU 2004:71). Föreliggande rapport tar sin utgångspunkt i denna utredning och redovisar utvecklingen av kunskap om sexuell exploatering av barn, handel med barn, sexuell exploatering mot ersättning/barnprostitution och barnpornografi, till och med hösten 2008. Fokus har varit Sverige och de nordiska länderna men publikationer från andra länder finns också med.

I dag finns, till skillnad från 2004, en hel del kunskap om sexuell exploatering och det produceras hela tiden ny. Många aktörer arbetar med frågan, både i Sverige och internationellt. Störst har kunskapsutvecklingen varit när det gäller ungdomar som säljer eller byter sexuella tjänster. Det finns betydligt mindre material om barnpornografi och handel med barn för sexuella ändamål. Fortfarande är behovet av systematisk forskning inom området stort.

Även om det sedan flera år är känt att sexuell exploatering av barn och ungdomar förekommer är kunskapen om ämnet fortfarande förhållandevis låg. Bristande medvetenhet om att sexuell exploatering förekommer bland barn och ungdomar i vår närhet kan bidra till att exploateringen fortsätter. Framförallt yrkesverksamma behöver kunskap för att känna igen sexuell exploatering och kunna prata om ämnet med de barn och ungdomar de möter i sitt arbete.

Rapporten vänder sig till alla som kan behöva kunskap om sexuell exploatering; politiker, beslutsfattare, tjänstemän, lagstiftare, informatörer, föräldrar samt de som i sin yrkesutövning möter barn- och ungdomar. Det är Barnhuset förhoppning att kunna bidra till att kunskapen ökar och att vi på sikt kan motverka sexuell exploatering av barn och ungdomar.

För Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Bodil Långberg

Åsa Lundström Mattsson

Innehåll

■	1	INLEDNING	10
■	2	BAKGRUND	11
■	3	MATERIAL OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	12
	3.1	Material	12
	3.2	Tillvägagångssätt	13
■	4	VAD ÄR SEXUELL EXPLOATERING AV BARN?	14
	4.1	Definitioner och avgränsning	14
	4.2	Internationella dokument och aktuell svensk lagstiftning	14
	4.2.1	Internationella dokument	14
	4.2.2	Aktuell svensk lagstiftning	15
	4.2.3	Utredningar och pågående lagstiftningsarbete	18
■	5	HUR STORT ÄR PROBLEMET?	20
■	6	HUR ÄR DET MÖJLIGT?	23
	6.1	Ett internationellt perspektiv	23
	6.2	En förändrad syn på sexualitet	23
	6.2.1	Sexualitet och Internet	23
	6.2.2	Unga och pornografi	24
	6.2.3	Språkbruk	25
	6.3	Ökad medvetenhet?	25
■	7	INTERNET OCH ANDRA INTERAKTIVA MEDIA SOM RISK OCH MÖJLIGHET	27
	7.1	Generationsklyftan – mellan moralpanik och riskmedvetande	27
	7.2	Ungas IT-vanor i allmänhet	28
	7.3	Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften	29
	7.4	Ungas strategier för att skydda sig mot övergrepp och sexuell exploatering via IT	31
	7.5	Problematiskt IT-beteende hos vuxna	33
■	8	BARN OCH UNGDOMAR SOM LÖPER RISK ATT BLI UTSATTA FÖR SEXUELL EXPLOATERING	34
	8.1	Psykiska och psykosociala problem och olika former av utsatthet och risktagande	34
	8.2	Hemlöshet	35
	8.3	Internetbeteende hos barn och ungdomar som ökar risken för sexuell exploatering	36

■	9	BARNPORNOGRAFI	38
	9.1	Språkbruk igen	38
	9.2	Barnet på bilden	38
	9.3	2005 års barnpornografiutredning	39
	9.3.1	Definitionen av barnpornografi	39
	9.3.2	Omfattningen av kriminaliseringen	39
	9.3.3	Undantag från det straffbara området	39
	9.3.4	Straffskalorna och gradindelningen	40
	9.3.5	Barnets ställning	40
	9.3.6	Åtalspreskription	40
	9.3.7	Kravet på dubbel straffbarhet	40
	9.4	Ungdomar som sprider sexuella bilder av jämnåriga – en fallbeskrivning	40
■	10	HANDEL MED BARN FÖR SEXUELLA ÄNDAMÅL	42
■	11	SEXUELL EXPLOATERING MOT ERSÄTTNING	45
	11.1	Prostitution – försäljning av sexuella tjänster – sex i utbyte mot saker eller tillhörighet	45
	11.2	Debutålder, frekvens, typ av ersättning och köparens kön	46
	11.3	Kön och sexuell läggning	47
	11.4	Kontaktarenor för sexuell exploatering mot ersättning	49
	11.5	Att tala med ungdomar om att byta eller sälja sexuella tjänster mot ersättning	50
	11.6	Pågående forskning	51
■	12	OFFREN	52
	12.1	Språkbruk igen	52
	12.2	Offrens berättelser	52
	12.3	Barn och ungdomar som utsatts för internetrelaterade övergrepp	54
	12.4	Barn och ungdomar som utsatts för barnpornografi	54
	12.5	Barn och ungdomar som utsatts för människohandel	55
■	13	FÖRÖVARNA	56
	13.1	Aktuell forskning om förövare som är sexuellt attraherade av barn och ungdomar	56
	13.2	Förövarnas syn på övergreppen	58
	13.3	Gärningsmän som ägnar sig åt sexuell exploatering inom den organiserade brottsligheten	58
■	14	ATTITYDER TILL SEXUELL EXPLOATERING	60
	14.1	Ungdomars attityder	60
	14.1.1	Är det normalt att få sexuella förslag på nätet?	60
	14.1.2	Är det ok att sälja sexuella tjänster?	61
	14.2	Vuxnas attityder	61

■	15 SAMVERKAN OCH NÄTVERKSBYGGANDE	62
	15.1 Barnhusen	62
	15.2 Strategi för samverkan och samverkansplaner mot människohandel för sexuella ändamål	63
	15.3 Internationellt samarbete och nätverk	63
	15.4 CEOP – ett brittiskt exempel på samverkan	64
■	16 HOTLINE, INFORMATIONSMATERIAL OCH VIDAREUTBILDNING AV PROFESSIONELLA	65
	16.1 Hotline och Squill – möjligheter att anmäla barnpornografibrott på IT	65
	16.2 Faktablad och annat informationsmaterial	66
	16.3 Vidareutbildning av professionella	66
■	17 INDIVIDINRIKTADE ÅTGÄRDER, UTREDNINGAR OCH BEHANDLING	68
	17.1 Socialtjänsten	68
	17.2 Åtgärder och behandling som vänder sig till offren	69
	17.3 En kartläggning av interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål	72
	17.4 Åtgärder och behandling som vänder sig till förövarna	73
■	18 SAMMANFATTANDE KOMMENTAR	76
	Avgränsningar och överlappningar	77
■	LÄNKAR	80
■	REFERENSER	81

1 INLEDNING

När utredningen om kunskap om sexuellt exploaterade barn i Sverige la fram sitt betänkande år 2004, konstaterade man att kunskapen och framför allt forskningen inom området var mycket begränsad (SOU 2004:71). Idag har situationen förändrats och den intresserade kan ta del av ett stort antal publikationer som har lagts fram under de fyra år som har gått sedan betänkandet skrevs. Dessa publikationer spänner över ett brett fält. I media och hos allmänheten finns ett växande intresse och engagemang. Böcker som *Smuts* (Wennstam, 2007) eller *Flickan under gatan* (Roslund, & Hellström, 2008) toppar bästsäljarlistorna och erbjuder inte bara spännande läsning utan bygger på verkliga händelser och omfattande research. I boken "Alexandramannen" (Wagner, 2008) beskrivs en av Sveriges största nätsexhärvor där ett stort antal unga flickor förmåddes att sälja bilder och sexshower via webbkamera samt att ha sex mot betalning under möten i det verkliga livet.

I Sverige och de övriga nordiska länderna finns nu ett antal rapporter om ungdomar som säljer sexuella tjänster. Den vetenskapliga tidskriften *Child Abuse Review* har år 2006 ägnat ett temanummer åt sexuell exploatering och ett 50-tal forskare har lagt fram en omfattande sammanställning i två band av medicinska, juridiska och sociala aspekter av sexuell exploatering av barn (Cooper, Estes, Giardino, Kellog, & Vieth, 2005).

Syftet med denna sammanställning är att ge svar på följande frågor: Vilken kunskap om sexuell exploatering av barn och unga har tillkommit under senare år? Vilka mönster kan urskiljas och vilka frågor återstår att besvara?

2 BAKGRUND

År 1996 genomfördes den första världskongressen mot kommersiell sexuell exploatering av barn i Stockholm. De stater som deltog under världskongressen undertecknade en gemensam deklaration och utfäste löftet om att upprätta nationella handlingsplaner för att motverka kommersiell sexuell exploatering av barn. År 1998 presenterade Sveriges regering sin nationella handlingsplan i enlighet med åtagandena vid Stockholmskongressen. Den svenska handlingsplanen följdes upp och uppdaterades år 2001 och år 2007.

I den senaste uppföljningen och uppdateringen av handlingsplanen (S2008.002) anger regeringen som mål att

- inget barn i Sverige ska utsättas för sexuell exploatering
- inga barn i andra länder ska utsättas för sexuell exploatering av personer från Sverige
- barn som drabbas av sexuell exploatering ska få det stöd och den hjälp de behöver
- Sverige ska bidra till ett effektivt internationellt samarbete i frågan.

Bland de initiativ för att bekämpa sexuell exploatering av barn som omnämns i 2007 års uppföljning av handlingsplanen finns även fortsatt spridning och kartläggning av kunskap på området. Stiftelsen Allmänna Barnhuset har av regeringen fått

uppdraget att fortsätta sprida kunskap om sexuell exploatering av flickor och pojkar till relevanta yrkesgrupper och att inventera behovet av ytterligare kunskapsutveckling. I arbetet ska ingå en sammanställning av den forskning och den kunskap som finns på området inom olika sektorer i samhället. Enligt uppdraget bör sammanställningen utgöra basen för fortsatt kunskapsspridning och utifrån sammanställningen kan också bedömas om vissa områden behöver lyftas fram ytterligare och om särskilda initiativ bör tas.

En första sammanställning av kunskapsläget gjordes år 2004 av Utredningen om kunskap om sexuellt exploaterade barn i Sverige (SOU 2004:71). Den föreliggande sammanställningen tar sin utgångspunkt i denna utredning och redovisar utvecklingen av kunskap om sexuell exploatering av barn sedan dess.

3 MATERIAL OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

3.1 Material

Målet med sammanställningen är att ge en bild av de senaste årens utveckling av kunskapen om sexuell exploatering av barn. Sammanställningen är ingen systematisk kartläggning av relevant litteratur och inga bibliometriska analyser har genomförts. Ambitionen har varit att inkludera kunskap som har genererats i seriösa sammanhang som allmänt anses som tillförlitliga. Enbart publicerat material har tagits med. Med det menas både tryckt material och material som har publicerats eller finns tillgänglig på Internetsidor.

Sammanställningen avser perioden från år 2004 till september 2008. I enstaka fall har äldre material tagits med som bedömdes ha särskilt relevans för ämnet. I sammanställningen ingår publikationer på svenska, engelska, danska, norska och tyska. Någon geografisk avgränsning gjordes inte från början. Det visade sig dock under arbetets gång att materialet är så omfattande att en fullständig redovisning inte har varit möjlig inom de givna tidsramarna. Fokus har därför lagts på publikationer från Sverige och de andra nordiska länderna utan att för den skull utesluta publikationer från andra länder. Material om människohandel och prostitution avser ofta både vuxna och barn och har bara tagits med om barn eller unga under 18 år uttryckligen nämns i publikationen.

Den vetenskapliga forskningen omfattar artiklar i vetenskapliga tidskrifter och vetenskapliga avhandlingar, som har genomgått vedertagen granskning inom det akademiska systemet (s.k. peer review), samt böcker, bokkapitel och forskningsrapporter skrivna av etablerade forskare med universitetsanknytning.

I sammanställningen av övrig kunskap ingår rapporter och kartläggningar publicerade av statliga myndigheter eller motsvarande etablerade institutioner eller etablerade NGOs. Några böcker som återger offers och förövares syn på sexuell exploatering har tagits med. Tidningsartiklar och debattartiklar har inte tagits med. Rapporter från seminarier och konferenser om ämnet har med något undantag inte tagits med. Även material som har producerats av enskilda personer utan anknytning till någon av de ovannämnda organisationer,

till exempel konsulter, skribenter eller engagerade privatpersoner har uteslutits.

En stor del av materialet som ingår i sammanställningen handlar om olika typer av undersökningar. Man kan grovt skilja mellan kvantitativa och kvalitativa undersökningar. I kvantitativa studier försöker man få generaliserbar kunskap om den persongruppen man är intresserad av, till exempel ungdomar i åldern 14 till 18 år (den så kallade totalpopulationen). Enkäter är en vanlig metod i kvantitativa studier. Eftersom det sällan är möjligt att hela totalpopulationen kan delta i undersökningen väljer man en så kallad undersökningspopulation som skall vara så representativ som möjligt för totalpopulationen. Eftersom antalet individer i undersökningspopulationen är känt, är det då möjligt att ange svarsfrekvensen, det vill säga hur många av de tillfrågade som valde att delta i undersökningen. Ju högre svarsfrekvens, desto mer generaliserbara är resultaten. Detta förfarande används ofta i skolundersökningar där man besöker ett antal utvalda klasser och eleverna besvarar enkäten i skolan. På senare år har det blivit alltmer vanligt att man istället lägger ut enkäten på en eller flera Internetsidor som frekventeras av den persongrupp man är intresserad av. Detta tillvägagångssätt är snabbare, billigare och smidigare än traditionella skolundersökningar och man når även ungdomar som av olika anledningar inte befinner sig i skolan. Nackdelarna är att man inte kan ange någon svarsfrekvens eftersom antalet individer i undersökningsgruppen inte är känt och att relativt många som börjar svara på enkäten avbryter sitt deltagande vilket leder till ofullständiga data. I kvalitativa studier är man inte i första hand intresserad av generaliserbar kunskap utan mer att så förutsättningslöst som möjligt utforska ett nytt område där det saknas kunskap sedan tidigare eller att fördjupa och belysa specifika aspekter av ämnet man vill undersöka. En vanlig undersökningsmetod i kvalitativa studier är intervjun. I materialet som ingår i denna sammanställning används ofta semistrukturerade intervjuer, det vill säga forskaren har i förväg formulerat ett antal frågor, men han eller hon är inte låst vid den exakta formuleringen av frågorna (så som är fallet i en enkätundersökning)

och har också möjlighet att ställa följdfrågor utifrån de svar deltagarna ger. Det kan leda till att nya aspekter lyfts fram som vidgar och nyanserar den ursprungliga frågeställningen.

3.2 Tillvägagångssätt

Utgångspunkten i sammanställningen var material som jag redan hade kännedom om eller som experter inom området hänvisade till. Vetenskaplig litteratur söktes med hjälp av sökmotorerna "Pubmed" och "Elin" (Lunds universitets sökmotor). Som sökord användes "(commercial) sexual exploitation", "child pornography", "child prostitution", "trafficking", "(kommersiell) sexuell exploatering", "barnsexhandel", "barnprostitution" och "barnpornografi". I en del engelskspråkiga publikationer används uttrycket "sexual exploitation" i betydelsen "sexuella övergrepp" och dessa publikationer uteslöts. Sökningar genomfördes också i Lunds universitets bibliotekskatalog "Lovisa". Övrig kunskap om sexuell exploatering söktes främst via statliga myndigheters, organisationers och NGOs hemsidor, där publikationer kan laddas ner eller beställas. Referenslistorna i publikationerna gick igenom för att hitta ytterligare material. När texten saknar referens till publicerat material, har informationen hämtats från respektive organisations hemsida. En lista över hemsidor där relevant material hittades, finns i slutet av denna sammanställning.

Sammanställningen gör inte anspråk att vara heltäckande. Det har heller inte varit ambitionen att kvalitetsgranska de publikationer som ingår.

4 VAD ÄR SEXUELL EXPLOATERING AV BARN?

4.1 Definitioner och avgränsning

Med barn avses, enligt FN:s barnkonvention, varje person under 18 år, om inte barnet blivit myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet.

Världskongressen i Stockholm 1996 definierade kommersiell sexuell exploatering av barn som ”sexuella övergrepp som begås av vuxna, där en ersättning i pengar eller på annat sätt utgår till barnet eller till andra personer, och där barnet behandlas som ett sexobjekt och som ett kommersiellt objekt”. I 2007 års uppföljning av den svenska handlingsplanen valde regeringen att vidga perspektivet och rikta handlingsplanen mot sexuell exploatering av barn, vilket även innefattar exploatering av kommersiell natur.

Sexuell exploatering av barn förekommer i form av handel med barn för sexuella ändamål, barnprostitution och barnpornografi. Många dokument och publikationer utgår från de definitioner som anges i det fakultativa protokollet till FN:s konvention om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi som antogs av FN:s generalförsamling år 2000 och som Sverige liksom övriga EU-länder har undertecknat (FN 2000a). Enligt detta protokoll avses med sexuell exploatering:

Handel med barn: varje handling eller transaktion genom vilken ett barn överförs av en person eller grupp av personer till annan mot betalning eller någon annan form av ersättning.

Barnprostitution: användning av ett barn i sexuella handlingar mot betalning eller någon annan form av ersättning.

Barnpornografi: framställning, av vilket som helst slag, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade uttryckligt sexuella handlingar eller varje framställning av ett barns könsorgan i huvudsakligen sexuella syften.

Begreppet ”barnprostitution” används mycket sällan i de publikationer som ingår i sammanställningen eftersom det leder tankarna till att det rör sig om en regelbunden verksamhet med ett stort antal kunder vilket oftast inte är fallet när det gäller barn och ungdomar. I sammanställningen används därför begreppet ”sexuell exploatering mot ersättning”.

Sexuell exploatering av barn innebär ofta, men inte alltid, att barnet också utsätts för sexuella övergrepp. Till exempel är många barnpornografiska bilder dokument över sexuella övergrepp.

4.2 Internationella dokument och aktuell svensk lagstiftning

Sammanställningen fokuserar i huvudsak på ändringar i lagstiftningen och internationella bestämmelser som har tillkommit sedan år 2004. De redovisas i samma avsnitt eftersom ändringar i svensk lagstiftning ofta är en följd av att Sverige har valt att underteckna en internationell bestämmelse.

4.2.1 Internationella dokument

FN:s konvention om barnets rättigheter antogs av FN redan år 1989 och undertecknades av Sverige år 1990. När det gäller sexuell exploatering av barn är artikel 34 om sexuellt utnyttjande av barn och artikel 35 om att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn av särskilt intresse. Varje land som har undertecknat konventionen ska regelbundet rapportera till FN:s barnrättskommitté i Genève hur konventionens principer och krav förverkligas i landets lagstiftning och konkreta politiska åtgärder. UNICEF Sverige (2008) har gett ut en handbok om Barnkonventionen som dels innehåller FN:s barnrättskommittés synpunkter och tolkning av varje artikel och dels kortfattade redogörelser för det svenska rättsläget.

FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet innehåller Tilläggsprotokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (FN 2000b). Konventionen antogs år 2000 av FN och ratificerades år 2004 av Sverige (SÖ 2004:22).

FN:s fakultativa protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi antogs av FN år 2000 och undertecknades av Sverige år 2006. I Prop. 2005/06:68 föreslås att riksdagen godkänner det fakultativa protokollet och antar regeringens förslag till lag om ändring i brottsbalken avseende otillbörligt utverkande av samtycke eller tillstånd till adoption av barn. Inga andra lagändringar bedömdes vara nödvändiga.

Europarådets konvention om IT-relaterad brottslighet (ETS 185) antogs i november 2001. Konventionens syften är bland annat att åstadkomma en harmonisering av den nationella straffrätten beträffande brott, däribland barnpornografibrott, som begås med hjälp av datorsystem och att lägga grunden för ett effektivt internationellt samarbete vid bekämpningen av IT-relaterade brott. I promemorian Ds 2005:6 föreslås att Sverige tillträder konventionen.

Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor (ETS 197) antogs år 2004 och undertecknades av Sverige år 2005. Frågan om tillträde till konventionen bereds för närvarande inom Regeringskansliet; enligt SOU 2008:41 krävs endast en ändring i sekretesslagen. Konventionens syfte är att människohandel skall förhindras, att de mänskliga rättigheterna av offren för människohandel skall skyddas och att människohandlarna skall lagföras. Konventionen avser alla former av människohandel oavsett om den sker inom landet eller är gränsöverskridande och oavsett om den är en del av organiserad brottslighet eller inte.

Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (ETS 201) antogs i oktober 2007 och samma månad beslutade den svenska regeringen att underteckna konventionen. I den pågående Utvärderingen av 2005 års sexualbrottsreform (Dir. 2008:94) ingår uppdraget att lämna förslag på de lagändringar som krävs för Sverige tillträde till konventionen. Konventionens syfte är att förebygga och bekämpa sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, att skydda brottsoffrens rättigheter samt att främja nationellt och internationellt samarbete i frågan. Konventionen innehåller bland annat bestämmelser om förebyggande åtgärder, åtgärder om hjälp till och skydd för offer, behandling av sexualbrottsförövare, materiell straffrätt, jurisdiktion, brottsutredning, åtal och andra processrättsliga regler. Konventionen ställer krav på att ett barnvänligt synsätt ska genomsyra hela rättsprocessen. En nyhet i konventionen är kraven på förlängd preskriptionstid avseende de allvarligaste sexualbrotten. En annan nyhet är kravet på att sk grooming (när vuxna knyter kontakt med barn i sexuella syften) ska kriminaliseras.

EG rådets rambeslut 2004/68/RIF om bekämpande av sexuellt utnyttjande av barn i barnporno-

grafi antogs i december 2003. För att Sverige fullt ut skulle uppfylla rambeslutets åtaganden, höjdes staffmaximum för grovt barnpornografibrott från fyra till sex års fängelse (Prop. 2004/05:45). Lagändringen trädde i kraft i april 2005.

4.2.2 Aktuell svensk lagstiftning

Barnpornografibrott regleras i 16 kap 10 a § brottsbalken, människohandel för sexuella ändamål i 4 kap 1 a § brottsbalken, utnyttjande av barn för sexuell posering i 6 kap 8 § brottsbalken, köp av sexuell handling av barn i 6 kap 9 § brottsbalken, sexuellt ofredande i 6 kap 10 § brottsbalken och koppleri och grovt koppleri i 6 kap 12 § brottsbalken.

Brottsbalkens sjätte kapitel, som upptar sexualbrotten, ändrades i sin helhet den 1 april 2005. Ett av syftena med reformen var att på olika sätt lyfta fram och förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utsättas för sexuella kränkningar. Bland annat ändrades preskriptionstiden för de grävsta sexualbrotten så att den börjar räknas från barnets 18-årsdag istället för som tidigare från barnets 15-årsdag; dessutom omfattas fler allvarliga sexualbrott än tidigare av preskriptionsbestämmelsen. En annan förändring var att kravet på dubbel straffbarhet togs bort för att i Sverige kunna döma för allvarliga sexualbrott mot barn under 18 år som begåtts i utlandet, till exempel i samband med barnsexturism.

För en överblick över svensk lagstiftning fram till år 2004 hänvisas till SOU 2004:71. En översikt över gällande rätt i relation till vuxnas kontakter med barn i sexuella syften finns också i Justitiedepartementets utredning i ämnet (Ds 2007:13).

I det följande återges lagtexten.

4.2.2.1 Barnpornografibrott

16 kap 10 a § brottsbalken

Den som

1. skildrar barn i pornografisk bild,
2. sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan,
3. förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn,

4. förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder, eller

5. innehar en sådan bild av barn

döms för barnpornografibrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Med barn avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som, när det framgår av bilden och omständigheterna kring den, är under 18 år.

Den som i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte av oaktsamhet sprider en sådan bild som avses i första stycket, döms som sägs där.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt skall dömas för grovt barnpornografibrott till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om det har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte, utgjort ett led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt eller i större omfattning, avsett en särskilt stor mängd bilder eller avsett bilder där barn utsätts för särskilt hänsynslös behandling.

Förbudet mot skildring och innehav gäller inte den som tecknar, målar eller på något annat liknande hantverksmässigt sätt framställer en sådan bild som avses i första stycket, om bilden inte är avsedd att spridas, överlåtas, upplåtas, förevisas eller på annat sätt göras tillgänglig för andra. Även i andra fall skall en gärning inte utgöra brott, om gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig.

4.2.2.2 Människohandel för sexuella ändamål

4 kap. 1 a § brottsbalken

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i syfte att personen skall

1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,

2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,

3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller

4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte,

döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket,

1. till annan för över kontrollen över en person, eller

2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första–tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Kommentar: I juli 2004 utvidgades straffområdet till att omfatta också människohandel som inte är gränsöverskridande samt människohandel som syftar till andra former av utnyttjande än för sexuella ändamål.

4.2.2.3 Utnyttjande av barn för sexuell posering

6 kap 8 § brottsbalken

Den som främjar eller utnyttjar att ett barn under femton år utför eller medverkar i sexuell posering, döms för utnyttjande av barn för sexuell posering till böter eller fängelse i högst två år.

Detsamma gäller den som begår en sådan gärning mot ett barn som fyllt femton men inte arton år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling.

Är brottet grovt, döms för grovt utnyttjande av barn för sexuell posering till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Kommentar: I uttrycket sexuell posering ligger att handlingen skall utföras inför en eller flera personer eller framför en kamera för dokumentation

på eller förmedling av bild. Barnets egen inställning till sin medverkan saknar betydelse för den straffrättsliga bedömningen. Om den som poserar är i åldern 15 – 18 år krävs för straffansvar att poseringen typiskt sett är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling. Som exempel kan nämnas posering som skett mot någon form av ersättning, att den unge blivit vilseledd att poseringen skett i en typiskt sett skadlig miljö som till exempel en sexklubb eller att poseringen skett i syfte att framställa pornografiska bilder. Om gärningsmannen utöver själva poseringen också har skildrat ett barn i pornografisk bild torde sedvanliga konkurrensregler bli tillämpliga och gärningsmännen dömas för såväl utnyttjande av barn för sexuell posering som barnpornografibrott (Ds 2007:13).

4.2.2.4 Köp av sexuell handling av barn

6 kap 9 § brottsbalken

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms för köp av sexuell handling av barn till böter eller fängelse i högst två år.

Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

Kommentar: Straffområdet utvidgades till att omfatta även köp av sexuella tjänster av barn som inte sker under rena prostitutionsförhållanden utan inom ramen för en relation som bygger på förutsättningen att pengar eller annan ersättning utgår till den unge.

4.2.2.5 Sexuellt ofredande

6 kap 10 § brottsbalken

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt berör ett barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst två år.

Detsamma gäller den som blottar sig för någon annan på ett sätt som är ägnat att väcka obehag eller annars genom ord eller handlande ofredar en person på ett sätt som är ägnat att kränka personens sexuella integritet.

Kommentar: Det går inte att precist ange vilka ageranden som kan anses kränka en persons sexuella integritet. Tydliga sexuella kontakter per

telefon, sms, e-post och liknande sätt liksom flyktiga beröringar av en annan persons könsdelar kan nämnas som exempel (Ds 2007:13).

4.2.2.6 Koppleri och grovt koppleri

6 kap 12 § brottsbalken

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, skall han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grovt koppleri till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

4.2.2.7 Gärningsmannens vetskap om barnets ålder

6 kap 13 § brottsbalken

Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder skall dömas även den som inte insåg men hade skäligen anledning att anta att den andra personen inte uppnått den åldern.

4.2.2.8 Ansvarsfrihet

6 kap 14 § brottsbalken

Den som har begått en gärning enligt 5 § eller 6 § första stycket mot ett barn under femton år eller enligt 8 § första stycket eller 10 § första stycket, skall inte dömas till ansvar om det är uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder och utveckling mellan den som har begått gärningen och barnet samt omständigheterna i övrigt.

4.2.2.9 Försök till bland annat utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, koppleri och grovt koppleri
Förberedelse och stämpling till bland annat grovt utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt koppleri samt underlåtenhet att avslöja sådant brott
6 kap 15 § brottsbalken

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap.

Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt koppleri samt underlåtenhet att avslöja sådant brott.

4.2.2.10 Annan relevant lagstiftning

I Utlänningslagen (2005:716) finns bestämmelser om tidsbegränsad uppehållstillstånd som kan tillämpas i brottmål om människohandel där utländska medborgare är målsägande eller vittnen. Förundersökningsledaren kan ansöka om tidsbegränsad uppehållstillstånd om det behövs för att förundersökning eller huvudförhandling i brottmålet ska kunna genomföras. Det finns också möjlighet att förundersökningsledaren ansöker om 30 dagars betänketid så att utlänningen kan återhämta sig eller ta ställning till om han eller hon vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna. Sverige följer därmed EG-direktivet om offer för människohandel (EG rådets direktiv 2004/81/EG, Prop. 2006/07:53).

4.2.3 Utredningar och pågående lagstiftningsarbete

I Justitiedepartementets utredning om vuxnas kontakter med barn i sexuella syften (Ds 2007:13) föreslås i 6 kap. brottsbalken en ny bestämmelse om straffansvar för kontakt med barn under 15 år i sexuellt syfte.

I augusti 2007 överlämnade 2005 års barnpornografiutredning sitt betänkande *Barnet i fokus – En skärpt lagstiftning mot barnpornografi* (SOU 2007:54). Utredningens syfte var att göra en översyn av bestämmelserna om skildring av barn i pornografisk bild och av anknytande lagstiftning. Översynen skulle möjliggöra en mer effektiv bekämpning av barnpornografi och förstärka barnens ställning vid barnpornografibrott. Flera förslag till en skärpt lagstiftning mot barnpornografi lämnas. Ett förslag är att en bestämd 18-årsgräns införs i definitionen av barnpornografi som skyddar även de fullt pubertetsutvecklade barnen som enligt gällande lag inte omfattas av bestämmelsens tillämpningsområde. Också i fortsättningen ska dock huvudregeln vara att det avbildade barnets pubertetsutveckling är avgörande. Ett annat förslag är att det kriminaliserade området utvidgas till att omfatta också den som mot betalning, enligt en uppgjord plan, vid upprepade tillfällen, i stor omfattning eller på annat sätt skaffar sig tillgång till barnpornografiska bilder. Ett exempel är att skaffa sig tillträde till webbsidor med barnpornografiska bilder genom att använda betalkort. I betänkandet föreslås också att en särskild preskriptionsbestämmelse vid barnpornografibrott i vissa fall införs och att kravet på dubbel straffbarhet vid barnpornografibrott tas bort. I betänkandet föreslås vidare ett förtydligande av när ett barnpornografibrott kan bedömas som grovt. Det kan bidra till en mer enhetlig rättstillämpning och leda till att fler barnpornografibrott bedöms som grova. Det lämnas också förslag till ansvarsfrihet i de situationerna då unga människor dels avbildar egna lagliga sexuella beteenden, dels framställer pornografiska bilder av sig själva och gör dem tillgängliga för andra.

I april 2008 överlämnade Utredningen om människohandel mm sitt betänkande *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41). För att tydliggöra den utsatta situation som offer som är under 18 år befinner sig i föreslås att det av 4 kap. 1 a § tredje stycket brottsbalken ska framgå att den som begår ett människohandelsbrott mot ett barn alltid ska anses ha missbrukat barnets skyddslöshet. Det innebär att kravet på att det vidtagits ett otillbörligt medel gentemot barnet alltid är uppfyllt och att det inte krävs någon prövning av om barnet varit skyddslöst eller inte. Vidare föreslås att kravet på dubbel straffbar-

het ska slopas beträffande människohandel. För att Sverige ska kunna tillträda Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor krävs endast en lagändring av sekretesslagen i syfte att skydda uppgifter om offrets privatliv under ett domstolsförfarande.

I juli 2008 fick rådmannen Nils Petter Ekdahl i uppdrag att utvärdera tillämpningen av 2005 års sexualbrottsreform (S 2008.002). Syftet med utvärderingen är att följa upp och undersöka hur bestämmelserna om sexualbrott har fungerat i praktiken och om målet med reformen har uppnåtts. Dessutom ska utredaren analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, samt lämna förslag på de lagändringar som i sådana fall kan krävas. Utredningen ska redovisas senast i oktober 2010.

I juli 2008 lade regeringen fram en Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål där en rad åtgärder särskilt riktas mot barn och ungdomar (Skr 2007/08:167).

5 HUR STORT ÄR PROBLEMET?

I SOU 2004:71 konstateras att omfattningen av sexuell exploatering av barn är mycket svår att bedöma och att den synliga delen av exploateringen bara är toppen på ett isberg.

Så är det fortfarande när det gäller barnpornografi och handel med barn för sexuella ändamål. Inom forskningsprojektet COPINE har man fram till år 2004 byggt upp ett arkiv innehållande mer än 500 000 barnpornografiska bilder enbart genom att bevaka offentliga webbplatser (arkivet har sedan tagits över av Interpol). Forskarna menar att det verkliga antalet bilder i omlopp är betydligt större, eftersom många bilder endast är tillgängliga i slutna kretsar (Taylor, & Quayle, 2005). Rädda Barnen (2004) uppger i sin rapport om barnpornografi på Internet att man under tiden januari 2000 till augusti 2004 tog emot drygt 22 000 tips om barnpornografiska bilder och filmer på sin hotmail i Sverige. Motsvarande siffror för de senaste åren, då ECPAT har tagit över hotmail, saknas i materialet. Interpols databas över barnpornografiska bilder innehåller bilder på över 20 000 olika barn och i maj 2006 hade färre än 500 av dem identifierats (Save the Children Europe Group, 2006). Den verkliga siffran på identifierade barn är högre, eftersom Interpol inte förfogar över tillräcklig information från de nationella polismyndigheterna i olika länder. Identifikationen av barnen är viktigt för att kunna avbryta övergrepp som eventuellt fortfarande pågår och för att kunna ge barnen stöd. Endast få barn berättar själva att de har blivit utsatta för barnpornografibrott och en del är inte ens medvetna om att de har blivit utsatta. I april 2004 hade Rikskriminalpolisen kännedom om 110 svenska barn som dokumenterats under sexuella övergrepp (Rädda Barnen, 2004). Nyare uppgifter saknas i materialet.

Enligt regeringens skrivelse Sveriges politik för global utveckling (Skr. 2007/08:89) utgör människohandel den snabbast växande inkomstkällan för den organiserade brottsligheten och kan storleksmässigt jämföras med handeln med vapen och narkotika; minderåriga utgör mellan 40 och 50% av alla offer för människohandel och kvinnor och flickor uppemot 80%. Enligt Samverkan mot trafikfickings hemsida uppskattar Europol att omkring

120 000 kvinnor och barn årligen förs in i Europa från andra delar av världen för sexuellt utnyttjande. Rikskriminalpolisen uppger i sin 9:e lägesrapport (Rikskriminalpolisen, 2007) att det under år 2006 gjordes 37 anmälningar om människohandel, varav 26 gällde människohandel för sexuella ändamål. Samma år dömdes 11 personer för människohandel, en för medhjälp till människohandel och sex för människohandelsliknande brott såsom grovt koppleri eller koppleri. Tjugotvå män har dömts eller förelagts bötesstraff genom strafföreläggande för att de köpt eller försökt köpa sexuella tjänster inom ramen för de brottsliga nätverk som polisen avslöjat. Offren var kvinnor och flickor i åldern 16 till 35 år. Rikskriminalpolisen gör ingen särskilt redovisning för de brott då brottsoffret var under 18 år gammal. Rikskriminalpolisen påpekar i sin rapport att antalet människohandelsbrott som uppdragas i Sverige är till stor del beroende av de resurser som polisen lägger ner och att polisens insatser skiftar kraftigt från län till län och från år till år. Under tiden 2004 – 2006 var denna typ av brott prioriterad vilket enligt Rikskriminalpolisen bland annat ledde till bättre utredningar. Svante Weyler pekar i sin rapport om handel med barn för sexuella ändamål i Östersjöregionen (Weyler, utan datum) på en omständighet som också blir tydlig i ovanstående siffror, nämligen att uppskattningar av problemets omfattning ofta ger mycket höga siffror, medan officiell statistik om antalet identifierade fall genomgående visar mycket låga siffror. Även erfarna experter har inte kunnat förklara denna brist. Weylers hypotes är att uppmärksamheten är riktad mot människohandel över gränserna medan det stora problemet är människohandeln inom länderna. Om det är så, finns enligt Weyler en risk att man då ser människohandeln som ett internt problem för länderna och i och med det minskar beredskapen från rikare länder att finansiera insatser mot människohandel i fattiga länder.

När det gäller sexuell exploatering mot ersättning finns det idag flera studier och kartläggningar från både Sverige och andra länder. Inom ramen för The Baltic Sea Regional Study on Adolescents' Sexuality (Mossige, Ainsaar, & Svedin, 2007) har samma enkät använts i Sverige, Norge, Estland,

Litauen och Polen och därmed finns det jämförelsesiffror för de olika länderna. I enkäten användes två frågor om försäljning av sex mot pengar eller annan ersättning. I följande tabell redovisas hur många ungdomar som svarade ja på minst en av

dess två frågor. För att bättre kunna jämföra de olika länders resultat inkluderades bara ungdomar som var 17 eller 18 år gamla vid tidpunkten för undersökningen¹.

flickor	Sverige n = 1 488	Norge n = 1 911	Litauen n = 1 155	Estland n = 248	Polen n = 1 037	alla n = 4 802
sålt sex (%)	1,8	1,0	2,4	3,6	14,6	4,0
pojkar	Sverige n = 1 235	Norge n = 1 317	Litauen n = 762	Estland n = 268	Polen n = 1 125	alla n = 4 707
sålt sex (%)	4,3	5,4	9,1	0,4	25,2	10,4

I alla länder utom Estland hade signifikant fler pojkar än flickor erfarenhet av att sälja sex. Polska pojkar och flickor hade betydligt högre prevalensrater än pojkar och flickor i andra länder. Det finns

ingen uppenbar förklaring för denna skillnad utan det skulle behövas vidare analyser eller upprepade undersökningar. Den lägsta prevalensraten rapporterades av pojkar i Estland.

Studie/ publiceringsår	Insamlingsår	Land/region	åldersgrupp	Antal deltagare	Flickor som sålt sex (%)	Pojkar som sålt sex (%)	Totalt (%)
Abelsson & Hulusjö, 2008	2007	Sverige, Västra Götalands län	Ungdomar över 18 år	876	7,4	11,4	9,1
Näslund & Ahlgren, odat.	2006	Sverige, Jönköpings kommun	Födda 1987	246	3,32	5,22	4,1
Cyberhus, 2008	2007	Danmark	14 - 24	2 367	8,0 ¹	10,22	9,1

¹ Det leder till att siffrorna för Sverige skiljer sig något från siffrorna som redovisades i bilaga 3 i SOU 2004:71 och som beräknades utifrån hela undersökningsgruppen (siffrorna blev då 1,0% för flickor och 1,8% för pojkar).

De båda svenska enkätundersökningarna använde, med vissa ändringar, enkäten från ovan nämnda The Baltic Sea Regional Study on Adolescents' Sexuality. Även här uppger fler pojkar än flickor att de har sålt sex, men samtidigt är siffrorna för båda könen högre, framför allt hos Abellsson och Hulusjö (2008). Detta kan möjligen förklaras med skillnader i urvalet av undersökningsgruppen och metodiken. The Baltic Sea Regional Study on Adolescents' Sexuality genomfördes år 2003 som en skolundersökning med en i förväg definierad undersökningsgrupp (i Sverige: 50% av ungdomarna i år 3 på gymnasiet i Malmö, Stockholm, Falköping, Luleå och Haparanda, svarsfrekvens 77%). Näslund och Ahlgren (2006) skickade ett brev till en i förväg definierad undersökningsgrupp och bad dem att fylla i ett nätbaserad frågeformulär (alla ungdomar födda 1987 i Jönköpings kommun, svarsfrekvens 16%). Abellsson och Hulusjö (2008) la ut sin enkät *online* på två internetcommunities där den exponerades för medlemmarna över 18 år och bosatta i Västra Götalands län (ej möjligt att uppge svarsfrekvens). Det är sannolikt att man genom de olika metoderna delvis nådde olika grupper av ungdomar, till exempel valde Abellsson och Hulusjö (2008) en internetcommunity som vänder sig till homo-, bi-, trans- och queerpersoner. En annan tänkbar förklaring är att det har skett en faktisk ökning av antalet ungdomar som säljer sex. Under våren 2008 har Näslund och Ahlgren genomfört en ny undersökning. Resultaten analyseras för närvarande (augusti 2008).

Enligt en enkätstudie som Socialstyrelsen (2007) har genomfört, tror eller vet man i uppskattningsvis 34% av landets kommuner att det under 2006 fanns personer som sålde sexuella tjänster i kommunen. Av dessa 34% anger cirka 25% att det har förekommit att personer under 18 år har sålt sexuella tjänster.

Brottsförebyggande rådet (Brå, 2007) har gjort en undersökning polisanmälda sexualbrott mot barn och ungdomar där gärningsmannen och offret varit i kontakt via Internet. Materialet bestod av 315 polisanmälningar som gjordes mellan januari 2004 och september 2006 inom 14 av Sveriges 21 polismyndigheter där det framgick av gärningsbeskrivningen att gärningsmannen och offret varit i kontakt via Internet. Offren var under 15 år gamla i drygt 70% av fallen och under 13 år gamla i 32%

av fallen. Nittiotvå procent av offren var flickor medan alla misstänkta gärningsmän var av manligt kön. I över 50% av fallen (n=179) begränsades kontakten till Internet. Vanligast var kontakter där gärningsmannen 1) ställt sexuella frågor, gjort sexuellt kränkande uttalanden eller liknande, 2) försökt förmå eller förmått barnet att, helt eller delvis avklädd, visa upp sig framför en webbkamera och 3) blottat sig för offret via webbkameran. I nästan 40% av de anmälda fallen (n=114) har en tidigare okänd gärningsman lyckats utvidga kontakten med offret utanför Internet. Ofta har offret i dessa fall lämnat ut sitt telefonnummer och gärningsmannen har försökt att förmå barnet att delta i telefonsexsamtal eller har ofredat barnet med sexuella SMS-meddelanden eller genom att skicka sexuella bilder till barnets mobil. I mer än hälften av de anmälda fallen då en tidigare okänd gärningsman har lyckats utvidga kontakten med offret utanför Internet har det skett ett sexualbrott mot offret vid en träff med gärningsmannen i det verkliga livet (n=69). I 13 av dessa fall är gärningsmannen en relativt jämnårig person. Slutligen avser 7% (n=22) av de polisanmälda brotten fall där en vuxen person som sedan tidigare var bekant med barnet utanför nätet har använt Internet för att sexualisera eller upprätthålla ett sexuellt inslag i den redan befintliga relationen. I vissa fall har gärningsmannen redan innan Internetkontakten utsatt barnet för sexualbrott i det verkliga livet. Nio av de 315 polisanmälda brotten avser män som har erbjudit pengar för sexuella tjänster; i knappt hälften av fallen är gärningsmannen den så kallade "Alexandramannen".

Enligt en uppskattning i promemorian "Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften" (Ds 2007:13) torde antalet barn som årligen kontaktas av vuxna med sexuella motiv uppgå till tiotusentals och hundratal av dessa barn bedöms bli offer för efterföljande sexuella övergrepp i någon form.

6 HUR ÄR DET MÖJLIGT?

I SOU 2004:71 betonades att sexuell exploatering av barn måste ses ur ett samhällsperspektiv. Därför lyftes internationella perspektiv med stora samhällsförändringar, ekonomiska klyftor mellan länder, fattigdom och patriarkala strukturer fram, men också ett nationellt perspektiv med en sexualisering av samhället och en förändrad syn på sexualiteten som leder till att gränserna för det normala förskjuts och risken för sexuell exploatering ökar. Man menade också att medvetenheten om förekomsten av sexuell exploatering fortfarande var låg även om det ofta förekom artiklar i tidningarna om ämnet och att tystnaden kring ämnet bidrar till att exploateringen kan fortsätta.

6.1 Ett internationellt perspektiv

Artikel 35 i FN:s barnkonvention handlar om att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn (inklusive människohandel för sexuella ändamål). I sin kommentar till artikeln (UNICEF Sverige, 2008) uttrycker FN:s barnrättskommitté djup oro över stater som inte ger frågan tillräcklig uppmärksamhet eller, ännu värre, på något sätt verkar vara delaktiga i människohandeln. Den har kritiserat länder där barn försvinner, ”transitländer” och mottagarländer. Även om handel med barn ofta uppstår på grund av att kriminella gäng hittar och tillfredsställer en olaglig efterfrågan, riktar kommittén också uppmärksamheten mot de förhållanden i barns liv som möjliggör sådan kriminalitet.

Inom ramen för FN:s stora studie om våld mot barn har Save the Children (2005) genomfört en studie i tretton länder om sexuella övergrepp och exploatering av barn². Man fann belägg för en ökad kriminalitet när det gäller handel med barn i pornografi och Internet-relaterad brottslighet. Enligt rapporten blir barn i ökande grad sårbara för trafficking till följd av de negativa sidorna av den globala marknadsekonomi och den moderna teknologin. När hushåll enbart består av barn eftersom de vuxna har försvunnit till följd av HIV/

AIDS, krig, naturkatastrofer och genocid, blir barnen extra sårbara för sexuell exploatering. Äldre flickor i dessa hushåll kan tvingas att byta sexuella tjänster mot pengar, basvaror, skydd eller yngre syskons skolavgifter. När hela hushållet saknar tillsyn och skydd av vuxna görs sällan något för att få fast förövaren och skydda barnen. Barn som lever på gatan tvingas till prostitution för sin överlevnad eller rekryteras till sexindustrin.

6.2 En förändrad syn på sexualitet

Det har på senare år skett en intensiv kunskapsutveckling inom området. Fokus har varit främst på två områden som också är relaterade till varandra, nämligen sexualitet och Internet och ungas konsumtion av pornografi.

6.2.1 Sexualitet och Internet

Flera studier belyser hur Internet används för att diskutera och skaffa kunskap om sexualitet eller för sexuella aktiviteter och hur synen på sexualitet och sexuellt beteende förändras genom Internet.

Larsen och Pedersen (2005) ger med utgångspunkt i kvalitativa djupintervjuer en beskrivning av hur den nya informations- och kommunikationsteknologin förändrar ungdomars sexualitet. Mobiltelefon, MSN och chatt möjliggör ett större socialt nätverk och är betydelsefulla både när det gäller att etablera och upprätthålla kontakt i både vänskaps- och kärleksrelationer. Tröskeln för att ta kontakt, att visa intresse och att prata om sex sänks och det upplevs ofta som positivt av ungdomarna. På nätet kan tonen vara mer sexuellt laddat än *offline*. Det kan underlätta för sexuella möten *offline* vilket kan både upplevas som positivt och som en press. Några ungdomar har kärleksförhållanden där de möts enbart via Internet. När det gäller webbsidor där man kan lägga ut bilder framkommer att ungdomar ofta har andra tolkningsramar än vuxna och inte uppfattar nakenhet som speciell. Enligt författarna har en del ungdomar lite respekt för andras samtycke när det gäller att lägga ut bilder på nätet; en del ungdomar tycker heller inte att det är farligt när andra lägger ut bilder på dem. I flera intervjuer framkommer också en förskjutning av generationsgränserna där föräldra-barn-relationen

² De deltagande länderna var Kanada, Columbia, Brasilien, Nicaragua, Syrien, Sydafrika, Mozambique, Ruanda, Uganda, Bangladesh, Nepal, Spanien och Rumänien.

innehåller element från vänskaps- eller kamratskapsförhållanden och ungdomarna har relativt djup kännedom om föräldrarnas kärleksliv, framför allt när föräldrarna inte bor ihop och det finns en viss genomströmning av kärlekspartners i hemmet.

Löfberg (2008) har i en avhandling undersökt den sociala interaktionen som barn och unga hade kring maskulinitet, feminitet, känslor och sexualitet på en webbsida för unga. Hon har analyserat 143 diskussioner som initierades av virtuella barn i åldern 12 till 15 år och där flera virtuella personer i samma ålder eller äldre har svarat. Analysmetoden var inspirerad av etnografisk metodologi. Hon fann att kommunikation via Internet kan ge barn och unga tillgång till social kunskap och ett utrymme där de kan reflektera över idéer, normer och värderingar kring dessa ämnen, både i relation till kulturen mellan jämnåriga och vuxensamhället. Tre interaktionsmönster identifierades: lekande samspelelmönster (horisontell, peer culture, barn i samma ålder svarar), korrigerande samspelelmönster (vertikal, rätt – fel, ofta svara äldre) och orienterande samspelelmönster (både horisontellt och vertikalt, ofta delger äldre sina erfarenheter, men utan att tillbakavisa det initierande barnets idéer). Barnens frågor ställdes i en mix av nyfikenhet och osäkerhet. Huvudfrågan var vad som är normalt i relation till åldern.

Unga använder Internet inte bara för att diskutera om känslor och sexualitet utan även för sexuella aktiviteter. Olsson (2007) genomförde en enkätundersökning, där enkäter lades ut i väntrummet på tre ungdomsmottagningar och Centrum för sexuell hälsa i Malmö. Bland de 255 deltagare som var yngre än 21 år svarade 32% att de hade erfarenhet av möten via Internet som resultat i sexuella aktiviteter (gjort saker, visat upp sig, tittat) via webbkamera, så kallad webcamsex.

Daneback (2006) har i sin avhandling studerat vuxnas kärlek och sexualitet på Internet. Vuxnas engagemang i olika internetrelaterade sexuella aktiviteter undersöktes, däribland att titta på erotiska, att använda nätet för att hitta en partner eller för att flirta, att ägna sig åt cybersex (två eller fler personer deltar i sexuella samtal *online* för sexuell nöje), men även sexuell tvångsmässighet, till exempel vad gäller konsumtion av pornografi.

Brå (2008) har undersökt förändringar i brottsstrukturen på polisanmälda fall av våldtäkt och våldtäktsförsök mot personer 15 år eller äldre mel-

lan 1995 och 2006. Sedan mitten av 90-talet har antalet våldtäktsanmälningar mer än fördubblats. Brås slutsats är att den markanta ökningen av våldtäktsanmälningar främst förklaras av en förhöjd anmälningsbenägenhet av framför allt mindre grova våldtäkter av obekanta eller ytligt bekanta gärningspersoner som tidigare kan ha bagatellisierats men som nu tolereras i mindre utsträckning. Samtidigt konstaterar brå att en förändrad tillfällighetsstruktur med utökat utbud inom nöjeslivet och det ökade Internetanvändandet idag gör det enkelt att snabbt komma i kontakt med tillfälliga sexuella partner, vilket skulle kunna förklara ökningen av våldtäkt av obekanta och ytligt bekanta parallellt med en ökad anmälningsbenägenhet.

6.2.2 Unga och pornografi

Ett nordiskt forskningsprojekt om unga, kön och pornografi genomfördes under åren 2004 till 2006 på uppdrag av de nordiska jämställdhetsministrarna och Nordiska ministerrådet av NIKK (Nordisk institutt for kunnskap om kjønn). Projektet resulterade i ett flertal publikationer, bland annat två slutrapporter från projektet (Sørensen & Knudsen, 2006a, 2006b), en bok om en kvalitativ studie med svenska ungdomar i åldern 14 till 20 år (Löfgren-Mårtenson & Månsson, 2006) och en antologi, där även forskare som inte hade deltagit i projektet hade bjudits in att lämna bidrag (Knudsen, Löfgren-Mårtenson & Månsson, 2007). NIKK-projektet omfattade tre delar: kvantitativa studier med *online*-enkäter, kvalitativa studier med djupintervjuer, fokusgrupper och fallstudier och mediaanalys. Samtidigt har Medierådet (2006b) gett ut en antologi om sex, pornografi, medier och unga med bidrag från både forskare och experter som möter ungdomar i sitt dagliga arbete. Det finns också ytterligare vetenskapliga artiklar i ämnet, till exempel Häggström-Nordin, Hanson och Tydén (2005).

Studierna speglar komplexiteten i ungdomars användning av pornografi, men ger samtidigt en ganska samstämmig bild av situationen i de nordiska länderna. Nästan alla ungdomar har någon gång tittat på pornografi, flickor i något mindre utsträckning än pojkar. Ungdomarna konsumerar pornografi i varierande utsträckning. De flesta tittar på porr som innebär sex mellan en vuxen man och en vuxen kvinna, men även andra pornografier används. Reaktionerna varierar mellan

känslor av fascination, nyfikenhet, inspiration och sexuell upphetsning å ena sidan och pinsamhet, avsky och äckel å andra sidan, ofta hos samma person. I en svensk studie från 2003 med ungdomar i 18-årsåldern tittade 39% av pojkarna och knappt 2% av flickorna flera gånger i veckan eller mer eller mindre dagligen på porr (Priebe, Åkerman, & Svedin, 2007). I en undersökning från 2005 var motsvarande siffror för danska, norska och svensktalande finska ungdomar i åldern 12 till 20 år var 56% för pojkar och 9% för flickor (Sørensen & Kjærholt, 2007).

En annan aspekt som blir tydlig i de ovan nämnda studierna är att pornografi och sexualiserade media är kraftfulla faktorer som påverkar unga människors ideal och värderingar och deras syn på kropp och sexualitet. Aldrig förr har pornografi och sexualiserat material varit så lättillgänglig och ständigt närvarande i unga människors vardagsliv. Många påverkas av det, men alla är inte okritiska.

När barn och ungdomar börjar titta på porr, har de ofta ännu ingen eller mycket begränsad egen erfarenhet av sexualitet och saknar därmed referensramar som kan hjälpa dem att sätta det de ser i ett sammanhang (Löfgren-Mårtenson & Månsson, 2006). Information och undervisning om sexualitet som erbjuds av skolorna, ungdomsmottagningar och frivilligorganisationer står inför nya utmaningar (Forsberg, 2007). Medan sexualundervisningen hittills i stor utsträckning har varit inriktad på beteenden (säker sex) för att undvika oplanerade graviditeter och smittspridning (HIV/AIDS, STI), behövs nya metoder för att också erbjuda ungdomar en möjlighet att reflektera kring pornografi och de reaktioner och känslor det utlöser hos dem.

I en del familjer förekommer det att de vuxna tittar på porr och låter barnen vara med. Ett exempel beskrivs i en dansk rapport (Sørensen & Nørrelykke, 2006), där en flicka som vårdades på en institution inte kunde förstå varför hon inte fick se på porrfilm på sitt rum tillsammans med andra ungdomar. Hon var van vid att se på porr tillsammans med familj och vänner.

6.2.3 Språkbruk

Ungdomar och vuxna använder ofta olika ord när de talar om relationer och sexualitet. Även om de använder samma ord kan de ha olika betydelse för unga och äldre. Det gör det ännu svårare att

prata med varandra om dessa känsliga ämnen. Det gäller samtalen mellan unga och föräldrar, lärare eller yrkesverksamma inom socialtjänst, hälso- och sjukvård och rättsväsendet.

Vuxna professionella kan uppleva att skillnader i språkbruk kan göra det svårt att tala med ungdomar om relationer och sexualitet i allmänhet och sexuell exploatering i synnerhet. Sørensen och Nørrelykke (2006) intervjuade personal från tolv institutioner och socialpedagogiska verksamheter för socialt utsatta ungdomar i Danmark. I regel inväntade man att de unga själva tog initiativ till att prata om sexualitet. Personalen upplevde att det fanns fler tillfällen till en dialog med flickor än med pojkar. Flera av de intervjuade beskrev att ungdomarna har behov av ett mycket direkt språk i samtal om sexualitet. Personalen tyckte att det var svårt att finna ett språk som inte var för vulgärt och heller inte för tekniskt. Där medicinska begrepp som "vagina" kan skapa distans, kunde ungdomarnas terminologi uppfattas som vulgär, nedsättande eller direkt stötande av de vuxna. En del ungdomar har också enligt de intervjuade ett mycket begränsat ordförråd när det gäller sexualitet. Personalen stod inför dilemmat att å ena sidan dämpa de mycket explicita nedsättande samtalen om sex och å andra sidan fånga upp ungdomars initiativ när de förde sexualitet på tal. I intervjuerna framkom också att ord som beskriver relationer, till exempel flickvän/pojkvän, kan ha olika betydelser för vuxna och ungdomar.

6.3 Ökad medvetenhet?

Brist på medvetenhet om att sexuell exploatering förekommer även i Sverige kan bidra till att exploateringen fortsätter samtidigt som sociala och andra myndigheter är inblandade. Ett exempel är den omfattande kopplerihärvan i Bollnäs som avslöjades åren 2003-2004 (Hindberg, 2006). Sju unga flickor hade under flera år utsatts för sexuella övergrepp och sexuell exploatering av äldre män. Flickorna hade sedan lång tid tillbaka kontakt med socialtjänsten och var omhändertagna och placerade vid kommunens institutioner medan exploateringen pågick. Hindbergs rapport ger en bild av den komplexa problematiken med bland annat bristande kontinuitet både i flickornas familjer och i socialtjänstens insatser, svåra vårdnads- och umgängestvister och en omfattande problematik hos flickorna med psykiska besvär och missbruk av

alkohol och droger. I utredning och behandling av flickorna var missbruket i fokus och man förstod inte dynamiken i den samtidigt pågående exploateringen. Personalen hade sina misstankar, men flickorna nekade och man kunde då, i början av 2000-talet, inte föreställa sig vidden av den verkliga sexuella exploateringen.

I Sørensen och Nørrelykkes (2006) intervjuer framkom att personalen på alla deltagande institutioner kände till att en del ungdomar de hade kontakt med sålde sexuella tjänster mot ersättning. Man var dock i första hand uppmärksam på flickorna och medvetenheten om att också pojkar säljer sexuella tjänster var betydligt lägre. Man saknade också pedagogiska redskap för att arbeta aktivt med problemen

Redan år 2005 kom en mycket omfattande översikt över kunskapsläget inom forskning som rör sexuellt exploaterade barn (Cooper, Estes, Giardino, Kellog, & Vieth, 2005). Den täcker såväl barnpornografi, barnprostitution och trafficking ur ett psykosocialt, medicinskt och juridiskt perspektiv, tar upp frågor kring utredning och behandling av såväl offer som förövare, belyser aspekter hos media och Internet som är relaterade till sexuell exploatering samt en rad andra frågor. En begränsning är möjligen att mycket är skrivet ur ett nordamerikanskt perspektiv och det gör att framför allt kapitlen om rättsväsende och lagföring inte utan vidare går att överföra till svenska förhållanden. Sedan 2005 har ny forskning tillkommit och det är tydligt att medvetenheten inom forskarsamhället har ökat markant.

På senare år har också ett stort antal rapporter lagts fram. Det talar för en ökad medvetenhet bland politiker, andra beslutsfattare och yrkesverksamma inom rättsväsendet, socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Bland annat har man på olika sätt försökt att kartlägga omfattningen av den sexuella exploateringen (Abelsson & Hulusjö, 2008; Brå, 2007; Cyberhus, 2008; Näslund & Ahlgren, utan datum). Det har också gjorts ansträngningar för att förbättra samverkan mellan olika myndigheter i dessa frågor (se avsnitt "Samverkan och nätverksbyggande"). Samtidigt saknas fortfarande till stor del metoder och verktyg för individriktade insatser för sexuellt exploaterade barn (ims, 2008).

Möjligen finns idag också en större medvetenhet bland allmänheten. På bästsäljarlistorna förekommer romaner som behandlar ämnen som sexköp och trafficking (Roslund & Hellström, 2005; Wennstam, 2007) eller sex för överlevnad bland hemlösa ungdomar (Roslund & Hellström, 2008). Böckerna är fiktiva, men författarna har satt sig in i ämnet och på så sätt erbjuds läsaren inte bara spänning utan också kunskap. Bland böcker som vänder sig till allmänheten och som bygger på verkliga händelser kan nämnas "Alexandramannen" (Wagner, 2008) och "Avklädd" (Harne, 2007).

7 INTERNET OCH ANDRA INTERAKTIVA MEDIA SOM RISK OCH MÖJLIGHET

I SOU 2004:71 hänvisas till den radikala förändringen av barns och ungdomars sociala och kulturella miljö som Internet har inneburit. Enligt SAFTs studie från 2002-2003 använde 42% av barn i åldern 9 till 16 år Internet en eller flera dagar i veckan, oftast för att spela spel, sända e-post, ladda ner musik, surfa, göra läxor, leta information eller chatta. Med dessa möjligheter följer också risken att av misstag komma in på pornografiska sidor, att någon pratar sex med barnen utan att de vill det och att pedofiler och andra sexualbrottslingar använder Internet för att komma i kontakt med barn och möjliggöra övergrepp vid träffar i verkligheten. Riskerna med att ungdomar lägger ut bilder på sig själva för bedömning på Internetsidor för ungdomar togs upp. Olika initiativ för att förebygga risker med Internet nämndes liksom datasäkerheten och problemen att spåra och upptäcka sexuell exploatering av barn.

I den här texten används förkortningen IT för att benämna interaktiva media som människor använder för att interagera med varandra, till exempel Internet eller mobiltelefon. Historiskt har IT varit en förkortning för Information Technology, senare användes ICT som stod för Information and Communications Technology och idag används IT snarast som förkortning för Interaction Technology (Dunkels, 2007).

Sexuell exploatering av barn blir många gånger möjlig eller underlättas betydligt genom användandet av IT. Det är viktigt att ha kunskap om hur människor, särskilt unga, använder IT i allmänhet, vilka IT-beteenden som är problematiska eller ökar risken för att bli utsatt för sexuell exploatering, och vilka strategier unga har för att skydda sig mot sexuell exploatering via nätet. Inom detta område har kunskapsutvecklingen varit stor under de senaste åren.

7.1 Generationsklyftan - mellan moralpanik och riskmedvetande

Dunkels (2007) beskriver tre steg att närma sig de nya interaktiva teknologierna: när teknologin introduceras till konsumenterna, när de finns i de

flesta hem och slutligen när den kan beskrivas som vardagsteknologi. Dagens barn har fötts in i det tredje steget och ser därför annorlunda på de nya interaktiva teknologierna än vuxna som först måste gå igenom de två första stegen. Med utgångspunkt i tidigare litteratur i ämnet betecknar hon barnen som är födda i en tid där IT är en naturlig del av livet som digitala infödingar (digital natives) medan de vuxna som föddes innan IT blev vardagsteknologi är digitala invandrare (digital immigrants) (Dunkels, 2007). Vår förståelse av medier utgår från vad vi ha vant oss vid och vuxna tenderar därför att snarare se riskerna än möjligheterna med nya media och hamna i olika former av moralpanik (Lindgren, 2007). I en rapport om åsikter om medievåldets och pornografins påverkan på unga människor talas om en ”digital generationsklyfta” (Carlsson/ Unesco International Clearinghouse on Children, Youth and Media, Medierådet, 2005). Det innebär att den unga generationen behärskar en medieteknik i alla sina delar till skillnad från tidigare generationer. Stora delar av mediernas innehåll blir då okänt för många vuxna och det okända kan tolkas som en fara. Ett annat sätt att beskriva denna generationsklyfta kommer från en studie om barnen, BRIS och IT (BRIS, 2008, s.2): ”... vi vuxna använder IT på olika sätt, unga lever i det.”

Sättet att kommunicera via IT och tonen kan också skilja en del mellan generationerna. En norsk 15-årig flicka berättar: ”Jag skulle aldrig låta mamma sitta bredvid mig när jag chattar på nätet, inte på MSN heller. Hon skulle bara missförstå vår humor och hur vi pratar om sex och sådant, och reagera på bilderna som några av pojkarna har. Det är ju lite på gränsen – men det är ju bara skoj.” (Redd Barna, 2004).

För första gången vet barn mer än vuxna om hur en teknologi som förändrar samhället på ett fundamentalt sätt används (Dunkels, 2007). Samtidigt kan vuxna vara medvetna om risker med och konsekvenser av IT-beteenden som kan vara svåra att överblicka för unga. Vuxna har erfarenhet och kunskap som barn saknar och har ett ansvar att

bedöma riskerna med IT, även om de vet mindre än barnen om den praktiska användningen av IT (Dunkels, 2007).

7.2 Ungas IT-vanor i allmänhet

IT har blivit en integrerad del i ungdomars vardag. BRIS (2007, 2008) har gett ut två rapporter om mail och samtal från unga till BRIS som mer eller mindre direkt är relaterade till IT. I den senaste rapporten reflekterar författarna i diskussionen över om det överhuvudtaget längre är relevant att särskilja det IT-relaterade från annat i vardagen eftersom det är så integrerad hos unga idag. Också Dunkels (2007) påpekar att skillnaderna mellan *online* och *offline* i många avseenden är mindre än man först trodde.

Inom forskningsfältet Web Studies betonas i allt större utsträckning nätets roll för unga människors interaktivitet, delaktighet, kulturutövande och identitetsarbete. Exempel på sådan forskning finns i Ungdomsstyrelsen skrift ”Unga och nätverkskulturer – mellan moralpanik och teknikromantik” (2007), där bland annat unga kvinnors och flickors identitetssökande i dagböcker på Internet, ungdomars användande av Internet för religiösa ändamål eller fenomenet fildelning med utgångspunkt i de sociala rörelsernas sociologi behandlas.

Medierådet gör återkommande undersökningar om barns och ungas användning och upplevelser av medier (Medierådet 2005, 2006a, 2008). Därmed är det möjligt att följa utvecklingen över tid. Barn och ungdomar i åldern nio till 16 år och föräldrar deltar; de unga och de vuxna tillhör dock inte samma familjer. I den senaste undersökningen år 2008 deltog 682 barn i åldern nio upp till 12 år och 713 ungdomar i åldern 12 upp till 16 år (sammanlagd svarsfrekvens 70%) samt 1362 föräldrar (svarsfrekvens 69%). Här redovisas i första hand barnens och ungdomarnas svar. Fyrtio procent av de unga har en dator med Internet på sitt rum; i åldersgruppen 12-16 år är det 50%. Andelen med tv på sitt rum har minskat kraftigt; samtidigt är datorn nu den mediebärare som flest har på sitt rum. Internetanvändningen bland 9-12-åringar ökar stadigt och det är färre än tidigare som svarar att de aldrig använder Internet (6% 2008, 15% 2006, 23% 2005). Samtidigt använder 30% av 9-12-åringarna Internet varje dag (28% 2006, 17% 2005). Arton procent av 9-16-åringarna uppger att de

använder Internet mer än tre timmar en vanlig dag. Jämfört med 2006 har det 2008 blivit vanligare att lägga ut texter och bilder (6% 2006, 13% 2008). Andelen 12-16-åringar som aldrig har råkat ut för att någon på Internet talar om sex med dem utan att dem själva vill det har stadigt ökat (80% 2008, 76% 2006, 63% 2005). Andelen 12-16-åringar som aldrig har kommit i kontakt med sex- eller porr-sajter på Internet har också ökat (69% 2008, 55% 2006). Bland dem som råkade ut för det, svarade i 2008-års undersökning 69% att de blockade personen och 48% att de inte brydde sig, men 5% svarade och chattade med personen. Andelen 12-16-åringar som har stämt träff med någon de har lärt känna på Internet är oförändrad 9%. Med tanke på att antalet användare har ökat, har också antalet som stämmer träff ökat. Också andelen som går själva till mötet har ökat. Utfallet av mötet har inte förändrats; sju av tio tyckte att det var roligt (2008). Ingen uppger att någon försökt göra dem illa eller att den de träffat visade sig vara äldre än de trott. Åttiosju procent av 9-16-åringarna svarar att de har en egen mobiltelefon; i åldersgruppen 12-16 år är det 96%. När det gäller mobbning och hot via Internet, sms, mms, mejl eller chatt uppger 18% av 12-16-åringarna och 9% av 9-12-åringarna att de har upplevt det. Föräldrarnas bild av barns och ungdomars medievardag överensstämmer väl med den bild de unga själva ger.

Datainspektionen (2008) genomförde en undersökning med 520 ungdomar mellan 14 och 18 år (svarsfrekvens 82%) om bland annat IT vanor som bekräftar Medierådets bild om ungdomar som vana IT-användare. Nittioåtta procent angav att de går ut på Internet varje vecka och 85% att de gör det dagligen. Fler pojkar än flickor surfar dagligen och det är också mycket vanligare att pojkar har egen dator (71%) jämfört med flickor (52%). Åttiosex procent har någon gång lagt upp bilder på sig själv och 23% har någon gång lagt ut videoklipp på sig själv på Internet. Fyrtio procent av flickorna och 56% av pojkarna svarade nej på frågan om de undviker att använda webbkamera eftersom de inte vet hur materialet sedan kommer att användas. De flesta hade inget emot att använda sina egna namn och 74% har skrivit kommentarer på nätet under eget namn. Fyrtiofem procent begränsade inte vad de skriver på Internet eller vilka bilder de lägger upp med tanke på framtiden. Knappt hälften har

någon gång träffat någon i verkliga livet efter att först ha träffats på Internet. En speciell analys gjordes av ungdomarnas användning av communityn Facebook. Facebook användes av 25% av ungdomarna varje vecka och av ytterligare 10% då och då. Den är som de flesta sociala communities mer populär bland flickor. Av dem som använde Facebook ångrade 17% att de hade lagt upp en text eller en bild där (25% av flickorna, 12% av pojkarna). Av de yngre (14-15 år) ångrade sig 21% och av de äldre (16-18 år) var det 17%.

Vid två tillfällen har BRIS gjort en studie av ungas kontakter med BRIS om IT (BRIS 2007, 2008). Bland de mail och samtal från unga till BRIS under 2006 var 1 130 (5% av alla kontakter) mer eller mindre direkt relaterade till IT (BRIS 2007). Av dessa var 129 (11%) sexuellt relaterade. En stor majoritet av kontakterna inom denna kategori handlar om hur olika bilder används. Till exempel har man lagt ut bilder på sig själv på Internet, visat sig i webcam, skickat foton genom mobilen eller blivit tjuvfotograferad. En del kontakter handlar om spridningen av dessa bilder, och vad det har lett till. Det förekommer också positiva exempel, till exempel där en sexuellt relaterad kontakt via Internet upplevts som ett bra sätt att lära känna varandra. De unga beskriver att vuxna ofta inte vet hur man ska hantera den problematik som kan vara relaterad till IT. År 2007 förekom 1 895 IT-relaterade kontakter med BRIS (BRIS 2008) (9% av alla kontakter); ökningen jämfört med året dessförinnan kan delvis bero på ändrad mätmetodik. Problemet behöver inte ha direkt med IT att göra utan delvis råkar det bara så att det hela hanteras via IT vilket visar hur självklart IT är för barn och unga idag. Av kontakterna var 192 (10%) sexuellt relaterade. En del kontakter handlar om allmänt testande, till exempel att titta på porr, IT-relaterade sex-rollspel eller flickor som får kontakt med äldre pojkar. Många beskriver oro och ångest efter att frivilligt ha skickat bilder eller visat sig i webcam för kompis eller flirt utan att något egentligen behöver ha hänt. I andra fall sprider före detta pojkvänner bilder som en medveten kränkning. Flickor, sällan pojkar, råkar ofrivilligt ut för att en jämnårig pojke eller äldre man onanerar eller blottar sig.

Ungdomar berättar att negativa upplevelser i samband med chatt, till exempel äckliga förslag eller bilder, mobbing, utskällning eller elaka kom-

mentarer i gästboken kan såra på samma sätt som i det verkliga livet (Redd Barna, 2004).

Redan år 1999/2000 genomfördes i USA en studie om internetrelaterad viktigmisering (oönskad exponering för sexuellt material, sexuella förslag, mobbing) bland barn och ungdomar i åldern 10 till 17 år (YISS-1); studien följdes upp år 2005 (YISS-2) (Wolak, Mitchell, Finkelhor, 2006). I YISS-2 hade 34% utan att vilja det exponerats för sexuellt material jämfört med 25% i YISS-1. Av dem som uppgett oönskad exponering för sexuellt material i YISS-2 var 76% i åldern 14 till 17 år gamla och 9% upplevde exponeringen som obehaglig (av dessa var 24% mellan 10 och 13 år gamla). Exponeringen skedde oftast när de unga gjorde *online*-sökningar, men också när de klickade på länkar till andra webbsidor, stavade webbadresser fel eller genom pop-ups.

7.3 Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften

Cirka 20 barn och ungdomar som under 2007 tog kontakt med BRIS i frågor som på något sätt var Internetrelaterade, beskrev situationer där äldre män via Internet hade sökt kontakt med unga tjejer och att kontakten och i cirka 10 fall hade kontakten lett till sexuella övergrepp i verkligheten (BRIS, 2008).

I promemorian "Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften" (Ds 2007:13) ges en översikt över hur dessa kontakter kan se ut. När vuxna tar kontakt med barn i sexuella syften i det verkliga livet, till exempel genom fritidsaktiviteter eller familjeumgänge vet barnet vem det har att göra med. På Internet är kontakten anonym, det finns möjlighet till osanna uppgifter om till exempel ålder och det är omöjligt för en enskild att spåra avsändaren. Internet har blivit det dominerande sättet för vuxnas kontakter med barn i sexuella syften, eftersom kommunikationen kan ske snabbt, billigt och anonymt med ett i princip oräkneligt antal människor.

Alla förövare önskar inte sammanträffanden i verkliga livet utan tillfredsställelsen består i att chatta om sex med barnet eller att få eller utväxla bilder via webbkamera eller det primära målet är att sexuellt ofreda barnet vilket kan likställas med blottning. Andra förövare strävar efter att få ett sexuellt möte i verkligheten till stånd. Vare sig kontakten är begränsad till Internet eller äger

rum i verkligheten kan ersättning för den sexuella handlingen utgå eller utlovas. Ersättningen kan bestå i kontanter, men också påfyllning av kontantkortstelefoner eller presentkort till biobiljetter. Som alternativ till ekonomisk ersättning kan också löften om modelluppdrag i framtiden eller att barnet skall få följa med på resor eller fester eller träffa kända människor. Vissa vuxna är från början öppna med sina syften, medan andra inte omgående avslöjar sin avsikt. Det senare kallas för grooming och handlar om att den vuxne etablerar en relation med barnet och på så sätt känslomässigt knyter barnet till sig i syfte att underlätta sexuella kontakter med barnet. För att lyckas med detta använder förövaren olika strategier. Till exempel uttrycker han förståelse och sympati med barn som på ett chatforum berättar om sina problem eller om sitt missnöje över hur de behandlas av föräldrar och kamrater. Förövaren kan då berätta om egna, möjligen påhittade eller anpassade erfarenheter och om hur väl han förstår barnet. Efter en tid upplevs inte längre den vuxne som en okänd person utan som en vän och varningar från omgivningen att inte möta eller lämna telefonnummer till okända man möter på Internet upplevs av barnet inte längre som relevanta. När barnet och förövaren sedan möts i verkligheten är barnet så känslomässigt bunden till den vuxne att den upplever sin medverkan som frivillig. Ett exempel på grooming är den så kallade "Alexandramannens" tillvägagångssätt (Wagner, 2008).

För att inte kontakten skall avbrytas i ett tidigt skede, kan gärningsmannen ljuga om sin ålder, yrke eller bakgrund. När barnet förstår hur det verkligen ligger till kan relationen ha hunnit bli så stark att det inte längre framstår som betydelsefull eller i varje fall inte hindrar den fortsatta kontakten.

Om barnet vill avbryta en kontakt som har byggts upp under en tid kan följderna bli regelrätta övergrepp eller utpressningsliknande situationer. Om barnet till exempel i ett tidigare skede har skickat bilder på sig själv kan den vuxne hota att sprida bilderna via Internet om inte barnet fortsätter kontakten.

I promemorian (Ds 2007:13) föreslås i 6 kap. brottsbalken en ny bestämmelse om straffansvar för kontakt med barn i sexuellt syfte: "Den som har kontakt med ett barn under 15 år i syfte att begå ett brott enligt detta kapitel mot barnet döms

för kontakt med barn i sexuellt syfte till böter eller fängelse i högst ett år." Som effekter av en kriminalisering förväntas viss avskräckande och moralbildande effekt, ökad medvetenhet bland barn och deras föräldrar och en ökad benägenhet att anmäla. Till viss del omfattas vuxnas kontakter med barn i sexuella syften redan idag av gällande lagstiftning. Det gäller sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 § andra stycket brottsbalken genom att till exempel göra anstötliga uttalanden med sexuell innebörd eller uppmana till sexuella handlingar. Också utnyttjande av barn för sexuell posering förekommer. Man kan också fråga sig om det skulle kunna bedömas som sexuell handling enligt gällande lagstiftning om en vuxen man förmår ett barn under 15 år att onanera i en webbkamera, men det bedöms inte som sannolikt (Ds 2007:13).

År 2005 genomfördes en undersökning om förekomsten av sexuella kontakter från vuxna bland svenska skolungdomar i årskurs nio (brå, 2007). Studien var en representativ enkätundersökning och närmare 7 500 ungdomar deltog. Deltagarna frågades om en person de inte känner och som de tror eller vet är vuxen under de senaste 12 månaderna har

- via Internet kontaktat ungdomen med sexuella förslag (25% svarade att det hade skett minst en gång)
- via Internet bett ungdomen om sexuella tjänster, som att visa sexiga bilder av sig själv (25%)
- via mobiltelefon kontaktat ungdomen med sexuella förslag (9%)
- på annat sätt än via Internet eller mobiltelefon kontaktat ungdomen med sexuella förslag (10%).

När det gällde de första tre frågorna uppgav tre till fyra gånger så många flickor som pojkar att så hade skett; när det gällde kontakter utanför nätet var det ungefär två gånger så många flickor som pojkar. Det var relativt ovanligt att ungdomarna uppgav att de hade blivit kontaktade med sexuella förslag av okända vuxna endast utanför nätet (2%). Hur ungdomarna definierade ett sexuellt förslag eller sexuella tjänster framgick inte av svaren.

I en annan delstudie (brå, 2007) svarade 1 019 ungdomar i åldern 15 till 17 år som ingick i en webbundersökningspanel på frågor om sexuella

kontakter via Internet. Över hälften av flickorna och närmare 35% av pojkarna svarade att de någon gång haft erfarenhet av en sexuell Internetkontakt med någon som de trodde eller visste var minst fem år äldre. På frågan om var på Internet kontakten hade skett avsåg de flesta svaren Internetchattsidor eller "communities" eller MSN-messenger. Ungdomarna hade också möjlighet att beskriva kontakternas innehåll. Ett exempel: "Han var först trevlig och pratade helt normalt. Frågade hur jag mårde, hur jag hade det hemma osv. Han fick min MSN, och sedan började han prata om sex, och olika saker han ville göra med mig. Jag tog bort honom från min vänlista och efter det har jag varit mer försiktig med att lämna ut min MSN." (brå, 2007, s. 44). Av ungdomarnas beskrivning framgår tydligt att webbkameran har fått stort genomslag bland män som använder Internet för att ta kontakt med barn i sexuellt syfte. I vissa fall har de vuxna försökt att få barnen att visa upp sig i webbkameran eller att delta i webbkamerasex. Det finns beskrivningar där kontaktarens främsta syfte tycks ha varit att ofreda barnet med sexuellt kränkande chattmeddelanden. I andra fall har ungdomar fått erbjudanden om pengar för sexuella tjänster, till exempel: "Det var en man som ville träffa mig. Sa att han var jättekåt i mig och ville betala en resa så jag kunde sova över hos honom. Jag vägrade så klart." (brå, 2007, s. 46). I ett fåtal beskrivningar framgår att ungdomar har träffat, eller varit på väg att träffa, den vuxne utanför nätet.

I ovannämnda undersökning av Wolak, Mitchell och Finkelhor (2006) uppgav vid tidpunkten för första studien (YISS-1) 19% av de deltagande barn och ungdomar att de hade fått sexuella förslag (definierad som förslag att delta i sexuella aktiviteter eller sexuella samtal eller att ge sexuell information där förslaget var oönskad eller där förslaget gjordes av en vuxen, vare sig det var oönskad eller ej) och 3% uppgav att de hade fått så kallade aggressiva sexuella förslag (definierad som sexuella förslag som inkluderade *offline*-kontakt med förövaren i form av vanlig post, telefon eller genom personliga möten, vare sig förslaget genomfördes eller inte). Motsvarande siffror för den andra studien (YISS-2) var 13% och 4%. Enligt resultaten från YISS-2 var aggressiva och obehagliga sexuella förslag vanligare bland äldre ungdomar; 79% av de aggressiva sexuella förslagen och 74% av de obehagliga sexuella

förslagen erhöles av ungdomar som var 14 år eller äldre. Ingen av deltagarna i YISS-1 och två av deltagarna i YISS-2 hade utsatts för sexuella övergrepp *offline* till följd av sexuella förslag *online*. Jämfört med YISS-1 ökade andelen förövare som deltagarna hade känt *offline* i YISS-2 från 3% till 14% och många av dessa förövare var andra ungdomar. Samtidigt inträffade 41% av de oönskade sexuella förslagen när offren var tillsammans med vänner eller andra jämnåriga. I de fall då förövarna tog eller försökte att ta kontakt *offline* gav 12% pengar, presenter eller annat till offret och 3% köpte resebiljetter till offret (YISS-2). En ny företeelse jämfört med YISS-1 var att 27% av de sexuella förslagen inkluderade en önskan att få sexuella bilder av barnet/ungdomen. I YISS-2 uppgav 4% av deltagarna att de hade nära relationer med vuxna som de hade träffat *online* och 29% av dessa deltagare hade också träffat den vuxne *offline*. I de flesta fall verkade dessa relationer vara godartade, men hos åtta av de 58 ungdomar som hade nära *online*-relationer hade relationen också sexuella aspekter. Slutligen uppgav 7 (0,4%) i YISS-1 och 13 (0,9%) i YISS-2 att de under det gångna året hade blivit uppmuntrad att rymma av någon på Internet. I tre fall hade barnen/ungdomarna uppmuntrats till det av en vuxen. Två av dessa barn/ungdomarna svarade inte på förslaget, men i det tredje fallet hade en 15-årig flicka rymt för att vara tillsammans med en man i 30-års-åldern.

7.4 Ungas strategier för att skydda sig mot övergrepp och sexuell exploatering via IT

Dunkels (2007) menar att många barn i allmänhet har välutvecklade motstrategier för att bemöta Internets negativa sidor. Dessa strategier har ofta utvecklats av barnen själva, ensamma eller tillsammans med kamrater, medan vuxna mera sällan har varit delaktiga i att förmedla strategier till barnen. Det är riskfyllt att lämna barn och ungdomar åt sig själva, eftersom de saknar den erfarenhet som enbart kommer med åldern. Många frågor väcks: "Do we or the children know for a fact what the real dangers of the Internet are? How are these dangers related to *offline* threats? How well-functioning are the counter strategies developed and used by children? What happens when adult predators catch up with and learn children's counter strategies?" (Dunkels, 2007, s.37).

I Larsen och Pedersens (2005) intervjuundersökning med norska ungdomar ansåg de flesta att de visste tillräckligt mycket om riskerna på nätet och att de kunde skydda sig. Redd Barna och SAFT har nätvetregler (1. var anonym, 2. gå ut om du inte tycker om chatten, 3. möt aldrig någon från chatten ensam och 4. möt någon från chatten på en offentlig plats med många människor). Ungdomarnas strategier påminde ofta om dessa regler. Värderingen av personen de chattade med byggde ofta på subtila tecken och helhetsvärderingar, men ungdomarna kunde också testa den andre mer systematiskt och planmässigt. Författarna identifierade fem olika strategier: 1. bedömning av innehåll och stil i meddelanden, 2. kontrollfrågor, 3. bilder, webbkamera och mobiltelefonnummer (flera bilder av samma person i olika situationer skapade tillit, mobilnummer kollades), 4. varna varandra för obehagliga chattare och anmäla dem till webbsidan, avskräckande vandringshistorier om övergrepp, 5. att aldrig träffa någon ensam och alltid på offentlig plats. Ändå berättade ungdomar att de gjorde undantag från reglerna och till exempel lämnade ut sitt telefonnummer eller mötte någon de träffat på nätet ensam i verkligheten. Det senare kunde inkludera ett medvetet risktagande och nyhetsökande. Författarna konstaterar att ungdomarna ibland var något naiva, till exempel att de inte räknade med att förövare kunde anpassa sig till ungdomarnas sätt att kommunicera.

Ett exempel på en strategi som används för att avgöra om den man chattar med verkligen är en flicka i samma ålder är "sminktricket" som en flicka på högstadiet berättar om (Nyman, utan datum). När hon till exempel skriver om en hårinpackning som kan användas som fotkräm får hon frågetecknen och kommentarer av jämnåriga flickor medan män och pojkar låtsas vara intresserade eller säger att de också brukar göra så.

I intervjuer med tyska flickor i åldern 10 till 17 år som besökte en öppen ungdomsgård i en socialt blandad del av Köln framkom att många av flickorna ansåg att de kunde kontrollera internetrelaterade situationer som många vuxna bedömer som riskfyllda, att oförberedd få pornografiska bilder eller möten *offline* (Innocence in Danger Deutsche Sektion, utan datum). Skriftlig information om säkerhet på nätet, som oftast hade producerats av vuxna, framkallade hos dessa flickor mest motstånd

och ökade lusten att strunta i reglerna.

Redd Barna (2004) har undersökt norska ungdomars strategier för att använda Internet på ett säkert sätt och skydda sig från övergrepp genom att intervjuar 18 ungdomar i åldern 12 till 17 år. De använde begreppet "chattkompetens" som avser en bred kunskap om chatting, konkreta färdigheter för att använda sin kunskap aktivt på chattsidor och en kritisk och medveten hållning till chattproblematik. Sammanfattningsvis konstaterar författarna att de intervjuade ungdomar visar goda kunskaper och färdigheter när det gäller chattkompetens, men att den kritiska och medvetna hållningen brister. Ungdomarna utgår från att "alla ljugar på nätet" och de ljugar också själva, till exempel om sin egen ålder. Men de tror också att de kan avgöra eller känna på sig om någon ljugar. Tre av de 18 ungdomarna hade träffat främmande de mött på nätet i verkligheten. De följde förhållningsreglerna att träffas offentligt och på dagen. De tog inte nödvändigtvis med sig någon vän, men berättade i förväg för vänner om mötet. Vuxna blev inte informerade innan mötet. Ungdomar som hade obehagliga möten i verkligheten eller fått obehagliga meddelanden eller bilder i chatrum, berättade sällan för jämnåriga och inte alls för vuxna om det, eftersom de upplevde att det var deras eget fel. Ungdomarna i studien berättar att de inte uppger sitt telefonnummer till chattvänner som de enbart har träffat på nätet, i alla fall inte innan de har fått chattvännens nummer och kollat upp det. Flera använder också webbkamera för att kolla om personen är den han eller hon utger sig för att vara. Samtidigt reflekterar ungdomarna inte kring att profilen med telefonnummer och bilder som de lägger ut på till exempel MSN är allmänt tillgänglig för alla utan de tycker att det är positivt att andra kan ta kontakt med dem via profilen. En del ungdomar har också egna hemsidor där de lägger ut bilder av vänner med undertexter inklusive namn och ort. En del ungdomar menar att förövare är "gamla grisar" som de omedelbart kan avslöja. De förstår ofta inte konsekvenserna av att lämna ifrån sig personuppgifter och de använder inte förhållningsreglerna för säker Internetanvändning om de uppfattar någon som vän. Förhållningsreglerna som ungdomarna har lärt sig gäller för "främmande" och chattvänner upplevs som "vän" och därför gäller inte reglerna. Generella förebyggande budskap och skrämselfpropaganda från lärare och

föräldrar som inte är anpassade till ungdomarnas syn tas inte på allvar och ungdomarna litar hellre på jämnåriga. Avslutningsvis gav ungdomarna egna förslag till förebyggande åtgärder, till exempel att inte bara vuxna utan lite häftiga äldre ungdomar medverka i informationsmöten om förhållningsregler kring IT, att låta textbubblor med förhållningsregler bubbla upp istället för långa förhållningsregler som finns på olika chatsidor och som ändå ingen läser och att dela ut roliga saker med förhållningsregler på, till exempel musmattor och cd-cover.

7.5 Problematiskt IT-beteende hos vuxna

Det kan vara så att vuxnas IT-beteende väcker frågor och oro hos barnen. En del av de mail och samtal från unga till BRIS handlar om att barn har märkt att pappan porrsurfar och ibland till och med tittar på barnpornografi, barn har sett föräldrarnas sms eller mail och upptäckt att de är otrogna, föräldrar söker nya partners via datingsidor på Internet (för) snart efter en separation eller föräldern sitter fast framför datorn och barnet upplever att det får för lite tid och uppmärksamhet (BRIS, 2007, 2008). I Larsens och Pedersens (2005) intervjuundersökning med norska ungdomar förekommer ett exempel där en mor genom Internet fick kontakt med yngre manliga partners som vid möten i verkligheten visade större intresse för kvinnans 15-åriga dotter än för henne. Kvinnan tog "konkurrensen" med ro och förstod inte att männens intresse kunde väcka obehag hos dottern. Så länge männen bodde hos dem, valde dottern att vara hemifrån så mycket som möjligt.

En aspekt av problematiskt IT-beteende hos vuxna som har börjat uppmärksammas på senare år är överkonsumtion av Internet, framför allt av sexuellt innehåll. I en studie med vuxna män som upplevde att de hade tappat kontrollen över sina sexuella aktiviteter *online* och att dessa aktiviteter hade lett till problem i det verkliga livet (Cooper, Galbreath, & Becker, 2004) uppgav männen följande anledningar till varför de gick *online* för sexuella aktiviteter: för att distrahera sig själv eller ta en paus (81%), för att hantera stress (57%), för att delta i sexuella aktiviteter som man inte kan göra i verkligheten (43%), för att få information (25%), för att komma i kontakt med personer som delar ens intressen (16%), för att träffa personer

som man kan träffa i verkligheten för att ha sex (12%), för att träffa personer som man kan ha en date med (9%), för att få hjälp med sexuella bekymmer (8%) och för att köpa sexuellt material (6%). Cirka 60% av männen levde i en fast relation. Det kan vara så att den vuxne ägnar väldigt mycket tid åt porrsurfande med eller utan inslag av barnpornografi. Det pågår en diskussion om extensivt porrsurfande ska ses som ett missbruk (Briken, Hill & Berner, 2008; Hill, Briken & Berner, 2007) eller mer som ett problematiskt beteende (Quayle, Vaughan & Taylor, 2006). Man är dock överens om att den omedelbara behovstillfredsställelsen och njutningen som porrsurfandet innebär används av en del personer för att hantera psykiska svårigheter som ångest och depression eller negativa känslor som ensamhet eller ledsenhet. Detsamma beskriver också Harne (2007) i sin bok om hur han började använda barnpornografi.

En del personer söker terapeutisk hjälp för att komma tillrätta med sitt problematiska internetbeteende. Enligt en nordamerikansk studie där terapeuter frågades framkom att de vanligaste internetrelaterade problem som vuxna söker för är överanvändning av Internet (68%), användning av pornografi med vuxna (61%), missbruk av Internet eller dator (56%) och otrohet (30%) (Mitchell & Wells, 2007).

Innehållet i aktiviteterna på nätet måste inte nödvändigtvis vara relaterad till sexualitet, det kan till exempel också röra sig om omfattande dataspel. I Medierådets senaste studie om ungar och medier (Medierådet, 2008) uppger fyra procent av de deltagande föräldrarna att de ägnar för mycket tid åt Internet. Det finns en risk att barnen får mindre tid och uppmärksamhet än de behöver, att de kan ta del av innehåll som inte är avsedd för dem eller att den vuxne helt öppet ägnar sig åt sitt problematiska IT-beteende. BRIS (2008) rekommenderar att föräldrar bör fundera kring sin egen Internetanvändning och inte låta allt på dator eller mobil vara tillgängligt för barnen.

8 BARN OCH UNGDOMAR SOM LÖPER RISK ATT BLI UTSATTA FÖR SEXUELL EXPLOATERING

Barn i riskzon är ett samlingsbegrepp för barn och ungdomar som har fysiska, psykiska eller sociala problem, växer upp under svåra förhållanden eller befinner sig i riskfyllda miljöer. I SOU 2004:71 beskrivs ett antal faktorer som var för sig eller tillsammans ökar risken för sexuell exploatering: brister i anknytningen, känslomässig försummelse och psykisk misshandel, fysisk misshandel, sexuella övergrepp, bristande tillsyn och skydd, hemlöshet, barn som kommer från andra länder och andra riskfaktorer hos barnen som till exempel skolsvårigheter, missbruk, funktionshinder eller osäkerhet kring sin sexuella läggning. Även Internet som riskfaktor tas upp. Det betonas också att inte bara barn i riskzonen utsätts för sexuell exploatering. Kunskapsutvecklingen sedan år 2004 har fokuserat på faktorer som ökar risken för internetrelaterade övergrepp.

8.1 Psykiska och psykosociala problem och olika former av utsatthet och risktagande

I rapporten om enkätundersökningen om ungdomar i år 3 på gymnasiet som ingick i SOU 2004:71 (Svedin & Priebe, 2004) beskrevs två mönster när det gäller ungdomar som har sålt sexuella tjänster. Det första mönstret är att ungdomarna har levt och lever ett påtagligt sexualiserat liv som tar sig uttryck i tidig debut, intensivare sexualliv med fler partners och större erfarenheter av olika sexuella aktiviteter inklusive i vissa fall sexuella förövarbetenden. Det andra mönstret kan ses som ett uttryck för ett utagerande, prövande och gränsöverskridande beteende med bland annat påtagligt ökad förekomst av rökning, alkoholförtäring och regelbrott som stölder, inbrott och drogmissbruk. Resultaten från de deskriptiva analyserna i rapporten bekräftades och fördjupades i den fortsatta analysen av datamaterialet (Svedin & Priebe, 2007). Bland annat visades att ungdomar som hade sålt sex oftare hade invandrarbakgrund, läste ett praktiskt gymnasieprogram och hade föräldrar som stod utanför arbetslivet jämfört med ungdomar som inte hade sålt sex. De hade också sämre psykisk hälsa, tittade

mer på porr och oftare på avvikande porr. Ungdomarna som deltog i Abelsson och Hulusjös (2008) webbenkät var överrepresenterade med avseende på bland annat riskbeteende och social problematik jämfört med en normalpopulation. Jämförelser mellan ungdomar som rapporterar att de har erfarenhet av att byta eller sälja sexuella tjänster och de som inte har uppgett eller gjort det pekar i samma riktning som den tidigare studien. Det innebär att ungdomar som har sålt eller bytt sexuella tjänster har en mer frekvent alkoholkonsumtion, sämre psykisk hälsa, ett utagerande och gränsöverskridande beteende i form av regelbrott, ett påtagligt sexualiserat liv (tidig samlagsdebut, många sexpartners, erfarenheter av många olika sexuella handlingar, hög porrkonsumtion), oftare varit utsatta för sexuella övergrepp och oftare utsatt andra för sexuella övergrepp. I intervjuer med yrkesverksamma som möter ungdomar med erfarenhet av att byta eller sälja sexuella tjänster framkom dessutom att dessa ungdomar ofta saknade goda vuxenkontakter och vuxenstöd, det vill säga att anknytningsproblem, bristande omsorg, frånvarande föräldrar, avsaknad av stabila familjeförhållanden eller avsaknad av nätverk som skyddar mot utsatthet var vanligare (Abelsson & Hulusjö, 2008). I intervjuerna nämndes vidare låg självkänsla som en följd av ovan nämnda riskfaktorer, stort behov av bekräftelse och tillhörighet, ett komplicerat förhållande till sin kropp, självdestruktivitet och självskadebeteende som kommer till uttryck i att utsätta sig olika typer av fara och skada, också i sexuella situationer.

I brås (2007) enkätundersökning med ungdomar i årskurs 9 framkommer att andelen som uppger problematiska förhållanden till föräldrar eller skolan är högre bland dem som blivit föremål för vuxnas kontakter i sexuella syften jämfört med dem som inte rapporterat någon sådan kontakt. Mönstret är detsamma för båda könen. Betydligt fler av dem som uppgett att de blivit föremål för vuxnas kontakter i sexuella syften uppger också att de har en pojkvän eller flickvän, att de ofta umgås

med kompisar som är minst två år äldre och som uppgett att de exempelvis skolkat eller druckit sig berusade minst tre gånger. Man kan förmoda att det bland dessa ungdomar finns en grupp som är särskilt sårbar på grund av en benägenhet att ta risker. Den grupp som uppgett att en vuxen eller vuxna har kontakt dem i sexuella syften både via och utanför nätet innehåller en betydligt högre koncentration av ungdomar som också uppgett problematiska levnadsförhållanden och tecken på ett risktagande beteende än den grupp som endast uppgett kontakt via Internet.

Socialstyrelsen (2007) refererar till uppgifter från Statens Institutionsstyrelse, som intervjuat ungdomar vid särskilda ungdomshem. Av de 791 intervjuer som gjordes 2005 framgår att 89% svarat nej på frågan om de någonsin haft sex i utbyte mot pengar, narkotika, alkohol, boende etc. För 4% var frågan inte relevant och 2% svarade inte på frågan. Av återstående 5% (34 ungdomar) svarade 23 flickor och 11 pojkar att det hade skett, i genomsnitt vid ett tillfälle. Andelen ungdomar som rapporterade att de hade sålt sexuella tjänster är högre än i Svedin och Priebe (2004) skolenkät, men lägre än i Abelsson och Hulusjös (2008) och Cyberhus (2008) webbenkäter.

Ybarra, Mitchell, Finkelhor och Wolak (2007) har visat att *online*-relaterad viktigmisering i form av mobbing eller oönskade sexuella förslag är vanligare hos barn och ungdomar som har externaliserade problem såsom regelbrott och aggressivt beteende eller internaliserade problem som sociala problem, uppmärksamhetsstörningar eller tillbakadragenhet och depressivitet. Också erfarenheter av fysiska eller psykiska övergrepp och många konflikter mellan föräldrarna var vanligare hos unga som var utsatta för *online*-relaterad viktigmisering.

I en undersökning med 512 professionella som hade träffat ungdomar under 18 år för behandling av internetrelaterade problem framkom att ungdomar utsatta för sexuell exploatering eller sexuella övergrepp relaterade till Internet oftare hade PTSD (posttraumatiskt stressyndrom), oftare rymt hemifrån eller varit sexuellt utagerande och oftare haft kontakt med andra myndigheter som rättsväsendet eller socialtjänst/barnskydd jämfört med ungdomar som hade andra internetrelaterade problem som överkonsumtion av Internet eller problem med spel (Wells & Mitchell, 2007).

Åklagaren Ulrika Rogland har förhört ett stort antal flickor som av den så kallade Alexandramannen har förmåtts att ställa upp för posering framför webbkamera, ta pornografiska bilder på sig själva och på kompisar samt ha sex med honom, i vissa fall mot betalning (Nyman, utan datum). Hon menar att många av flickorna är duktiga i skolan och att de verkar skötsamma men att det i nästan alla fall är något som "inte stämmer", till exempel att det finns ett sjukt syskon i familjen, någon nära som avlidit, suicid i familjen, en frånvarande pappa eller en familj som inte räcker till (Nyman, utan datum).

8.2 Hemlöshet

Under tiden mars 2004 till februari 2007 bedrev Stockholms stadsmission projektet "Hemlöshet bland barn och unga". I slutrapporten (Stockholms stadsmission, utan datum) nämns att det kan vara en livsstil att leva i utanförskap och att denna livsstil kan vara förknippad med faror och risker som till exempel prostitution, missbruk och kriminalitet. Det framgår dock inte hur omfattande prostitution är bland minderåriga hemlösa i Stockholm.

Personal som arbetar med socialt utsatta ungdomar i Trondheim berättar i en norsk kartläggning att de har kännedom om ungdomar som byter sex mot husrum när de är på rymmen (Grytbakk & Borgestränd, 2004). I samma rapport berättar en informant att hon känner till två pojkar som har haft sex med äldre damer i utbyte mot boende, pengar och kläder.

Aaron Kipnis beskriver ur egen erfarenhet hur det var att befinna sig i samhällets vård i USA från fyra till 23 års ålder och relaterar sina erfarenheter till forskning om pojkar i utsatta livssituationer (Kipnis, 2005). Han pendlade mellan en svår hem-situation med missbruk och separationer, institutionsvård och hemlöshet. Erfarenheter av sexuell exploatering varvades med fysiska och sexuella övergrepp. I 15-årsåldern var hans enda stadiga inkomst att sälja sex till homosexuella män. Han tillbringade ofta nätterna på klubbar där äldre män betalade allt i utbyte mot sex och där droger fanns lätt tillgängliga. Under åren på gatan mötte han många ungdomar som sålde sex för mat, boende eller droger. Kipnis lever ett bra liv idag och arbetar som klinisk psykolog, men han menar att det har tagit honom en livstid att återhämta sig från den

skam och sexuella förvirring som orsakades av erfarenheterna som prostituerad under tonåren.

8.3 Internetbeteende hos barn och ungdomar som ökar risken för sexuell exploatering

Med utgångspunkt i intervjuer med behandlare som är specialiserade på sexuella övergrepp och en genomgång av litteratur i ämnet beskriver Nyman (utan datum) en "trappa" där risken att utsättas för övergrepp och exploatering gradvis ökar:

1. ge ut personliga uppgifter om sig själv
2. sexchatta med okända
3. publicera "sexiga" bilder på sig själva och kompisar
4. delta i webcamsex med okända
5. dejta *offline*
6. dejta *offline* med vuxna
7. skicka bilder mot ersättning
8. webcamposering/webcamsex mot ersättning
9. dejta *offline* och gå med på sex mot ersättning
10. erbjuda sex *offline* och *online* mot betalning

Den unge själv vill experimentera och testa gränser och är inte alltid medveten om den ökande risken. Alla steg behöver heller inte tas i den ordning som beskrivs.

Ybarra, Mitchell, Finkelhor och Wolak (2007) har undersökt internetbeteenden som enligt många program om internetsäkerhet är kopplade till ökad risk för viktimisering på Internet. Viktimisering innebar att få oönskade sexuella förslag på Internet eller att bli utsatt för *online*-mobbing. Forskarna utgick från 1 497 telefonintervjuer med nordamerikanska barn och ungdomar i åldern 10 till 17 år. Nio olika potentiellt riskfyllda beteenden inom fem områden undersöktes (procentsiffrorna anger andelen unga som uppgett att de har gjort detta minst en gång under det gångna året):

Att avslöja personliga uppgifter:

- att *online* lägga ut personlig information om minst ett av följande: sitt verkliga namn, telefonnummer, skolans namn, ålder eller födelseår, bilder som föreställer en själv (55,5%)
- att skicka personlig information (samma som ovan) till en person som man har träffat *online* (26,1%)

Att mobba andra via Internet:

- att *online* lägga ut elaka eller slippriga kommentarer om någon annan (27,7%)
- att använda Internet för att mobba eller störa någon som man var arg på (8,6%)

Att kommunicera med någon man enbart känner *online*:

- att ha kontakt med någon man enbart känner *online* (43,0%)
- att ha någon man enbart känner *online* på sin kompislista på en hemsida (34,9%)

Sexuellt beteende:

- att avsiktligt besöka en porrsida (13,4%)
- att prata om sex med någon man enbart känner *online* (5,1%)

Andra *online*-aktiviteter:

- att ladda ner bilder, videos eller filmer genom fildelningsprogram (15,1%)

Sjuttiofem procent av de unga angav att de hade gjort minst ett av de nio beteenden och 20% rapporterade viktimisering under det senaste året. Alla nio potentiellt riskfyllda beteenden ökade risken för *online* viktimisering signifikant. De beteenden där riskökningen är störst var:

att prata om sex med någon man enbart känner *online*, minst tre tillfällen (nästan nio gånger större risk för viktimisering jämfört med dem som inte har gjort det)

att använda Internet för att mobba eller störa någon som man var arg på, minst tre tillfällen (nästan åtta gånger större risk för viktimisering)

att ha kontakt med personer man enbart känner *online* och där kontakterna har kommit till stånd på flera olika sätt (till exempel dating sidor, msn) (nästan åtta gånger större risk för viktimisering)

Ju fler potentiellt riskfyllda beteenden de unga hade varit engagerade i, desto större var risken för viktimisering. För de som hade ägnat sig åt fyra olika riskbeteenden var risken för viktimisering mer än 11 gånger större än för dem som inte hade gjort något av de nio riskbeteenden. Forskarna konstaterar att många riskfyllda internetbeteenden är vanliga bland ungdomar. Försök att enbart förbjuda dessa beteenden är dömda att misslyckas; istället rekommenderar forskarna att prata med de unga om vad de kan göra för att reducera riskerna,

till exempel olika sätt att dölja sin identitet eller att avbryta obehagliga kontakter.

Åldersprofilen är olika för unga som utsätts för internetrelaterad sexuell viktimisering jämfört med traditionella sexuella övergrepp *offline* – medan offren för internetrelaterad viktimisering ofta i den tidiga eller i mitten av adolescensen är en stor del av offren för traditionella sexuella övergrepp *offline* under 12 år gamla (Wolak, Finkelhor, Mitchell, & Ybarra, 2008). Ungdomar med en bakgrund av sexuella eller fysiska övergrepp kan också vara speciellt sårbara för internetrelaterad sexuell viktimisering eftersom tidigare övergrepp kan igångsätta riskfyllt sexuellt beteende såväl *online* som *offline* (Wolak, Finkelhor, Mitchell, & Ybarra, 2008).

Professionella som arbetar med socialt utsatta ungdomar inom till exempel institutionsvård är inte alltid medvetna om vad ungdomarna gör på Internet (Sørensen och Nørrelykke, 2006). Man uppfattar användningen av Internet som en del av ungdomarnas privatliv och menar också, att ungdomarna vet mer än personalen och att personalen därför inte kan bidra med något som är relevant för de unga. ”Det är deras värld.” I något fall hade institutionen en IT-ansvarig som dagligen såg efter vilka hemsidor ungdomarna hade varit på och som kunde blockera sidor som ansågs vara olämpliga. Rapportens slutsats var att Internet inte var i fokus varken som en del av den pedagogiska kompetensen eller som en social arena i arbetet med utsatta ungdomar.

9 BARNPORNOGRAFI

SOU 2004:71 gav en historisk bakgrund till synen på och konsumtionen av barnpornografiskt material. 1997 års barnpornografiutredning som lade fram förslaget att straffbelägga innehav av barnpornografi nämndes. Bedömningskriterier för barns ålder vid barnpornografibrott och bedömningen av vad som avses med en barnpornografisk bild (en skala med tio nivåer som har arbetats fram av COPINE-projektet) presenterades. Ytterligare avsnitt handlade om mängden av barnpornografiska bilder/filmer som enskilda förövare kan inneha, spridningen av barnpornografi på Internet, sambandet mellan barnpornografi och sexualbrott mot barn samt förekomsten av barnpornografibrott i vissa yrkesgrupper.

9.1 Språkbruk igen

I flera publikationer kritiseras begreppet barnpornografi, eftersom det leder tankarna till ”vanlig” pornografi och ett i någon mening frivilligt deltagande för de inblandade, medan det aldrig kan vara fråga om frivilligt deltagande när det gäller barn (Rädda Barnen, 2004). Man föreslår istället begreppet ”child abuse images” (ungefär: övergreppsbilder på barn) som starkare betonar att det rör sig om bildliga dokumentationer av sexuella övergrepp mot barn som styrker att brott har begåtts (Save the Children Europe Group, 2006).

Enligt svensk lagstiftning är det emellertid möjligt att framställa pornografiska bilder av barn utan att samtidigt begå ett sexualbrott riktat mot barnet (SOU 2007:54).

9.2 Barnet på bilden

Samtidigt som antalet barnpornografiska bilder och filmer som cirkulerar på Internet är mycket stort har få barn blivit identifierade. Det gör att barnen och deras behov ofta kommer i skymundan och man sällan ställer frågor som: ”Vem är hon? Vart kommer hon ifrån? Är hon i fara just nu? Är hon redan identifierad? Har hon fått hjälp?” (Rädda Barnen, 2004).

Identifikationen är en förutsättning för att pågående övergrepp kan avbrytas och att barnet ges stöd. Enligt Save the Children Europe Group (2006) finns det framför allt fyra anledningar till att barnen sällan identifieras: företrädare för

rättsväsendet har inte mandat, stöd och tekniska resurser för att arbeta med identifikationen av offren, brist på samarbete mellan organisationer, mycket få barn berättar själva om övergreppen samt begränsad kunskap om barnpornografi bland yrkesverksamma inom socialtjänst och rättsväsendet. Framgångsrika strategier för identifieringen av barnen omfattar tre områden (Save the Children Europe Group, 2006): för-identifikationsfas (hur fallet initieras), identifikationsfas (metoderna som används för att identifiera barn) och efter-identifikationsfas (stöd till offret). Det kan behövas stora resurser och samarbete mellan organisationer i olika länder för att få fast förövaren och kunna identifiera barnen. Om man inte vet var bilderna kommer ifrån kan det vara oklart vem som ska ta ansvar för utredningen. Ett exempel för framgångsrikt arbete är ”operation Deep Water” – i den långa och komplexa utredningen involverades många experter, till exempel geologer som tittade på klippformationer på bilderna, meteorologer som observerade väderförhållanden och biologer som tittade på växterna som fanns på bilderna; polisorganisationer över hela världen kontaktades för att se om de kunde bidra med relevant information (Save the Children Europe Group, 2006).

Det faktum att övergreppen dokumenteras kan också påverka övergrepps beteendet såtillvida att övergreppen tenderar att bli mer våldsamma och att barnets maktlöshet ytterligare ökar. Barnet tvingas att uppträda inför publik, det har fått order att le etcetera och detta ökar barnets känsla av delaktighet (Save the Children Europe Group, 2006).

Förövare kan också komma över barnpornografiska bilder genom att via Internet förmå barn och ungdomar att skicka sexuella bilder på sig själva. I en amerikansk studie med 1 500 barn och ungdomar i åldern 10 till 17 år uppgav 65 (4%) att de hade fått en sådan förfrågan under det senaste året (Mitchell, Finkelhor, & Wolak, 2007). Bara en av dem hade gått med på det. Risken att få förfrågningar om att skicka sexuella bilder var större för flickor, afro-amerikaner, unga som hade en nära *online*-relation med någon, som deltog i sexuella aktiviteter *online* eller som hade upplevt sexuella eller fysiska övergrepp *offline*.

9.3 2005 års barnpornografiutredning

Beroende på den tekniska utvecklingen och brottsutvecklingen som har skett sedan 1999 års barnpornografireform fanns redan efter några år ett behov att göra en översyn av bestämmelserna om skildring av barn i pornografisk bild och av anknytande lagstiftning. Därför tillkallades år 2005 en ny utredning som 2007 resulterade i betänkandet "Barnet i fokus – En skärpt lagstiftning mot barnpornografi" (SOU 2007:54). Översynen syftade till att möjliggöra en mer effektiv bekämpning av barnpornografi och att förstärka barnens ställning vid barnpornografibrott. I det följande ges en sammanfattning av betänkandet.

9.3.1 Definitionen av barnpornografi

Enligt gällande rätt är barnpornografibrottet placerat i brottsbalkens 16 kap. om brott mot allmän ordning och inte i kapitlet om sexualbrott. Barnpornografibrottet tar sikte på förfaranden utöver själva sexualbrottet, till exempel spridning av den barnpornografiska bilden. Straffbestämmelsen om barnpornografibrott syftar inte bara till att skydda det avbildade barnet från att kränkas utan också barn i allmänhet. Enligt utredningen har kränkningarna sammantaget blivit allvarigare än tidigare eftersom bilderna kan spridas i stor omfattning via Internet med risk att de aldrig upphör att cirkulera.

I den gällande straffbestämmelsen om barnpornografibrott definieras barn som en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som, när det framgår av bilden och omständigheterna kring den, är under 18 år. Det innebär att de fall där det avbildade barnet är fullt pubertetsutvecklat och åldern inte framgår av bilden och omständigheterna kring den faller utanför straffbestämmelsen. Utredningen menar att kränkningarna är lika straffvärda när det gäller fullt pubertetsutvecklade barn. Utredningen föreslår därför att en bestämd 18-årsgräns införs i definitionen av barnpornografi och att med barn i straffbestämmelsen om barnpornografibrott skall avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller en person som är under 18 år.

9.3.2 Omfattningen av kriminaliseringen

Utredningen slår fast att barnpornografi numera framställs och sprids i stor omfattning med användning av informationsteknik, framförallt

Internet. Det gör att barnpornografiska bilder har blivit mer lättåtkomliga för enbart tittande. Enligt utredningen utgör varje företeende av en barnpornografisk bild en kränkning av såväl det avbildade barnet som barn i allmänhet. Kränkningen kan orsakas av bildens upphovsman, men också av andra personer i senare led, om bilden till exempel har spridits till andra. Utredningens utgångspunkt är därför att kriminaliseringen av barnpornografi så långt möjligt måste omfatta alla former av befattning med barnpornografiska bilder som kan anses straffvärda.

För vissa former av befattning med barnpornografi är den nuvarande straffbestämmelsen inte eller svårigen tillämplig. Dit räknas så kallade kvalificerade former av att titta på barnpornografiska bilder där den enskilde på något sätt har ansträngt sig för att kunna titta på just sådana bilder. Utredningen menar att kvalificerat tittande i likhet med innehav skapar en efterfrågan av nya bilder. Marknaden för barnpornografi upprätthålls och fler barn utsätts för sexuella övergrepp och möjligen också för allt grövre övergrepp.

Utredningen föreslår att det straffbara området utvidgas på så sätt att den som mot betalning, enligt en uppgjord plan, vid upprepade tillfällen, i stor omfattning eller på annat liknande sätt skaffar sig tillgång till barnpornografisk bild döms för barnpornografibrott.

9.3.3 Undantag från det straffbara området

Utredningen konstaterar att attityden bland många av dagens barn vad gäller sexualitet och nakenhet inte är densamma som för ett antal år sedan, till exempel har det blivit vanligare att barn publiceerar "sexiga" bilder av sig själva på Internet eller att de avbildar egna sexuella beteenden. Det är inte helt klart hur det ska bedömas med den gällande lagstiftningen.

När det gäller barn som avbildar egna lagliga sexuella beteenden föreslår utredningen att ansvarsfrihetsregeln begränsas till att gälla den som skildrar ett barn som fyllt 15 år i pornografisk bild eller innehar en sådan bild, under vissa förutsättningar. Ansvarsfriheten begränsas till skildring och innehav. När det gäller annan hantering (till exempel spridning) är dels det allmänna skyddsintresset framträdande, dels kan det vara svårt för barnet att

överblicka konsekvenserna av ett samtycke. Barn under 15 år har enligt utredningen ett behov av absolut skydd. Ansvarsfrihetsregeln är enbart tillämplig i de fall då gärningsmannen vid gärningstillfället har fyllt 15 men inte 18 år. Ansvarsfrihetsregeln kan inte tillämpas på grovt barnpornografibrott.

9.3.4 Straffskalorna och gradindelningen

I betänkandet föreslås att ett av kriterierna när ett barnpornografibrott kan bedömas som grovt formuleras om och förtydligas. Det gäller kriteriet ”bilder där barn utsätts för särskilt hänsynslös behandling”. Det finns inga riktlinjer för vad uttrycket innefattar och det kan enligt utredningen leda till olika tolkningar och vissa problem i rättstillämpningen. Utredningen föreslår därför att kriteriet förtydligas och formuleras om för att bidra till en tydligare och mer enhetlig rättstillämpning. Utredningen föreslår att kriteriet ”bilder som visar barn som är särskilt unga, som utsätts för våld eller tvång eller som utnyttjas på annat hänsynslöst sätt” införs.

9.3.5 Barnets ställning

Vid brott mot allmän ordning finns i normalfall ingen målsägande utom staten. Barnpornografibrottets skyddsobjekt utgörs av såväl barn i allmänhet som det avbildade barnet. Enligt betänkandet är det avbildade barnet normalt att anse som målsägande vid barnpornografibrott, men det måste avgöras i varje enskilt fall. Utredningen om målsägandebiträde (SOU 2007:6) har föreslagit en ny bestämmelse i lagen om målsägandebiträde. Enligt förslaget skall ett målsägandebiträde förordnas vid brott på vilka fängelse kan följa om målsäganden är under 18 år, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde. I SOU 2007:54 föreslås dessutom att personer som avbildats i barnpornografisk bild skall ha rätt till kostnadsfri juridisk rådgivning av advokat under högst två timmar.

Barn som är avbildade i pornografisk bild kan ha rätt till skadestånd eller brottsskadeersättning vid barnpornografibrott. Enligt utredningens uppfattning är barns behov av ekonomisk kompensation i den här typen av mål tillgodosedd med den gällande lagstiftningen.

Utredningen understryker också vikten av att professionella som kommer i kontakt med ärenden

som rör barn som utsatts för brott får kontinuerlig utbildning och kompetensutveckling. För de utsatta barnens rättssäkerhet behövs dels mer allmän utbildning och kompetensutveckling i fråga om till exempel barns rättigheter, barns utveckling och metoder för att samtala med barn, dels ökad detaljkunskap kring barnpornografibrott, till exempel kunskap om barns pubertetsutveckling och om hur gärningsmännen använder Internet i dessa sammanhang.

9.3.6 Åtalspreskription

Enligt gällande rätt är preskriptionstiderna för barnpornografibrott av normalgraden fem år, för ringa brott två år och för grovt brott tio år. Preskriptionstiderna räknas från dagen för brottet.

Utredningen föreslår att en särskild preskriptionsbestämmelse vid barnpornografibrott bestående i skildring skall införas. Bestämmelsen begränsas till att gälla bilder som skildrar verkliga barn och endast sådana bilder där det står helt klart att det är ett verkligt barn som avbildats, till exempel fotografier. Preskriptionstiden förlängs på så sätt att preskriptionstiden börjar löpa tidigast den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år. Bestämmelsen gäller i de fall barnpornografibrottet är av normalgraden eller grova samt vid försök till sådana brott.

9.3.7 Kravet på dubbel straffbarhet

För att kunna lagföra ett barnpornografibrott i Sverige som har begåtts utomlands av till exempel en svensk medborgare krävs att gärningen är straffbar även i det landet där den begicks, det vill säga dubbel straffbarhet krävs. I samband med den nya sexualbrottslagstiftningen togs kravet på dubbel straffbarhet bort för vissa allvarigare sexualbrott mot barn under 18 år. För att skapa ett effektivt straffrättsligt skydd mot barnpornografibrott föreslår utredningen att kravet på dubbel straffbarhet vid barnpornografibrott som är av normalgraden eller grova tas bort så att svenska domstolar kan döma över utomlands begångna barnpornografibrott.

9.4 Ungdomar som sprider sexuella bilder av jämnåriga - en fallbeskrivning

Ett exempel på komplexiteten som kan finnas i fenomenet barnpornografi ingår i en studie av

frivilligorganisationen Innocence in Danger. När ungdomar filmar andra ungdomar under sexuella aktiviteter och när sedan de filmade ungdomar eller deras kamrater sprider bilderna vidare kan det finnas olika grader av frivillighet i detta. I efterhand kan frågan uppstå om det var ett sexuellt övergrepp som dokumenterades och om de filmade ungdomar som först gick med på att bilderna skickades vidare kunde förutse vilka konsekvenser det kunde få. Såväl andra ungdomar som vuxna i deras omgivning behöver hitta sätt att förhålla sig till det inträffade.

Sexuella aktiviteter mellan två 15-åriga pojkar och en 14-årig flicka hade dokumenterats av en 13-årig pojke och skickats via mobil till ett stort antal ungdomar och vuxna i bekantskapskretsen samt gjorts tillgängliga på Internet. Fallet blev känt på en öppen ungdomsgård i en socialt blandad del av Köln i Tyskland dit många av de inblandade brukade gå. Innocence in Danger fick möjlighet att intervjua flickor i åldern 10 till 17 år samt en personal från ungdomsgården mot bakgrund av det inträffade (Innocence in Danger Deutsche Sektion, utan datum). Enligt den intervjuade kvinnan i personalen hade den ena av pojkarna varit flickans pojkvän. Pojkarna skickade bilderna till flickan via MSN. Hon hade sedan bränt bilderna på en CD, men inte vetat hur hon skulle hantera det hela och pratat med två väninnor och en pojke om det som hänt. Pojken bad att få se bilderna, flickan skickade dem till honom och han spred dem sedan vidare. Slutligen kom bilderna till skolans och flickans föräldrars kännedom. Flickan kände sig då tvungen att säga att det hade varit en våldtäkt. En polisanmälan gjordes, men togs senare tillbaka. Kvinnan i personalen beskrev hur svårt det var att hitta ett sätt att förhålla sig till det inträffade; bilden ändrades också alltefter hon fick mer information om vad som hade hänt. Hon hade tagit kontakt med flickans mamma, hänvisat till professionellt stöd (som dock inte togs i anspråk) och även själv erbjudit flickan att stödja henne, vilket flickan dock inte hade utnyttjat. Många av de intervjuade flickorna hade sett bilder på mobilen som visade pornografiska handlingar med olika ungdomar som de kände mer eller mindre väl. Dessa bilder spreds på skolgårdar och ungdomsgårdar. Konsekvenserna för flickorna på bilderna var enligt de intervjuade flickorna stora såväl psykiskt som socialt och några hade varit tvungna att byta skola. Några hade först

gått med på att bilderna togs utan att överblicka följderna. De intervjuade flickorna tolkade dock den aktuella händelsen som våldtäkt; de uttryckte medkänsla med den 14-åriga flickan och berättade att hon fick stöd av jämnåriga vänner.

Innocence in Danger Deutsche Sektion (utan datum) drar slutsatsen att offer av dokumenterat våld där bilderna entydigt visar att det handlar om ett sexuellt övergrepp får lättare stöd av både jämnåriga och vuxna. Hur är det då när ungdomar låter sig övertalas att bli filmade under sexuella aktiviteter eller när bilder av spontant ”sexigt” poserande framför kameran plötsligt skickas runt i bekantskapskretsen och läggs ut på Internet? De intervjuade flickornas hållning var snarast att dessa ungdomar får skylla sig själva och inte förtjäna stöd. Innocence in Dangers tolkning är att ungdomar som vill frigöra sig från vuxnas varningar om riskerna med IT kan ha ett behov att distansera sig från de ungdomar som råkar illa ut för att kunna bekräfta för sig själva att något sådant aldrig skulle kunna hända dem. Man menar också att uppdelningen i offer och förövare eller frivillighet/ofrivillighet ofta inte leder vidare utan att man behöver ställa följande frågor:

- Även om en flicka eller pojke till en viss grad har gått med på att bilderna togs och senare spredes, vad fick dem att göra det och hur mår de innerst inne?
- Hur mycket drivs ungdomen när han/hon först instämmer och sedan nekar av ett behov efter respekt och bekräftelse från både jämnåriga och vuxna?
- Hur mår ungdomen efter händelsen och vilket stöd behöver han/hon?

10 HANDEL MED BARN FÖR SEXUELLA ÄNDAMÅL

I SOU 2004:71 konstateras att människohandel för sexuella ändamål till Sverige först på senare år har uppmärksammats och att det är ett brott som planeras skickligt av kriminella organisationer. Människohandeln sker väl dolt från myndigheter, organisationer och allmänhet och underlättas genom de öppna gränserna inom Schengenområdet där det finns möjlighet att passera gränser i sällskap med minderåriga utan att passen kontrolleras och utan att någon ställer frågor om samhörighet eller släktskap. Sedan 1997 har Rikskriminalpolisen i uppdrag att samla uppgifter om omfattningen av människohandeln i Sverige och att ge förslag på åtgärder för att förebygga och bekämpa detta brott. Rikskriminalpolisen lämnar en årlig rapport till regeringen om det. I SOU 2004:71 beskrivs offrens situation med exempel på enskilda fall av människohandel. Även omhändertagandet av offren beskrivs.

Rikskriminalpolisen har även under senare år fortsatt med sina årliga lägesrapporter och utgör huvudkällan till kunskap om människohandel för sexuella ändamål i denna sammanställning. I rapporten som täcker tiden 1 januari – 31 december 2006 (Rikskriminalpolisen, 2007) redovisas antalet anmälningar och dom för den aktuella tiden. Samtidigt konstaterar man att det inte är möjligt att göra en uppskattning av hur många kvinnor och flickor som kan ha varit offer för människohandel för sexuella ändamål till och inom Sverige under 2006, eftersom antalet människohandelsoffer som uppdagas i Sverige är till stor del avhängigt de resurser som polisen lägger ner på dessa brott och polisens insatser skiftar kraftigt från län till län och från år till år.

Försäljningen skedde under år 2006 allt oftare via Internet, men var ganska stabilt jämfört med 2005 (Rikskriminalpolisen, 2007). Under det aktuella året har försäljningen på Internet delvis ändrat karaktär. Via annonser på Internet kan nu sexköpare få kontakt med bokningscentraler i utlandet och genom att ringa eller skicka e-post kan de beställa kvinnor till Sverige eller till något annat land de önskar. De beställda kvinnorna skickas sedan till

Sverige på lämpligaste sätt. Det finns belägg för att kvinnorna också utnyttjas av sexköpare under transporten till mottagarlandet för att verksamheten ska vara så lönsamt som möjligt för gärningsmännen. Resor och hotellrum bokas av hallickarna och människohandlarna, och sexköparna får betala för sexköpen antingen kontant eller genom att sätta in pengar på ett konto. Direktiv till sexköparna och kvinnorna om tid och plats för överenskomna sexköp förmedlas genom Internet och sms. På webbsidorna framgår ofta i klartext att sexköparen ska sätta in en viss del, oftast hälften, av köpesumman på ett konto och betala resterande summa kontant till kvinnan. Från telefonavlyssningar vet man att tillströmningen av sexköpare ofta inte är så stor som hallickarna önskar. Rikskriminalpolisen menar att det är uppenbart att förbudet mot köp av sexuell tjänst fortfarande fungerar som en barriär för människohandlare och hallickar att etablera sig i Sverige.

Mycket tyder på att människohandel för sexuella ändamål inte bara är ett storstadsfenomen utan även förekommer på mindre orter. Offren förväntas ofta betala tillbaka en summa pengar för resehandlingar, kostnader för resor och andra kringkostnader. Detta skapar en skuldfälla. Gärningsmännen är inte alltid själva i Sverige och riskerar då att bli lurade på pengar eftersom de inte effektivt kan kontrollera hur många sexköpare som köper kvinnan, eller hur mycket de betalar. I vissa fall löser man problemet genom att kvinnan åläggs betala ett visst belopp för hyra av lägenheten (till exempel 2 000 kr per dag) och i vissa fall har ”kundunderlaget” varit så dåligt att kvinnorna blivit skyldiga gärningsmannen tusentals kronor.

I de förundersökningar som lett till fällande domar i Sverige under 2006 rekryterade gärningsmännen i huvudsak kvinnor och flickor från Estland, Ryssland, Slovakien, Rumänien, Bulgarien och Albanien (Rikskriminalpolisen, 2007). I andra förundersökningar har även enstaka kvinnor och flickor från Thailand, Polen, Nigeria, Kenya och Tjeckien förekommit. Offren har varit i åldern 16 till 35 år. De tillhör ofta grupper som är särskilt

utsatta såväl ekonomiskt som socialt i hemländerna. De flesta tillhör minoritetsgrupper med stora svårigheter att få anställning i hemlandet eller kommer från en hemmiljö där det förekommit misshandel, sexuella övergrepp och social utslagenhet. Fattigdom, socialt och politiskt förtryck, välorganiserad brottslighet och korruption gör att dessa kvinnor och flickor löper risk att hamna i människohandlarnas våld. Enstaka offer förs bort med våld, ibland efter att ha drogats. Mera vanligt är att kvinnorna ingår en överenskommelse med rekryteraren som de fått kontakt med via tidningsannonser, Internet, lokala rekryteringsbyråer eller genom personliga kontakter. En del kvinnor och flickor tror att de ska få regelrätta arbeten som till exempel au pair, servitris eller städare i mottagarländerna. Andra vet att de kommer att utnyttjas på olika sätt men blir lurade när det gäller de verkliga villkoren, levnadsförhållandena, det ekonomiska upplägget, övergrepp och graden av personlig frihet. Flera av kvinnorna har aldrig rest utanför sina ursprungsländer innan de utsatts för människohandel. De saknar därför helt kunskap om hur det svenska samhället fungerar och om möjligheten att söka skydd och hjälp från polis, sociala myndigheter och frivilligorganisationer. Ingen av kvinnorna och flickorna förstod eller talade svenska och bara ett fåtal behärskade engelska. Offer för människohandel betar sig oftast inte som förväntas av någon som utsatts för ett allvarligt brott. De har ofta bristande förtroende för myndigheter och tolkar och är inte villiga att tala med polisen. De kan känna rädsla för repressalier från förövarna och känna skam och skuld över vad de har varit med om. Om tolken kommer från samma bakgrund och plats som offret, kan hon känna oro för sin personliga säkerhet och att nedläggande information sprids i hemlandet. Alla dessa hinder måste överbryggas innan förhørsledaren kan få en förtroendefull kontakt med offret. Kvinnorna har också olika bakgrund från dem som prostituerats för första gången till dem som utnyttjats i många år. Rikskriminalpolisen menar att oavsett offrets bakgrund och uppträdande är det viktigt att de förhållanden som ett offer lever under verkligen beskrivs i detalj för och bedöms av domstolen. Sak-kunniga har blivit allt vanligare i dessa brottsmål. Under 2006 har 21 beslut fattats av Migrationsverket om att bevilja tidsbegränsade uppehållstillstånd för utländska vittnen och målsägande. Den 1 juli

2007 ändrades bestämmelsen och ställer som krav på bevispersonen att denne ska samarbeta med de brottsutredande myndigheterna, bryta alla förbindelser med de personer som är misstänkta för brott mm. På ansökan av förundersökningsledaren kan nu också ett uppehållstillstånd under 30 dagar utfärdas om bevispersonen vill ha betänketid för att återhämta sig och för att kunna ta ställning till om han eller hon vill samarbeta.

Hösten 2004 påbörjade Rikskriminalpolisen en kartläggning av handel med barn för sexuella och andra ändamål och den har fortsatt under 2006 (Rikskriminalpolisen, 2007). Trots en omfattande kunskapsinhämtning är det svårt att få en fullständig bild av hur handeln med barn ser ut i Sverige och fortfarande finns åtskilligt att kartlägga. Det saknas också forskningsmaterial om detta. Under 2006 har det inte förekommit några brottsoffer under 12 år. De flesta barnoffer är i åldrarna 15-17 år. I Sverige finns exempel på kopplingar mellan människohandel för sexuella ändamål och handel med flickor i syfte att de ska utnyttjas för tiggeri. Svenska myndigheter är enligt lag skyldiga att skydda barn som är offer för människohandel mot fortsatt utnyttjande. Detta kan bäst göras genom att barnen placeras på skyddade boenden. Gärningsmännen kan gå mycket långt för att återta barnen från myndigheterna. Ett annat problem är att barnen är känslomässigt knutna till förövarna och därför ofta försöker rymma från institutionerna för att få kontakt med dem. I fall som rör människohandel för sexuella och andra ändamål där offren är under 18 år behöver åklagaren inte bevisa att gärningsmannan använt sig av otillbörliga medel för att ta kontroll över barnet. En kontrollsituation uppkommer i fall som gäller barn enbart genom en vuxens psykiska och fysiska överläge i förhållande till barnet. Vid tillämpningen av kontrollrekvisitet har Stockholms tingsrätt i en dom dock tolkat rekvisitet på så sätt att i praktiken ett krav på otillbörliga medel tillämpas helt i strid med FN-protokollet och förarbetena till lagtexten om människohandelsbrott (Rikskriminalpolisen, 2007).

I sin rapport om hjälpinsatser för barn och ungdomar som har blivit utsatta för människohandel i Östersjöområdet (Weyler, utan datum) ifrågasätter Weyler att man i en del länder förlitar sig i stor utsträckning på frivilligorganisationer som Caritas som ska hjälpa offren när skadan redan är skedd

istället för att satsa på preventiva åtgärder riktade mot sexköparna. Han menar att det är lättare att skapa konsensus och engagemang för hjälp till offren medan sexköp är ett kontroversiellt ämne i många länder och därmed svårare att samverka kring. Weyler beskriver också att olika hjälporganisationer kan ha helt olika förutsättningar. Många av dem som jobbar direkt med de utsatta barnen tvingas tillbringa mycket tid med att ansöka om projekt pengar och redovisa de pengar de har fått av olika donatorer. En mångfald av tidsbegränsade projekt gör det svårt att organisera långsiktig hjälp till barnen. Överhuvudtaget är strukturen kring människohandel och olika stödinsatser mycket komplicerad. Hjälporganisationer arbetar utifrån olika juridiska ramar, använder olika metoder och kan ha olika syn på arbetet. Ändå arbetar de för att integrera och koordinera insatser för de utsatta barnen.

I Sverige har det på senare år utarbetats både en nationell samverkansplan (Länsstyrelsen i Stockholms Län m.fl., 2007) och regionala samverkansplaner för de tre storstadsområden kring Stockholm (Polismyndigheten m.fl., 2004), Göteborg (Länsstyrelsen i Västra Götalands Län m.fl., 2006) och Malmö (Länsstyrelsen i Skåne, utan datum) för att underlätta olika myndigheters samverkan mot människohandel.

Behovet av ett nära samarbete mellan olika myndigheter i samband med människohandel med minderåriga för sexuella ändamål framhålls också i en norsk vägledning till professionella som möter ungdomar som säljer eller byter sex (Vedeler, Sasaoka, & Mossige, 2006). Vägledningen ger exempel på norska erfarenheter i fall då ensamkommande ungdomar har sökt asyl och där det har funnits misstankar om människohandel. De minderåriga som de norska myndigheterna kom i kontakt med berättade ungefär samma historia om att deras föräldrar är döda och att en släkting har tagit hand om dem och sett till att de har kommit till Norge. Ungdomarna har berättat att Norge inte är deras slutmål utan ett transitland. De har gett intryck av att inte riktigt förstå vad det innebär att söka asyl. De myndighetspersoner som har träffat ungdomarna har upplevt att ungdomarna är "programmerade" att ta kontakt med dem som har organiserat deras resa. Ungdomarna har visat lite tilltro till de norska myndigheterna. De flesta

minderåriga har blivit placerade på en institution för barn och bara enstaka har blivit placerade på en flyktingmottagning. Bedömningen har varit att det finns risk för att de minderåriga försöker att rymma till personer i nätverk för människohandel och man har därför försökt att placera ungdomarna på ställen med begränsad tillgång till offentliga kommunikationer och begränsad närhet till ställen där många människor samlas. Detta har medfört att de flesta placeras ihop med ungdomar som har helt andra behov än de själva. Frågan har då uppstått om det borde finnas institutionsvård som är speciellt anpassad till dessa ungdomars behov.

11 SEXUELL EXPLOATERING MOT ERSÄTTNING

I SOU 2004:71 slås fast att frågan om sexuell exploatering mot ersättning är komplex och att få ungdomar som säljer sexuella tjänster själva anser att de har prostituerat sig. År 2004 fanns det mycket få studier om sexuell exploatering mot ersättning.

Sedan dess har situationen förändrats och ett flertal nya studier har tillkommit, många gånger på uppdrag av lokala eller regionala politiker som önskade en kartläggning av situationen för att bättre kunna planera vilka åtgärder som skall sättas in. Några studier handlar endast om ungdomar upp till 18 år medan andra även inkluderar unga vuxna. Anonyma enkätstudier har delvis redan tagits upp i avsnittet ”Hur stort är problemet?”. Det har gjorts flera försök att rekrytera ungdomar som har sålt sex för intervjustudier, men detta har varit svårt och i materialet finns endast en studie där flickor berättar om sina erfarenheter (Grytbakk og Borgestrand, 2004), en intervju med en 18-årig kvinna som tidigare sålt sex (Olsson, 2007) och en där unga män berättar (Eriksson & Knutagård, 2005). I några intervjustudier berättar ungdomar om andra ungdomar som säljer eller byter sexuella tjänster (Grytbakk & Borgestrand, 2004; Larsen & Pedersen, 2005). Ett flertal studier bygger helt eller delvis på intervjuer med personal som arbetar med utsatta ungdomar (Abelsson & Hulusjö, 2008; Grytbakk & Borgestrand, 2004; Sørensen & Nørrelykke, 2006; Thomsen, 2004). I något fall har man också gjort fältobservationer och själv annonserat på Internet eller svarat på en annons i en tidning (Grytbakk & Borgestrand, 2004). Flera studier fokuserar särskilt på utsatta ungdomar som rör sig i missbruksmiljöer, är ofta ute på stan, är placerade eller på annat sätt har kontakt med sociala myndigheter eftersom de utgör en riskgrupp när det gäller sexuell exploatering mot ersättning (Grytbakk & Borgestrand, 2004; Larsen & Pedersen, 2005; Sørensen & Nørrelykke, 2006; Thomsen, 2004).

Socialstyrelsen har sedan 1998 regeringens uppdrag att fortlöpande följa prostitutionens omfattning och utveckling i Sverige. Den tredje rapporten kom 2007 (Socialstyrelsen, 2007). Rapporten fo-

kuserar inte speciellt på personer under 18 år, men en del av informationen som har samlats in kan också tillämpas på denna åldersgrupp och ibland omnämns minderåriga specifikt. Man har använt sig av semistrukturerade intervjuer med representanter för myndigheter och frivilligorganisationer (till exempel socialtjänst, polis, Rikskriminalpolisen, Stadsmissionen, Samverkan mot trafficking) och personer med egna erfarenheter av prostitution (sammanlagt 16 personer, två köpare och 14 säljare av sexuella tjänster). När det gäller personer med egna erfarenheter av prostitution var det även här svårt att rekrytera respondenter och få spridning av olika erfarenheter, till exempel har man inte lyckats få med män som säljer sexuella tjänster och personer utsatta för människohandel. Man har också genomfört enkäter och uppföljningsintervjuer riktade till landets kommuner (av 290 kommuner valdes 100 ut och av dessa svarade 71) och polismyndigheter (alla 21 valdes och 17 svarade). Slutligen genomfördes en systematisk internetkartläggning av information/annonser om fysiska sexuella tjänster som förmedlas med hjälp av Internet, men där den sexuella tjänsten sker någon annanstans.

11.1 Prostitution - försäljning av sexuella tjänster - sex i utbyte mot saker eller tillhörighet

I de flesta studier om ungdomar som säljer sexuella tjänster menar författarna att begreppet ”prostitution” inte är lämpligt när det gäller ungdomar. Dels därför att det leder tankarna till en mer eller mindre regelbunden verksamhet med många kunder medan många ungdomar som har sålt sex endast har gjort det vid enstaka tillfällen. Dels därför att ungdomarna själva oftast inte anser att de prostituerar sig.

I många publikationer beskrivs en gråzon mellan ömsesidig frivillig sexualitet och prostitution (Larsen & Pedersen, 2005; Vedeler, Sasaoka, & Mossige, 2006). Denna gråzon tycks vara mera framträdande när det gäller ungdomar än vuxna. Var går då gränsen när vuxna måste ingripa? Vedeler, Sasaoka och Mossige (2006, s.11) ger i en

vägledning för yrkesverksamma följande beskrivning (i översättning): "Ungdomars sexualitet i sig är inte något problem. Ungdomstiden är för många en period av prövande och experimenterande med sexualitet där gränser testas. Vuxna bör dock bli uppmärksamma när ungdomar involveras i sexuella relationer som inte är präglade av ömsesidighet och där maktfördelningen i relationen är sned." En annan avgränsning bygger på diskussioner i fokusgrupper med danska socialarbetare som arbetar med utsatta ungdomar, till exempel på institutioner för vård av unga eller i uppsökande verksamhet (Thomsen, 2004, s.13, i översättning): "Det finns anledning till oro och behov att agera när en ung person använder sin sexualitet som ett medel för att uppnå något som inte har sitt ursprung i den unges eget sexuella behov, till exempel i form av kontant betalning eller i utbyte mot motprestationer som inte är sexuella, såsom gåvor, trygghet, tillgång till social gemenskap, däribland acceptans från pojk- eller flickvän, eller vuxenkontakt och omsorg." Detta förekommer också i ganska många vanliga relationer, men man menade att utsatta ungdomar inte har samma valmöjligheter som andra ungdomar. Socialarbetarna menade att det fanns anledning till uppmärksamhet när ungdomar plötsligt hade pengar eller saker som de knappast kan få på annat sätt än genom kriminalitet eller prostitution.

I en norsk studie intervjuades 21 ungdomar, 19 flickor och två pojkar, varav sex flickor hade egna erfarenheter av att sälja sexuella tjänster (Grytbakk & Borgestrand, 2004). Flickorna menade att det var skillnad mellan att få saker och att få pengar för sex och att det var mer prostitutionslikt om man får pengar. Om man fick pengar var det viktigt att köpa neutrala saker så att föräldrarna inte skulle bli misstänksamma. Flickorna menade också att det var mer prostitution om man inte kände kunden. Ungdomarna som rörde sig i missbruksmiljö använde inte ordet prostitution utan gav mer en beskrivning av avtalet, till exempel "1 000 för en natt". Många beskrev också förhållanden där flickorna är förälskade, ofta i äldre pojkar, men att pojkarna använder flickorna för sex och ger dem gåvor eller pengar för att upprätthålla förhållandet.

Larsen och Pedersen (2005) reflekterar kring betydelsen som Internet kan ha för olika grupper av ungdomar när det gäller att byta eller sälja sexuella tjänster. De utgår från den israeliske forskaren

Aaron Ben-Ze'evs tankar om mekanismerna som gör Internet så emotionellt och erotiskt potent. Centrala är fantasi, interaktivitet, tillgänglighet och anonymitet där kombinationen av fantasi och interaktivitet är det historiskt nya med Internet. Ungdomarna kommer i kontakt med personer de annars inte hade mött, de deltar lättare i sexuellt präglade samtal, relationen utvecklas gradvis och ungdomarna själva associerar inte till prostitution eller telefonsex och därmed blir det som händer mindre stigmatiserande. Ungdomarna känner att de har kontroll över situationen – Internet är deras arena. Larsen och Pedersen (2005) har en hypotes att ungdomar utan andra problem lättare än tidigare ingår diffust definierade bytesrelationer, eftersom kommunikationen på Internet öppnar upp för det. De menar också att Internet för ungdomar med färre spärrar mot prostitution kan fungera som en kanal för att sälja sex i en mer traditionell mening.

11.2 Debutålder, frekvens, typ av ersättning och köparens kön

Uppgifter om debutålder, frekvens, typ av ersättning och köparens kön som framkommer i enkätundersökningar med ungdomar kan vara något svåra att jämföra eftersom frågorna ställts något olika och redovisningen av resultaten skiljer sig åt mellan olika undersökningar. Generellt pekar dock resultaten i samma riktning.

I Abelsson och Hulusjös (2008) enkätundersökning med ungdomar över 18 år framkom att debutåldern var mellan 13 och 21 år med ett medelvärde på 16,5 år. I Näslund och Ahlgrens undersökning (utan datum) är medelvärdet för debutåldern 16,3 år. I Cyberhus (2008) studie med deltagare i åldern 14 till 24 år är medelvärdet för debutåldern något lägre, 14,9 år.

I Abelsson och Hulusjös (2008) undersökning uppgav 9% av flickorna som hade sålt sex att det hade skett en gång (pojkar: 23%), 53% uppgav två till fem gånger (pojkar: 39%) och 38% fler än fem gånger (pojkar: 38%). I Cyberhus (2008) studie uppgav cirka 30% av de som hade sålt sexuella tjänster att det hade skett en eller två gånger och cirka två tredjedelar att det hade hänt färre än 10 gånger. Näslund och Ahlgren (utan datum) uppger att drygt hälften av ungdomarna som har sålt sex mot betalning har gjort det vid fler än ett tillfälle.

Den vanligaste ersättningen som nämndes i Abelsson och Hulusjös (2008) undersökning var pengar (63%), följt av alkohol eller narkotika (38%), saker som till exempel kläder (23%), aktiviteter som till exempel resor (21%), mat eller boende (11%) och annat (8%). Också i Cyberhus (2008) undersökning var den vanligaste ersättningen pengar (73%), följt av alkohol/cigaretter (35%), kläder (32%), mobil/refillkort (25%), droger (20%), tillgång till gemenskap (14%), annat (13%), modelljobb (13%), resor (11%) och fotoböcker (8%).

Av flickorna som hade sålt sex uppgav i Abelsson och Hulusjös (2008) studie 88% att det var män som hade gett dem ersättning och 12% att det var både män och kvinnor. Av pojkarna svarade 59% att det var män som hade gett dem ersättning, 9% att det var både män och kvinnor och 31% att det var kvinnor. I Cyberhus (2008) studie var personen som gav ersättningen oftast en pojke eller man (56%), i 31% var det en flicka eller kvinna och i 13% olika vid olika tillfällen (ingen uppdelning efter säljarens kön gjordes).

11.3 Kön och sexuell läggning

Kvantitativa anonyma studier om ungdomar som säljer sexuella tjänster visar överensstämmande att pojkar oftare än flickor rapporterar att de har sålt sexuella tjänster. Samtidigt framkommer i kvalitativa intervjustudier med yrkesverksamma huvudsakligen uppgifter om flickor som har sålt eller bytt sexuella tjänster. Abelsson och Hulusjö (2008) reflekterar kring detta och föreslår två alternativa tolkningar. Den ena är att det faktiskt är vanligare att pojkar säljer sexuella tjänster jämfört med flickor, men att detta osynliggörs på grund av traditionella, könsbundna förståelser av fenomenet prostitution. Den andra tolkningen är att flickor inte har samma definition av byte eller försäljning av sexuella tjänster som pojkar eftersom de har internaliserat den sexism som går ut på att kvinnan besitter ett sexuellt kapital som kan användas för att uppnå materiella fördelar. Detta skulle kunna leda till en underrapportering från flickornas sida i en enkät om att byta eller sälja sexuella tjänster. De flesta publikationer i materialet ger uttryck för den första tolkningen.

Personal som arbetar med utsatta ungdomar har ibland kännedom om enstaka pojkar som har sålt sexuella tjänster, men fokuserar i regel på

flickorna (Abelsson & Hulusjö, 2008; Grytbakk & Borgestrand, 2004; Thomsen, 2004). I en dansk intervjustudie med yrkesverksamma som arbetar med utsatta ungdomar blev några i personalgrupperna förvånade när de fick höra om resultaten från de kvantitativa studierna (Sørensen & Nørrelykke, 2006). Man var mest uppmärksam på flickor med sexuellt utmanande beteende och erfarenheter av sexuella övergrepp, men tänkte inte systematiskt på pojkar i samband med försäljning av sexuella tjänster. När pojkar hade många sexpartners, problematiserades det inte på samma sätt som när flickor hade det. I Thomsens (2004) studie med danska socialarbetare framkom uppfattningen att pojkar oftare säljer sex för pengar och därmed är mer medvetna om att de säljer sex medan flickor oftare byter sex mot annat än pengar och därmed inte uppfattar att de säljer sex. Det skulle vara en förklaring till att siffrorna är högre för pojkar än för flickor i de kvantitativa undersökningarna (Thomsen, 2004). De danska socialarbetarna menade vidare att kulturella stereotypa uppfattningar om prostitution som något som kvinnor gör liksom det förhållandet att de flesta socialarbetare är kvinnor bidrar till att uppmärksamheten mest riktas mot flickorna. En brittisk studie (Scott & Harper, 2006) visade att de sociala myndigheter som arbetade med ungdomar i London som är i risk att sälja sexuella tjänster genomgående identifierade få unga män. Också Socialstyrelsen (2007) kommer i sin rapport fram till att varken kommuner eller polisdistrikt fokuserar på män som säljer sexuella tjänster, vilket torde bidra till denna grupps osynlighet. I samma rapport anger en representant på Stockholms prostitutionsenhet att manlig prostitution sker på bordeller, i egen verksamhet i lägenhet, på videoklubbar eller i samband med striptease och porr, men inte i gatuprostitution. En annan informant på samma enhet säger dock att det sker på Centralstationen, via Internet och videoklubbar.

I Grytbakk och Borgestrands (2004) intervjuer med flickor, varav några med egna erfarenheter av att sälja sex, menade många av flickorna att de gör som de vill med sin kropp. Om de vill berusa sig eller sälja sex är det deras eget val. En flicka berättade att hon sålde sex för att skada och förödmjuka sig själv. En annan flicka som hade varit utsatt för incest menade att hon bara gjorde något hon var van vid när hon prostituerade sig.

I Cyberhus (2008) studie var nästan alla som hade fått pengar eller annan ersättning mot sex och som identifierade sig som homosexuella pojkar/män som hade sålt sex till pojkar/män. Bara en lesbisk flicka/kvinna uppgav att hon hade sålt sex till en pojke/man. Larsen och Pedersen (2005) refererar till tidigare litteratur om att pojkar som säljer sex oftast säljer till män och att det kan vara mer tabubelagt än heterosexuell prostitution. De verkar också vara mer positiva till homosexualitet, men det är oklart i vilken utsträckning de själva är homosexuella. Några studier tyder enligt Larsen och Pedersen också på att en del säljer sex inte bara för ersättningens skull utan att det också fanns en sexuell spänning och utprovning av den egna sexuella identiteten samt behov av närhet, intimitet och vuxenkontakt.

Aaron Kipnis (2005) beskrivning av sina erfarenheter som prostituerad tonårpojke är unik i flera avseenden. För det första är det som tidigare nämnts mycket ovanligt att pojkar eller män träder fram om berättar om dessa erfarenheter, för det andra finns mycket få beskrivningar om så kallad "survival sex" där ungdomar i materiell nöd säljer sexuella tjänster i utbyte mot mat, boende eller pengar. Slutligen är det nog ovanligt att Kipnis trots en uppväxt som var präglad av svåra hemförhållanden, upprepade institutionsvistelser, hemlöshet, erfarenheter av fysisk och sexuell våld och sexuell exploatering har fått ett bra liv. Han arbetar idag som klinisk psykolog, professor i psykologi och författare i USA och menar att det var möjligheten till en utbildning som gjorde skillnad för honom. Kipnis beskriver att han aldrig valde att prostituera sig utan att han gjorde det i desperation för att som hemlös 15-åring få en stadig inkomst. Han sålde sex till homosexuella män som ett sätt att överleva. I samband med att han gjorde det, blev han också utsatt för sexuella övergrepp, fick ofrivilligt droger och blev hotad och pressad. Han var ofta rädd att tappa kontrollen. Kipnis identifierar sig inte som homosexuell men sålde sex till män eftersom det finns få kvinnliga kunder. Han menar att många tonårpojkar som säljer sex är heterosexuella. Det har tagit honom lång tid att komma över en del av upplevelserna han hade som tonårsprostituerad. Först när han som psykolog började arbeta med manliga klienter med liknande erfarenheter förstod han att det handlade om sexuella övergrepp. Han skriver att han fortfarande är förvånad över hur

många av hans manliga klienter som har erfarenheter av sexuella övergrepp och hur ofta de säger att knappast någon har frågat dem efter det tidigare.

En helt annan och mer positiv bild ges i en svensk intervjustudie om män som säljer sex till män via Internet (Eriksson & Knutagård, 2005). Sex män som vid tidpunkten för studien (åren 2002 – 2003) var mellan 18 och 28 gamla intervjuades. En av dem började sälja sex som 14-åring, en som 16-åring, tre var 19 år eller äldre och en 25-åring planerade att börja sälja sex. Fem respondenter identifierade sig som homosexuella och en som bisexuell. En respondent vill inte tala om sin ursprungsfamilj och uppväxt, de andra beskriver sin uppväxt och bakgrund i neutrala eller positiva termer. Männerna i undersökningen skildrar ett liv fram till intervju-tillfället med stort intresse för sex. De är sexuellt spänningssökande, stora konsumenter av sex med olika partners och har under sitt sökande efter sexkontakter på Internet blivit erbjudna pengar för sex. Som motiv för att börja sälja sex nämns att de tycker om sex, gärna mycket sex, pengar som medel att uppfylla mål som (ekonomisk) självständighet, bekräftelse samt nyfiket sökande efter spänning och nya upplevelser. En av respondenterna sa: "Jag kan lika bra ta betalt, än göra det gratis." Köparnas ålder varierade mellan 35 och 55 år. Männerna erbjöd sexuella tjänster som de själva kände sig bekväma med beroende på vilken slags köpare det handlade om, dessutom umgänge, vänlighet, närhet, uppskattning, avslappning och en frizon. Som fördelar i verksamheten nämnde männen mest möjliga pengar för minsta möjliga tid, möjlighet att komma ifrån ansvar och krav som vanlig sex kan innebära, flexibel tid jämfört med lönearbete, pengar som kan läggas på upplevelser och konsumtion som ger möjlighet till ett identitetsbyggande. Som problem i verksamheten nämndes stigmatisering, trakasserier (till exempel av vanliga användare på sajterna), problem med relationer och känsloliv (till exempel med känslomässig avtrubbning och gränsdragningen mellan att sälja sex och att ha sex med en partner) och tidsåtgången, framför allt på grund av oseriösa köpare som inte fullföljer. Männerna i undersökningen motsvarar inte den vanliga bilden av sexsäljaren som en utsatt grupp. Vanliga förebyggande insatser och åtgärder är då inte adekvata i relation till denna grupp.

Två studier pekar på att homo- och bisexuella ungdomar kan vara överrepresenterade när det gäl-

ler att sälja sexuella tjänster. I Svedin och Priebe (2007) studie är homo- och bisexuella överrepresenterade bland pojkar som har sålt sex jämfört med pojkar som inte har sålt sex medan bisexuella flickor är överrepresenterade bland flickor som har sålt sex jämfört med flickor som inte har gjort det. I en dansk *online*-enkät som vände sig till ungdomar i åldern 14 till 24 år (Cyberhus, 2008) var bland 215 ungdomar som hade sålt sexuella tjänster 19,3% bisexuella (jämfört med 6,8% i hela undersökningsgruppen som bestod av 2 367 ungdomar), 16,2% homosexuella (4,9% i hela undersökningsgruppen), 60,9% heterosexuella (86,1% i hela undersökningsgruppen) och 3,6% visste inte vilken sexuell orientering de hade (2,2% i hela undersökningsgruppen). Det framgår inte om skillnaderna är statistiskt signifikanta. Homosexuella säljare av sexuella tjänster var oftast pojkar som sålde till män medan heterosexuella säljare oftast sålde till någon av motsatt kön. Cyberhus (2008) redovisar också att 28,1% av de homosexuella som deltog i studien rapporterade att de hade sålt sex. *Online*-enkäten låg på några av Danmarks vanligaste internetsidor som Arto.dk, men man hade också gått ut speciellt till Boyfriend.dk, Danmarks största *online* community för homo-, bi- och transsexuella, och vet att många svar kom via den vägen. Cyberhus (2008) hänvisar till att användarna av Boyfriend.dk inte är representativa för hela Danmarks homosexuella.

11.4 Kontaktarenor för sexuell exploatering mot ersättning

Flera rapporter och studier tar upp att sexuell exploatering mot ersättning ofta sker via Internet och med hjälp av mobiltelefoner (Abelsson & Hulusjö, 2008; Cyberhus, 2008; Eriksson & Knutagård, 2005; Grytbakk & Borgestrand, 2004; Sørensen & Nørrelykke, 2006). Det är inte alltid så att ungdomen och köparen möts i verkligheten utan det kan också röra sig om att skicka sexuella bilder eller att ha kontakt via webbkamera. Initiativet kan utgå från köparen som erbjuder betalning för sexuella tjänster eller från den som vill sälja eller byta en sexuell tjänst. I Cyberhus (2008) undersökning uppgav 62% av dem som hade sålt sexuella tjänster där kontakten hade initierats på Internet att de blev kontaktade av köparen, 22% att de uppsökte webbsidan för att erbjuda sex och 16% att det var en kombination av båda eller olika vid olika tillfällen.

Det verkar som om personal som arbetar med utsatta ungdomar inom till exempel institutionsvård sällan är medvetna om att detta förekommer eller att man i alla fall inte benämner det i kontakten med ungdomarna (Sørensen & Nørrelykke, 2006).

I enkätstudier med ungdomar framstår Internet som den vanligaste kontaktarenan för byte eller försäljning av sexuella tjänster. I Abelsson och Hulusjö (2008) hade 54% kommit i kontakt med den person de fick ersättning av via Internet, 34% genom kompisar, 28% på krogen, 23% på gatan, 13% genom vuxen/vuxna, 4% genom annons, 3% genom eskortverksamhet och 6% på annat sätt. I Cyberhus (2008) studie skiljer man mellan olika kontaktarenor på Internet; 26% uppger att de mötte den de fick ersättning av för första gången på ett chattforum, 10% på en datingsida, 6% på en annan webbplats, 4% på instant messenger. Dessutom uppger 40% har de har mött köparen för första gången på ett diskotek, bar eller klubb, 10% via mobiltelefon, 3% via tidningsannons och 1% via vanlig telefon. Eftersom över 50% uppgav att den person de hade sex med för pengar eller annan ersättning var en vän eller bekant är det oklart om uppgifterna om var de träffades första gången avser första kontakten överhuvudtaget eller tillfället som ledde till försäljning/byte av sex. Ungdomarna i Näslund och Ahlgrens studie (utan datum) uppgav i första hand Internet och i andra hand krogen som kontaktarena.

I Socialstyrelsens rapport (Socialstyrelsen, 2007, s.27) citeras en intervjuperson vid polisen som kallar Internet för den "största kopplerimotorn" och den största informationskällan vad gäller prostitution. Den teknologiska utvecklingen och Internet har, enligt några intervjupersoner, fört med sig att vissa medier inom sexmarknaden har marginaliserats. Det gäller till exempel tryckta tidskrifter och sexuella tjänster via telefon. Bland intervjupersonerna med erfarenhet av att sälja sexuella tjänster finns olika åsikter om Internet eller andra kontaktarenor är att föredra. Några anser att det är svårare att bedöma kunder via Internet eller telefon än öga mot öga, någon tycker att kunderna på Internet betalar bättre och är mer ordningsamma än i gatuprostitution. Enligt både representanter för myndigheter och frivilligorganisationer och personer med erfarenhet av prostitution har Internet sänkt ribban för att både sälja och köpa sexuella tjänster, men det är fortfarande osäkert och svåruppskattat huruvida

Internet har inneburit att ett större antal sexuella tjänster säljs jämfört med tidigare. Enligt många intervjuade spelar fora, chattar och kontaktsidor allt större roll jämfört med sexsäljares egna hemsidor i och med att det har blivit svårare att annonsera. Det har blivit vanligare att annonser stoppas av svenska kontaktsidor/webbhotell. Mobiltelefoner och e-post anses också vara viktiga kontaktvägar. Mobiltelefoni beskrivs av alla kategorier av intervjuade som den mest inflytelserika teknologiska utvecklingen efter Internet. Både köpare, säljare och främjare kan lagra kartotek i sina mobiltelefoner och dessa listor kan ha ett marknadsvärde.

Alexandramannen (Wagner, 2008) mötte flickor på nätet och utgav sig först att vara modellen "Alexandra". "Alexandra" byggde upp en kontakt via nätet som många av flickorna uppfattade som vänskap. Efter hand utvidgades kontakten, till exempel till telefonsamtal, och efter en tid förmådde "Alexandra" flickorna att sälja bilder och sexshower via webbkamera eller att träffa en kund – det vill säga honom själv – för att mot betalning låta honom ha sex med dem.

Olsson (2007) har genomfört intervjuer med sex kvinnor som säljer eller marknadsför sexuella tjänster via Internet. En av kvinnorna var vid tidpunkten för intervjun 18 år gammal och hade då slutat sälja sex, det vill säga hon har antagligen sålt sex före 18 års ålder. Hon hade jobbat på en svensk bordell och tagit emot åtta kunder om dagen. Hon berättade att hon i och med prostitutionen och de pengar det inbringat dragit på sig skulder då hon levtt ett liv hon inte hade råd med. Vid tidpunkten för intervjun var hon arbetslös och utan framtidsplaner. Olsson (2007) har under åtta månader år 2006 bevakat hemsidor och portaler där det förekommit försäljning av sexuella tjänster och hittade 65 personer som sålde sex via Internet i Öresundsregionen. Ingen av dessa angav en ålder under 18 år. Företaget Glykol gjorde på uppdrag av Socialstyrelsen (2007) en systematisk internetkartläggning under cirka en månads tid våren 2007. Man hittade 299 unika webbadresser där personer säljer sexuella tjänster; oftast står bara en person bakom adressen. Inte heller här fanns det någon som sa sig vara under 18 år gammal. Olsson (2007) har också genomfört en enkät som distribuerades via tre ungdomsmottagningar och Centrum för sexuell hälsa i Malmö. Av de 255 deltagare som var under

21 år gamla uppgav 23% att de hade blivit erbjuden att utföra sexuella tjänster mot någon form av ersättning när de varit på Internet och 7% kunde tänka sig att få ersättning för sexuella handlingar där kontakten tas via Internet.

Från slutet av 90-talet har man på RFSL Rådgivningen Skåne märkt en ökning av män som säljer sex till män och speciellt på Internet (Eriksson & Knutagård, 2005). Enligt författarna fungerar de manliga homo- och bisexuella arenorna antingen det är på Internet eller i verkligheten på ett annat sätt än arenor för heterosexuella kontakter. Män som söker sexuella kontakter med andra män kan med lätthet finna dessa utan att behöva betala. Här har Internet på kort tid blivit en viktig arena. Det man betalar för när man köper sex är anonymitet, diskretion och en frizon – en del köpare vill inte vara öppna om sitt intresse för sex med män och är kanske både gifta och far. Internet fungerar som ett medierande verktyg för att sälja sex. Männerna skaffar sig en profil på en internetcommunity där homo- och bisexuella umgås eller knyter vanliga kontakter. Att sälja sex öppet leder till avstängning, därför försöker man vara lagom diffus. Presumptiva köpare hänvisas till en speciell e-postadress. Flera av männen har även ett separat mobilnummer för att kunna fullfölja försäljningen. Eriksson och Knutagård menar att Internet gör det möjligt att självständigt sälja sex utan egna direkta relationer till hallickar eller andra profitörer. De enda profitörer som gör ekonomisk vinst är de som styr och genererar trafik på Internet, men de har ingen koppling till sexsäljarverksamheten.

11.5 Att tala med ungdomar om att byta eller sälja sexuella tjänster mot ersättning

Yrkesverksamma som i sitt arbete möter ungdomar med erfarenhet av byte eller försäljning av sexuella tjänster kan uppleva att det är mer komplicerat att tala med ungdomar om detta än om erfarenheter av sexuella övergrepp eftersom det vid byte eller försäljning av sexuella tjänster på ett annat sätt finns en frivillighetsdimension med i bilden (Abelsson & Hulusjö, 2008). Man menar att det ofta är mer skamfyllt för ungdomarna att ha utsatt sig själv och att det gör att det blir svårare att prata om det. Samtidigt kan det vara så att den yrkesverksamme inte känner sig bekväm med att ställa frågor till ungdomen om detta och det leder ofta till att fokus hamnar på andra delar av ungdomarnas problema-

tik. De intervjuade yrkesverksamma hänvisar också till att ungdomar som de har träffat har uttryckt en besvikelse över att ingen har vågat närma sig problemet, trots att de många gånger haft tidiga kontakter med socialtjänst och övrig hjälpapparat och trots att de upplever att de har sänt ut tydliga signaler om ett hjälpbehov. De yrkesverksamma benämner ett antal faktorer som påverkar samtalet med den unge. Dessa kan delas in i strukturella förutsättningar (till exempel personalbrist, verksamhetens ramar, tidsbegränsning) och relationsbundna förutsättningar (till exempel förtroende från ungdomens sida, osäkerhet eller okunskap hos den yrkesverksamma och språkbruk). Avslutningsvis citerar författarna en psykolog inom narkomanvården: ”När jag började träffa de första ungdomarna så satt jag där och tänkte: hur ska jag göra det här? Jag fattade ju att något sådant förekom, men jag höll på att slå knut på mig själv för att ställa frågan utan att ställa den. När man väl fått igång samtalet och kunnat börja prata med en ung person då kan jag fråga: hur skulle jag ha sagt då? Och alla säger konsekvent – Men fråga mig bara!” (Abelsson & Hulusjö, 2008).

11.6 Pågående forskning

Nordisk institutt for kunnskap om kjønn (NIKK) driver för närvarande projektet ”Prostitution i Norden”. Projektet fokuserar inte uttryckligen på barn och ungdomar, men kan ändå vara av intresse i sammanhanget. Bakgrunden till projektet är att det på senare år har skett stora förändringar på prostitutionsmarknaden både i de nordiska länderna och internationellt. Ökad globalisering, stora skillnader mellan rika och fattiga länder och öppningen av gränserna till den tidigare Sovjetunionen och Östeuropa bidrar till den ökande människohandeln för prostitutionsändamål. Flera nordiska länder har nu riktat uppmärksamheten mot efterfrågan av sexuella tjänster, framför allt av män som köper sex. Det finns en allmänpolitisk enighet i de nordiska länderna om att handel med kvinnor och barn för sexuella ändamål är ett allvarligt brott mot de mänskliga rättigheterna och att åtgärder måste sättas in för att skydda offren och bekämpa denna form av kriminalitet. Samtidigt finns ingen politisk enighet i Norden – varken inom de olika länderna eller mellan länderna – i synen på prostitution som fenomen och speciellt om kriminaliseringen av sexköp. Medan sexköp förbjöds i Sverige 1999, har motsvarande lagförslag

i Danmark, Finland, Island och Norge inte blivit antagna. I Finland har man år 2006 infört förbud av sexköp från offer för människohandel. I ”Prostitution i Norden” ingår flera delprojekt, bland annat

- ett projekt som syftar till att kartlägga och sammanställa kunskap om prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige med utgångspunkt i textmaterial från polis, socialtjänst och andra myndigheter (Charlotta Holmström)
- en kartläggning och analys av hur lagen mot sexköp uppfattas och tar sig uttryck i det praktiska arbetet hos sociala myndigheter och polis i Stockholm (Annelie Siring). Genom kvalitativa intervjuer i form av fokusgrupper ska undersökas om och i så fall hur socialtjänst och polis uppfattar att sexköpslagen har förändrat myndigheternas arbete och hur detta i sin tur har påverkat könshandeln i Sverige.
- en kartläggning och analys av de diskussioner som har förts på www.sexhandel.no (Synnøve Jahnsen). Sidan har lanserats som en del av den norska handlingsplanen mot människohandel och innehåller bland annat ett interaktivt forum där deltagarna kan diskutera olika aspekter och erfarenheter av prostitution och människohandel. Deltagarna i forumet är anonyma; samtidigt är det tydligt att majoriteten av inläggen är skrivna av män med erfarenheter av sexköp.
- en undersökning av hur prostitution hanteras genom sociala åtgärder i Danmark med utgångspunkt i den danska regeringens handlingsplan från år 2005 (Jeanett Bjønness).
- en undersökning av den danska invandringspolitiken, särskilt politiken som rör familjesammanföring och trafficking (Marlene Spanger)
- ett projekt om situationen i Finland vad gäller uppdaterad kunskap om omfattning av prostitution och trafficking, handlingsplanen mot trafficking, en undersökning av vilken effekt utbildning av berörda myndigheter i syfte att bättre kunna identifiera traffickingoffer har haft och eventuellt en undersökning om attityder till sexköp (Anne-Maria Marttila).

Projektet ”Prostitution i Norden” avslutades i slutet av juli 2008 och resultaten kommer att redovisas på en gemensam avslutningskonferens i Stockholm i oktober 2008.

12 OFFREN

I SOU 2004:71 framhölls att sexuell exploatering av barn och ungdomar är ett heterogent fenomen vilket gör det svårt att ge en generell bild av offren. Den brottsliga handlingen, offrens kön, ålder, relation till förövaren och vägen in i exploateringen kan se olika ut. De psykiska konsekvenserna av exploateringen liksom särdrag och svårigheter hos ungdomar som säljer sexuella tjänster beskrevs. Slutligen togs upp varför många inte berättar om övergreppen.

I den här sammanställningen behandlas framförallt offrens egen syn på vad som har hänt. De ser sig inte alltid själva som offer och det kan finnas en diskrepans mellan vuxnas oro för ungdomar och ungdomarnas egen uppfattning av situationen. Det gäller framför allt ungdomar som befinner sig i gråzonen mellan ömsesidig sexualitet och försäljning/byte av sexuella tjänster. I materialet finns också flera exempel där de utsatta själva genom intervjuer eller på annat sätt ger en beskrivning av exploateringen. I dessa fall finns en medvetenhet om att man har blivit sexuellt exploaterad.

12.1 Språkbruk igen

Vedeler, Sasaoka och Mossige (2006) diskuterar utifrån befintlig litteratur offerbegreppet med tanke på ungdomar som säljer eller byter sex. De menar att man genom att använda ett offerperspektiv utgår från att ungdomen som säljer sex inte kan ha kommit i denna situation på egen hand, att de har blivit pressade till det. Bland orsakerna som leder till att ungdomar säljer sex finns omsorgssvikt, social marginalisering, missbruk, men också behov av konsumtion och oberoende, nyfikenhet eller sexuell lust. Samtidigt som ungdomarna ofta är sårbara, finns också valmöjligheter. Man kan tillägga att ungdomarna själva ofta inte ser sig som offer. Vuxna och ungdomar kan ha helt olika perspektiv på vad som har hänt och det kan försvåra mötet kring det. Till exempel kan en flicka betrakta relationen till en äldre missbrukande pojke som förser henne med droger som en kärleksrelation medan de vuxna ser det som en bytesrelation. I sin vägledning för yrkesverksamma som möter ungdomar som är involverade i att sälja eller byta sex nämner Vedeler, Sasaoka och Mossige (2006) två förutsättningar för att mötet med den unge ska bli fruktbart:

- Det är viktigt att den vuxne undviker att kategorisera ungdomens erfarenheter och upplevelser utifrån sin egen förståelse. Det kan låsa samtalen och öppna dörren för förnekande, försvarstal, känslor av skam och skuld eller likgiltighet. Det är bättre att ge ungdomen utrymme att själv presentera sin uppfattning och sätta ord på sina handlingar.
- Det är också viktigt att den vuxne respekterar ungdomens egen version av vad som har hänt. Tonåringar har olika mognadsgrad och kompetens när det gäller att värdera konsekvenserna av sina handlingar. Det är dock viktigt att ta deras egna val och funderingar på allvar. Att inte respekteras för sin egen upplevelse av en relation kan upplevas som kränkande.

På liknande sätt kan man se att ungdomar som utsätts för människohandel för sexuella ändamål inte alltid är omedvetna om att de förväntas sälja sex, men att de inte kan förutse hur det blir i verkligheten.

Ungdomar kan också uppleva att skillnader i språkbruk leder till svårigheter i mötet med yrkesverksamma vuxna. En ung flicka som har blivit utsatt av den så kallade "Alexandramannen" ger ett tydligt exempel på detta när hon berättar: "Jag tycker det har varit svårt i polisförhören och tingsrätten och hovrätten. Jag förstod snabbt att jag måste ändra mitt språk. När jag sa att vi hade knullat upprepade gånger till polisen vad jag sagt men bytte ordet till 'samlag'. Och då fick jag ju svara så där; 'ja, ja vi hade samlag'. Det var inget naturligt sätt för mig att uttrycka mig på. De ställde frågor om oralsex och om samlaget hade varit vaginalt. Då insåg jag att man skulle säga vagina istället för fitta. /.../ Till slut blev jag så trött på det så jag sa att om jag bara från början hade fått säga att jag hade sugit av honom så hade de ju fattat direkt." (Wagner, 2008).

12.2 Offrens berättelser

Journalisten Katia Wagner (2008) har intervjuat sex av 58 flickor som var målsägande i rättegången mot den så kallade Alexandramannen. Flickan M. hade förmåtts att göra webcamshower och skicka bilder med sexuell innebörd samt att träffa och ha

sex med förövaren mot betalning vid fem tillfällen; hon var då 12 år gammal. Först när förövaren häktats och fallet kom ut i media förstod M. att Alexandra och förövaren var samma person. En webcamshow som M. har gjort åt Alexandra började cirkulera på nätet och bli känd på M.s skola. Det ledde till att socialtjänsten öppnade en utredning, men M. berättade aldrig om Alexandra eftersom hon ville fortsätta kontakten och utredningen lades ner. Att filmen spreds och fortfarande finns på nätet är det som har varit jobbigast för M. . Flickan P. förmåddes som 14-åring att sälja sex till Alexandramannen i ett års tid. Det var stora pengabekymmer hemma och mamman använde pengarna hon fick av P. för att köpa mat. Alexandramannen utnyttjade flickans utsatthet genom att säga att hon inte fick svika honom också, för hon svek föräldrarna genom att vara en hora och hon skötte inte skolan. P. sa att han genom att säga så fick henne att känna skuld känslor. Flickan S. var 14 år gammal när Alexandramannen hade oralsex med henne och gav henne 400 kronor för det. Flickan berättade att hon under lång tid efter det var chockad och kränkt. Hon kände sig som en hora eftersom hon hade tagit emot pengarna. Vid ett tillfälle här hon var helt nere tog hon ett rakblad och skar sig. Efteråt var hon inte ledsen längre; hon beskriver känslan att göra sig själv illa och på det sättet bestraffa sig som skön. S. försökte att glömma vad som har hänt, men hon var hela tiden rädd att det skulle komma ut. När hon till exempel bråkade med någon i skolan och den personen kallade henne för hora tog hon åt sig och tänkte att det ju var sant. Vid tidpunkten för intervjun kände S. dock ett slags stolthet över att hon tagit sig igenom rättsprocessen och en tillfredsställelse över att Alexandramannen hade dömts för det han hade gjort mot henne.

Kipnis (2005) skildring av sina erfarenheter av att som tonårspojke sälja sexuella tjänster för sin överlevnad finns mer utförligt redovisad i avsnittet om sexuell exploatering mot ersättning.

I samband med en kartläggning av de stödinsatser som barn och ungdomar utsatta för människohandel för sexuella ändamål i Östersjöregionen har fått (Weyler, utan datum) ville man också ta del av barnens egna upplevelser av sitt möte med hjälpapparat. Det visade sig dock vara svårt att komma i kontakt med barn och ungdomar som ville berätta och rapporten innehåller bara tre berättelser, varav

en förmedlades av socialarbetare. En 16-årig flicka berättade att hon har sålt sex i Marijampole, en litauisk stad vid polska gränsen där det varje helg finns en stor marknadsplats för begagnade bilar och därmed en given sexmarknad. Redan som 13-åring hade denna flicka förälskat sig i en gift man, som utnyttjade henne både sexuellt och på annat sätt. För att komma ifrån honom, begav hon sig till Marijampole, trots att hon hade blivit varnad för vad som skulle hända henne och trots att hon hade sett Lilja-4-ever fyra gånger. Att möta en främmande person för en intervju och berätta sin historia kan upplevas som vanskligt och det kan vara lättare att förmedla sin berättelse via en hemsida. I projektet ”En livshistoria” som initierades av Networking against human trafficking som ett av fyra projekt om trafficking inom ramen för European Community Initiative Program (EQUAL) inbjuds människor som har kommit i kontakt med människohandel, antingen som offer, tjänsteman, familjemedlem, vän eller vanlig medborgare, att skriva ner de historier de känner till och skicka dem till en hemsida. Berättelserna översätts sedan till flera språk, däribland svenska och engelska och publiceras på hemsidan. Projektet började 2005 och pågår fortfarande. Ett urval av 38 berättelser har publicerats i ett häfte (Life stories, 2007). De flesta kommer från kvinnor, ofta unga flickor, som härstammar från Afrika och Europa. Några visste om att arbetet som de skulle göra utomlands handlade om att prostituera sig, men oftast förväntade kvinnorna sig ett vanligt arbete, till exempel som servitris på en restaurang. Offrets ålder anges inte alltid, men i nio fall var offret säkert eller troligen under 18 år när människohandeln ägde rum. Här återges två exempel där Sverige var destinationslandet. Tanja växte upp under svåra förhållanden i en familj som tillhörde den rysktalande minoriteten i Estland. Hon nappade på ett erbjudande om vad hon tror är ett bra arbete i Sverige, men det stod snart klart för henne att hon har dragits in i sexhandel och hon fick ta emot upp till 15 kunder per dag. Efter sex månader gjorde polisen en razzia på bordellen. Tanja övertalades att vittna mot sina hallickar och placerades i ett skyddat boende. Där hade hon ingenting att göra, hon hade inga vänner och inga pengar. Trots detta stod hon ut och när rättegången började fick hon mycket uppmuntran för att hon var modig. När rättegången var över tog hennes tillfälliga uppehållstillstånd slut.

Tanja ansökte om asyl, men det avslogs eftersom hon kom från ett EU-land. Hon fick istället arbetstillstånd som EU-medborgare och började som städare på ett hotell. När hon blev psykisk dålig, fick en psykos och behövde tvångsvård uppstod diskussioner hur hennes vård skulle betalas. Eftersom hon inte orkade arbeta borde hon lämna landet. Efter sex månader av oro fick Tanja slutligen uppehållstillstånd i Sverige. Det andra exemplet handlar om Inta, en ung tjej från Lettland som via en chatt på Internet mötte Kaiva, en tjej som var några år äldre än hon. Kaiva berättade att hon hade träffat en svensk man på Internet som hade en kompis, Paul, som ville träffa en tjej från Lettland. Inta och Paul började korrespondera på nätet och när Kaiva en månad senare skulle åka till Sverige för att träffa en vän följde Inta med för att träffa Paul. När de unga kvinnorna kom till Sverige, önskade Kaiva Inta ett trevligt besök och försvann med sin vän. Inta hämtades och kom till Pauls bar, där hon visades till ett litet rum på första våningen. Hon somnade och när hon vaknade fanns där en man som sa att han var hennes ägare. Hon tvingades sedan att utföra sexuella tjänster åt minst 20 män om dagen. Efter tre veckor upptäckte polisen baren och Inta kunde återvända hem.

12.3 Barn och ungdomar som utsatts för internetrelaterade övergrepp

Åsa Landberg, psykolog och psykoterapeut vid Centrum för barn och ungdomar i kris på Rädda Barnen i Stockholm, identifierar beroende på graden av risktagandet tre grupper av ungdomar som utsatts för internetrelaterade övergrepp (Nyman, utan datum, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, & WGCC, 2006.). Graden av risktagandet påverkar behandlingsstrategier och förebyggande insatser. Grupperna är:

1. Grundlurade. Dessa är svagt risktagande ungdomar som verkligen trott att de skulle träffa någon som de uppfattat vara trevlig, jämnårig och med ärliga avsikter. De var inte medvetna om att de skulle kunna utsättas för våldtäkt, våldtäktsförsök eller erbjudanden om ersättning för sexuella tjänster om de mötte personer som de har träffat *online* i verkliga livet. Det rör sig kanske om naiva ungdomar som skulle ha varit hjälpta om de blivit ordentligt informerade om vilka risker som faktiskt finns.

2. Risktagare eller gränstestare. Dessa ungdomar är mer aktiva än den första gruppen när det gäller att försätta sig själv i situationer de inte riktigt bemästrar. Det kan då handla om ungdomar som av olika skäl inte har någon riktig förankring i kamratgruppen och som tycker att jämnåriga pojkar är för omogna. Det kan handla om flickor som uppfattar att det finns ett ömsesidigt utbyte med den personen de mött på Internet trots att ålderskillnaden kan vara mycket stor. Ungdomar i den här gruppen som hamnar i obehagliga och skrämmande situationer ser sig inte alltid som självklara offer. Det kan uppstå ett dilemma för behandlaren när han eller hon ser att ungdomen har blivit manipulerad medan ungdomen själv inte har lika lätt att se detta. Det är också viktigt för behandlaren att reflektera kring sina egna värderingar. Åsa Landberg har lagt märke till att ungdomarna i slutet av en behandlingskontakt kan bli mer intresserade av kamrater i sin egen ålder och förstå lite mer av de manipulationer och svek de varit utsatta för.
3. Självdestruktiva. Dessa ungdomar visar varierande grad av välkända kännetecken för ungdomar i riskzonen. Det kan handla om drogmissbruk, ätstörningar, försummelse, bakgrund av misshandel och övergrepp, dålig skolunderbyggnad, självskadebeteende och ringa självaktning. Ungdomarna har via Internet själva tagit initiativ och erbjudit sexuella tjänster mot betalning. De tycker själva att de är smarta och har hittat något som de värdesätter, bara omgivningens reaktioner utgör ett problem för dem. Åsa Landberg menar att Internet kan utgöra en verklig risk för dessa ungdomar eftersom den gradvisa "inskolningen" där gränser flyttas och trösklar sänks kan ske i relativt trygg miljö hemma vid datorn. Ungdomarna är sällan aktivt hjälpsökande eller motiverade för behandling.

12.4 Barn och ungdomar som utsatts för barnpornografi

Den tyska sektionen av frivilligorganisationen Innocence in Danger har intervjuat professionella från olika rådgivnings- och behandlingsenheter som möter barn och ungdomar som är utsatta för barnpornografi (Innocence in Danger Deutsche

Sektion, utan datum). På en fjärdedel av de intervjuade enheterna uppgav man att barnen ofta hade varit illa eller missbrukats på flera sätt. På en tredjedel av enheterna uppgav man att det fanns ökad risk för svår traumatisering, kliniska symptom, dissociation, PTSD (posttraumatiskt stressyndrom), depression och psykos hos offer för barnpornografi.

12.5 Barn och ungdomar som utsatts för människohandel

Minderåriga som har blivit utnyttjade i människohandel har ingen tillgång till stöd och nätverk. Deras speciella situation och behov beskrivs i en bilaga till en vägledning för professionella som möter ungdomar som säljer eller byter sex (Vedeler, Sasaoka, & Mossige, 2006). Gärningsmännen kan ha hotat offret eller dess familj, ungdomarna kan känna delaktighet och skuld och de har bristande tilltro till myndighetspersoner. Allt detta kan hindra ungdomen från att försöka fly eller prata med representanter för hjälporganisationer. I vissa fall kan ungdomen också ha ett komplicerat emotionellt beroendeförhållande till personen som har organiserat människohandeln eftersom det kan vara den enda vuxna personen som ungdomen har en relation till. I mötet med barn och ungdomar som har blivit utsatta för människohandel för sexuella ändamål måste hjälpinstanserna ta hänsyn till en rad olika faktorer: psykologiska förhållanden (känslor av skam och skuld och lågt självförtroende, bristande tillit till vuxna, mardrömmar, sömnlöshet och depression, missbruk, suicidtankar eller -försök), fysiska förhållanden (tecken på fysisk våld inklusive slag, tortyr och våldtäkt, sexuell överförbara sjukdomar), sociala förhållanden (utstötthet från familjen, vill inte umgås med andra eller delta i sociala aktiviteter, sexualiserat beteende, bristande sociala färdigheter och bristfällig skolgång som kan försvåra integration) (Vedeler, Sasaoka, & Mossige, 2006).

13 FÖRÖVARNA

Personer som ägnar sig åt sexuell exploatering av barn utgör en heterogen grupp. Grovt kan man urskilja två olika grupper. En grupp personer är sexuellt attraherade av barn eller ungdomar och tillfredställer sitt behov genom exploateringen medan en annan grupp drivs av ekonomiska vinstintressen utan att nödvändigtvis själva vara sexuellt attraherade av barnen.

I SOU 2004:71 belystes bland annat dynamiken bakom sexualbrott mot barn där förövaren är sexuellt intresserad av barn, hur förövaren använder sig av Internet för att titta på barnpornografi eller knyta kontakter med barn i sexuella syften (så kallad grooming) och förövarnas syn på övergreppen och de kognitiva förvrängningar som då träder fram. Även personer som agerar som mellanhänder i handeln med barn för sexuella ändamål nämndes.

13.1 Aktuell forskning om förövare som är sexuellt attraherade av barn och ungdomar

Mycket av den aktuella forskningen handlar om förövare som använder sig av Internet när de exploaterar barn och ungdomar sexuellt, antingen för att titta på, samla eller distribuera barnpornografi eller för att komma i kontakt med barn och ungdomar. I avsnittet om vuxnas kontakter med barn i sexuella syften har förövarnas tillvägagångssätt beskrivits. Detta avsnitt handlar om förövarna själva.

De flesta studier i materialet handlar om förövare som har blivit avslöjade och dömda. Studiens syfte är ofta att ge bättre underlag för riskbedömningar, det vill säga genom att beskriva och undersöka olika faktorer hos förövarna försöker man att öka träffsäkerheten vid bedömning av återfallsrisken. Man undersöker också hur åtgärder och behandling kan minska risken för återfall. Det är viktigt att hålla i minnet att de flesta förövare aldrig blir avslöjade och att de som upptäcks och döms kan skilja sig från gruppen förövare som helhet.

I flera studier betonas vikten av att beakta förövarens mönster av sexuell tändning/upphetsning. Det kan registreras genom fallometrisk mätning. Via data registreras förändringar i blodvolymen i penis medan personen tittar på ett standardiserat set av stimuli som visar sex olika kategorier av bilder som visar nakna modeller i olika åldrar och

kön (kvinnlig vuxen, kvinnlig ungdom i puberteten, kvinnligt barn före puberteten, manlig vuxen, manlig ungdom i puberteten, manligt barn före puberteten) samt en kategori med neutrala landskap. Resultaten redovisas separat för varje kategori. Metoden används i USA, Kanada och några europeiska länder, men är inte tillåten i Sverige. Seto, Cantor och Blanchard (2006) använde metoden i en klinisk studie som visade att män som hade blivit dömda för barnpornografibrott reagerade signifikant starkare på stimuli med barn jämfört med stimuli med vuxna. Det var också tre gånger vanligare att de diagnostiserades som pedofiler jämfört med män som hade begått sexualbrott mot barn enbart *offline*. Oavsett om barnpornografiförövare hade begått övergrepp mot barn i verkligheten eller inte så fick de signifikant högre poäng på en pedofiliindex än sexologiska patienter som inte hade begått sexualbrott eller män som hade begått sexualbrott mot barn eller vuxna. Forskarnas slutsats är att barnpornografibrott kan vara en starkare indikator för pedofili än sexualbrott mot barn. De menar att människor väljer den typ av pornografi som motsvarar deras sexuella intressen och att relativt få män som inte är pedofiler skulle välja illegal barnpornografi trots att legal pornografi med vuxna är lättillgänglig.

Abracen, Looman och Langton (2008) har gjort en översikt över aktuell forskning om sexualbrottsförövare med psykopatiska drag. Psykopatiska förövare med avvikande mönster för sexuell upphetsning, speciellt de som är sexuellt attraherade av barn, har högre risk för återfall. I en av de studier som refereras var återfallfrekvensen 82% för psykopatiska förövare med avvikande sexuell mönster och 25% för psykopatiska förövare utan avvikande sexuell mönster. Forskarna drar slutsatsen att avvikande mönster för sexuell upphetsning måste tas upp vid utredning och behandling av sexualbrottsförövare, speciellt när de har begått sexualbrott mot barn.

Webb, Craissati och Keen (2007) har jämfört 90 förövare som har använt barnpornografi via Internet med 120 förövare av sexuella övergrepp mot barn *offline*. Förövarna rekryterades från olika center för utredning och behandling av sexualförö-

vare i Londonområdet. Barnpornografiförövarna var signifikant yngre än *offline*-förövarna och hade oftare levt ensam under det senaste året. I båda grupper hade relativt många varit med om olika former av övergrepp under barndomen, men fysiska övergrepp var vanliga bland *offline*-förövarna. Barnpornografiförövarna hade mindre ofta redan tidigare blivit dömda för sexuella övergrepp, men hade större problem med sexuell självreglering. I båda grupper var det relativt få som avbröt behandlingen i förtid, men det var signifikant fler *offline*-förövarare. Efter 18 månader gjordes en uppföljning av hur många som hade uppmärksamats för två kategorier av sexuellt riskfyllt beteende, nämligen generellt riskfyllt beteende (till exempel daglig användning av vuxenpornografi) och specifik övergreppsrelaterad beteende som lett till en ny misstanke eller åtal. Båda kategorier var vanligare hos *offline*-förövarare (generell: 26%, specifik: 16%) än hos barnpornografiförövarare (generell: 14%, specifik: 4%).

Taylor och Quayle (2005) refererar till Durkin som beskrev fyra sätt på vilka personer som är sexuellt attraherade av barn använder Internet: för att använda barnpornografi, för att hitta barn i syfte att begå övergrepp och för att kommunicera med andra pedofiler. När det gäller personer som är inblandade i spridningen av barnpornografiska bilder nämner Taylor och Quayle (2005) tre överlappande kategorier: producenter, förmedlare och samlare. Inte alla samlare av barnpornografiska bilder går från vidare till att begå sexuella övergrepp i verkligheten (Taylor & Quayle, 2005; Webb, Craissati, & Keen, 2007).

Genom Internet har förövarare på ett helt annat sätt än tidigare möjlighet att komma i kontakt med andra som är sexuellt attraherade av barn och dessa kontakter kan vara viktiga för att legitimera och normalisera sexuella intressen (Taylor & Quayle, 2005). Nätverken ger möjlighet att utbyta information och barnpornografiskt material, men de skapar också en social kontext där sexuell exploatering av barn är accepterad (Quayle, Vaughan, & Taylor, 2006). Nätverken kan ha sin egen sociala hierarki som är relaterad till antalet bilder man har samlat, möjligheten att komplettera bildserier och tillgång till nytt eller ovanligt material. I ett avsnitt nedan beskriver en förövarare som har ägnat sig åt att sprida barnpornografi via nätverk hur viktig bekräftelsen

han fick genom nätverken var för honom (Taylor & Quayle, 2005).

I beskrivningen av Internet-förövarare används ibland begreppen "traders" och "travelers". "Traders" är personer som producerar, samlar eller distribuerar barnpornografi *online* medan "travelers" kontaktar barn *online* i syfte att arrangera sexuella möten eller övergrepp *offline* då antingen förövaren reser till barnet eller barnet reser till förövaren (Alexy, Burgess, Baker, 2005). I en studie från USA analyserades mediabevakningen av Internet-relaterad sexuell exploatering av barn under en sex-årsperiod (Alexy, Burgess, & Baker, 2005). Av 225 fall handlade 133 om "traders", 49 om "travelers" och 43 om en kombination av båda. Nittiofem procent av förövarna var män och drygt en tredjedel tillhörde åldersgruppen 30 till 39 år. Dort (2005) skiljer mellan olika grupper av "travelers" (utgår från förhållanden i USA):

- Lokala "travelers" stannar på orten eller i området där de är bosatta och använder främst lokala Internetsidor för att komma i kontakt med barn som bor i närheten. Genom att hålla sig i närheten av sin bostad kan de känna sig tryggare.
- "Travelers" som reser längre inom sin delstat eller reser till en annan delstat tar större risker och resandet kräver mer planering.
- Globala "travelers" reser till andra länder och kallas i media också för sexturister. Deras resor kräver ännu mer planering och förberedelser. Ibland ingår de i en grupp som reser i syfte att exploatera barn sexuellt.
- "Travelern" förmår offret att resa till honom. Det kan ge intrycket att barnet deltar frivilligt och förövaren kan hävda att det var barnet som var den aktiva parten. I boken om "Alexandramannen" (Wagner, 2008) beskrivs att flickorna som själva reste till gärningsmannen kände sig ofta delaktiga i det som hände och lade stort ansvar på sig själva.
- "Traveler" som inte kommer till det avtalade mötet. Det kan finnas olika anledningar till att förövaren inte kommer, till exempel att förövaren blir rädd att bli upptäckt, förstår att den han ska möta inte är ett barn utan en polis som agerar under täckmantel, förstår att mötet är illegalt eller att han aldrig hade för avsikt att

komma. I USA är det tillåtet att poliser på Internet utger sig för att vara barn för att komma i kontakt med presumtiva förövare.

13.2 Förövarnas syn på övergreppen

I materialet finns två exempel där förövare ger sin syn på övergreppen och som på olika sätt belyser de kognitiva förvrängningar som kan finnas, det vill säga på vilket sätt förövaren försöker att rättfärdiga övergreppen inför sig själv.

Andreas Harne arbetade som kriminalreporter när han började konsumera barnpornografi på Internet. När han greps i juni 2005 hade han 68 000 bilder och 350 filmsekvenser med barnporr på en hårddisk i sin bostad. Större delen av materialet skildrade vuxna som utförde vaginala, anala och orala övergrepp på barn. I maj 2006 dömdes han till sex månaders fängelse för grovt barnpornografibrott. I sin bok "Avklädd" (2007) skildrar han vad som hände och bakgrunden till det. Harne ser sig själv enbart som porrmissbrukare och inte som pedofil, eftersom han aldrig har varit sexuellt intresserad av barn i det verkliga livet. Han beskriver hur han genom ett alltmer eskalerande porrsurfande försökte att hantera minnen från att som tonåring ha blivit utsatt för sexuella övergrepp, en påfrestande arbetssituation och problem med flickvänner. Porren blev till en fristad, en avkoppling från plågsamma tankar och det gav fritt spelrum för fantasier. I början tittade han på vanlig porr för att stegvis acceptera alltmer avvikande pornografi och slutligen barnpornografi. Även här fanns en utveckling från tittande och samlande till aktivt deltagande i spridning av barnpornografi. Spridningen av bilder gav honom tillträde till slutna communities inom barnpornografinätverket. Harne skriver att han knappt tittade på de bilder och filmer han laddade ner utan bara fortsatte i ett maniskt sökande efter nytt material. Belöningen kom när han sedan spred bilderna och möttes av vänlighet och uppskattning från dem som tog emot hans bilder, en bekräftelse som han saknade i det verkliga livet. Trots att han själv hade blivit utsatt för övergrepp kunde han inte känna några känslor för de utsatta barnen, utan de blev för honom enbart objekt.

En annan förövare är den så kallade Alexandramannen, som journalisten Katia Wagner intervjuade vid flera tillfällen. Intervjuerna redovisas i hennes bok "Alexandramannen" (2008) som

handlar om denna mycket uppmärksammade nätsexhärva. När Alexandramannen ställdes inför rätten, fanns 58 tjejer som målsäganden. Tingsrätten i Malmö dömde honom till 11 års fängelse och livstids utvisning och slog fast att han är identisk med "Alexandra" och därmed den som förmått och övertalat tjejerna att sälja bilder och sexshower via webbkamera, samt att träffa en kund – honom själv – för att mot betalning låta honom ha sex med dem. Han fälldes för 51 av de 56 åtalspunkter som omfattade våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av underårig, sexuellt ofredande, förförelse av ungdom, grovt sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande och sexuellt tvång av normalgraden. Domen överklagades och Hovrätten sänkte straffet till 10 års fängelse och utvisning på livstid. Alexandramannen själv ser sig inte som förövare utan hävdar att han är oskyldigt dömd och att han inte är Alexandra utan bara hjälpte en eskortverksamhet med datasupport och fick betalt genom sex med tjejerna. Han tycker det är ok att köpa sex och säger att han trodde att tjejerna var minst 15 år gamla. Han menar att det är mycket enklare att köpa sex än att ragga på krogen eller leva i ett förhållande med en tjej, eftersom det kan innebära krav från tjejens sida medan han själv inte har behov av närhet utan bara vill ha sex.

13.3 Gärningsmän som ägnar sig åt sexuell exploatering inom den organiserade brottsligheten

I sin 9:e lägesrapport om människohandel för sexuella och andra ändamål ger Rikskriminalpolisen (2007) en beskrivning av gärningsmännen. Det rör sig om män och enstaka kvinnor. Under 2006, den tid som rapporten avser, kom gärningsmännen huvudsakligen från östeuropeiska länder, Balkanländer och Sverige. De som inte ursprungligen kom från Sverige hade ofta bott i Sverige under en längre tid och goda kunskaper om förhållandena här. Samtidigt hade nästa alla en stark anknytning till det land som brottsoffret kommit ifrån, det vill säga de hade goda kunskaper om offrets levnadsförhållanden och de ekonomiska och sociala förutsättningarna i landet och de kunde utnyttja denna kunskap. De flesta av de inblandade kvinnorna hade tidigare själva utnyttjats i prostitution. Kvinnorna hade ibland ställts inför det omöjliga valet att antingen fortsätta prostituera sig eller att själva engagera sig i människohandeln för sexuella

ändamål. De kunde få en roll som rekryterare eller ”platschef” eftersom de ansågs ha lättare att vinna andra kvinnors förtroende. Några kvinnor har tagit över sin mans kriminella verksamhet efter att han själv hade gripits och dömts. De kvinnliga gärningsmännen lyder ofta under andra personer som organiserar människohandeln. Rikskriminalpolisen slår i sin rapport också fast att det generellt börjar bli svårare för polisen att knyta gärningsmännen till de exploaterade kvinnorna och flickorna. Människohandlarna besöker sällan eller aldrig de lokaler där offren utnyttjas och visar sig sällan ute tillsammans med dem. Offren får instruktioner att alltid säga att de är i Sverige ”i egen regi”. Huvudmännen som befinner sig högre upp i de kriminella nätverken finns ofta inte själva i Sverige utan dirigerar människohandeln av flickor och kvinnor för sexuella ändamål från andra länder. Rikskriminalpolisen är bekymrad över att aktörer inom rättsväsendet ibland framställer det som att utländska kvinnor och flickor som prostituerats i Sverige bedriver sin verksamhet i egen regi. Det leder till att utredningarna ofta begränsas till de brott som förekommer i Sverige och att de verkliga huvudmännen i de organiserade nätverken inte lagförs.

14 ATTITYDER TILL SEXUELL EXPLOATERING

I SOU 2004:71 presenterades en översikt över ungdomars uppfattning av begreppet prostitution, deras attityder till att själv sälja sexuella tjänster eller till att andra gör det. Vidare belystes vuxnas attityder till olika former av sexualitet på Internet, pornografi, sexköp i allmänhet och sexuell exploatering av barn i prostitution i synnerhet. Slutligen beskrevs synen på offret som medskyldig.

14.1 Ungdomars attityder

Flera publikationer i materialet tar upp att det hos ungdomar som säljer eller byter sexuella tjänster på olika sätt sker en normaliseringsprocess där gränser gradvis förflyttas tills det blir tänkbart och slutligen ett konkret alternativ för ungdomen att sälja eller byta sex. Det kan vara så att gränserna förflyttas genom ett alltmer avancerad agerande på Internet (Nyman, utan datum), men också genom att man befinner sig i miljöer där sexuell exploatering förekommer och accepteras, till exempel missbrukarmiljöer eller stadscentra som Oslo centrum (Abelsson & Hulusjö, 2008; Larsen & Pedersen, 2005), eller genom att för ungdomen betydelsefulla personer framställer sexuell exploatering som ett acceptabelt eller till och med fördelaktigt alternativ, till exempel betydligt äldre ”pojkvänner” till unga flickor, hallickar eller andra underlättare som vänner eller föräldrar (Abelsson & Hulusjö, 2008; Larsen & Pedersen, 2005). Mot bakgrund av att det är relativt vanligt att barn och ungdomar som använder IT får sexuella förslag eller erbjudanden om ersättning för sexuella tjänster kan man fråga sig om det sker en normaliseringsprocess som i förlängningen bidrar till att underlätta sexuell exploatering. Materialet ger inte svar på frågan, men i några fall har ungdomars attityder till sexuella förslag på nätet undersökts. Också attityderna till att sälja sexuella tjänster, vare sig man har gjort det själv eller inte, har studerats.

14.1.1 Är det normalt att få sexuella förslag på nätet?

I Medierådets senaste undersökning (Medierådet, 2008) svarade 16% av 12-16-åringarna att de hade

råkat ut för att någon på Internet pratade om sex med dem utan att de ville det (inkluderar inte nödvändigtvis sexuella förslag) och av dessa svarade 48% ”ingenting, brydde mig inte” på frågan vad de gjorde när det hände.

I brås (2007) webbundersökning med ungdomar i åldern 15 till 17 år om oönskade sexuella kontakter via Internet ställdes fördjupningsfrågor till de ungdomar som rapporterade sådana erfarenheter. Bland annat frågades efter den ”mest obehagliga” sexuella kontakten. Bland flickorna var det män som svarat för i stort sett alla de kontakter som upplevts som mest obehagliga, medan pojkarna uppgav att kontakten kommit från en flicka eller kvinna i över hälften av de rapporterade incidenterna. Sammanlagt svarade 64% att kontakten hade varit ”inte alls obehaglig” eller ”lite obehaglig”. Pojkarna svarade att kontakten upplevts som ”inte alls obehaglig” i över hälften av fallen, medan det bland flickorna var mindre än en av fem som upplevt kontakten som ”inte alls obehaglig”. Ungdomarna hade också möjlighet att själva beskriva de sexuella kontakterna och hur de har hanterat dessa. Även om de allra flesta beskrivningar tyder på att ungdomarna lyckats avstyra och hantera dessa händelser på ett framgångsrikt sätt (brå, 2007), förekommer också beskrivningar av att händelsen har förföljt ungdomen i flera år. För en del av ungdomarna verkar kontakterna höra till vardagen: ”Det var inget särskilt egentligen. Sådant händer ofta när man chattar med okända människor. Det är bara att ignorera.” eller ”Det händer i stort sett varje dag att gamla gubbar addar på MSN och frågar om man vill titta när de onanerar i webbkameran.” (brå, 2007, s.46).

I en amerikansk studie med barn och ungdomar i åldern 10 till 17 år (Wolak, Mitchell, & Finkelhor, 2006) uppgav 66% av dem som hade fått oönskade sexuella förslag på Internet att de inte blev speciellt upprörda eller skrämda på grund av det, medan 28% blev mycket eller väldigt upprörda och 20% blev väldigt eller extremt rädda. Bland de som hade fått oönskade sexuella förslag som också inkluderade *offline*-kontakt uppgav 34% att de

hade blivit mycket eller extremt upprörda och 28% att de hade blivit mycket eller extremt rädda.

14.1.2 Är det ok att sälja sexuella tjänster?

Deltagarna i Abellson och Hulusjös (2008) undersökning fick frågan om de någonsin blivit erbjudna pengar eller annan typ av ersättning för sex och om de hade uppfattat dessa erbjudanden som lockande. Av flickorna som hade sålt sexuella tjänster hade 92% fått sådana erbjudanden och av dessa hade 59% uppfattat erbjudandet som lockande (motsvarande siffror för pojkar som hade sålt sex är 72% och 77%). Av flickorna som inte hade sålt sexuella tjänster hade 30% fått erbjudanden om att sälja sex och av dessa hade 20% uppfattat erbjudandet som lockande (motsvarande siffror för pojkar som inte hade sålt sex är 21% och 52%).

Olsson (2007) har genomfört en enkät som distribuerades via tre ungdomsmottagningar och Centrum för sexuell hälsa i Malmö. Av de 255 deltagare som var under 21 år gamla uppgav 7% att de kunde tänka sig att få ersättning för sexuella handlingar där kontakten tas via Internet.

I Cyberhus (2008) undersökning med deltagare i åldern 14 till 24 år svarade 45% av dem som hade sålt sexuella tjänster att de ville fortsätta med det, 29% ville inte fortsätta och 26% visste inte. På frågan om vilken utsaga som bäst speglar deras attityd till att sälja sexuella tjänster svarade 42% ”det är helt ok – jag bestämmer ju själv”, 14% ”jag vet inte – det bara händer mig”, 13% ”så länge det är med någon jag känner är det ok”, 13% ”jag har gjort det en gång och gör det aldrig igen”, 12% ”jag gör det bara för pengarna” och 7% ”det är pinsamt och fel – men jag är tvungen till det”. Bland dem som kände någon som hade köpt eller sålt sexuella tjänster svarade 49% ”det är pinsamt och fel”, 30% ”det är helt ok – man bestämmer ju själv”, 16% ”vet inte” och 5% ”så länge det är med någon man känner är det ok”.

14.2 Vuxnas attityder

Ett av syften med det tidigare nämnda NIKK-projektet ”Prostitution i Norden” är att undersöka mäns och kvinnors attityder till sexköp. Det finns flera delprojekt inom detta område:

- en undersökning av kvinnors och mäns förhållningssätt till prostitution och framför allt kriminalisering av sexköp (Jari Kuosmanen). Genom

en kvantitativ studie ska mäns och kvinnors uppfattning om prostitution och syn på försäljning respektive köp av sexuella tjänster när det gäller heterosexuell respektive homosexuell prostitution belysas,

- en kartläggning och diskussion av mäns och kvinnors generella attityder till prostitution genom en undersökning av kriminaliseringsdebatten i norska medier (Synnøve Jahnsen). En central fråga är hur gränsdragningen mellan prostitution och handel med kvinnor görs.
- en kartläggning av danska mäns och kvinnors attityder till köp och försäljning av sexuella tjänster med utgångspunkt i befintliga studier och en intervjuundersökning med anställda som möter prostituerade och/eller kunder i sitt arbete (Jeanett Bjønness).
- en kartläggning och analys av de diskussioner som har förts på www.sexhandel.no (Synnøve Jahnsen). Sidan har lanserats som en del av den norska handlingsplanen mot människohandel och innehåller bland annat ett interaktivt forum där deltagarna kan diskutera olika aspekter och erfarenheter av prostitution och människohandel. Deltagarna i forumet är anonyma; samtidigt är det tydligt att majoriteten av inläggen är skrivna av män med erfarenheter av sexköp.

Projektet ”Prostitution i Norden” avslutades i slutet av juli 2008 och resultaten kommer att redovisas på en gemensam avslutningskonferens i Stockholm i oktober 2008.

15 SAMVERKAN OCH NÄTVERKSBYGGANDE

Socialnämnden har det yttersta ansvaret för dem som vistas i kommunen och huvudansvaret för att samverkan kommer till stånd. Samverkan kring barn och ungdomar som far illa eller misstänks fara illa på grund av sexuell exploatering kan stoppa rundgång och dubbelarbete och ökar möjligheten att så tidigt och snabbt som möjligt hitta rätt hjälp. I SOU 2004:71 ges några exempel på en sådan samverkan, till exempel BUP-Elefanten i Linköping och Barnkriscentrum i Malmö. I betänkandet påpekades också att det finns skäl att lägga ett visst ansvar för att följa utvecklingen, kunskaps spridning och metodutveckling på nationell nivå. Vidare betonades betydelsen av professionella nätverk. Som exempel för internationellt samarbete nämndes Barnenheten inom Östersjöstaternas råd som bland annat arbetar med skydd mot sexuell exploatering och barn som är offer för människohandel som två av sina prioriterade områden.

På senare år har samverkan stärkts på olika plan.

15.1 Barnhusen

Barnhus innebär samverkan under gemensamt tak vid utredningar kring barn som är eller misstänks vara utsatta för allvarliga brott såsom misshandel och sexuella övergrepp. I barnhusen samråder och samverkar socialtjänst, polis, åklagare, rättsmedicin, barnmedicin och barn- och ungdomspsykiatri (BUP), framför allt i det inledande skedet av förundersökningen och den sociala utredningen. Socialtjänsten har i regel en samordnande roll. En försöksverksamhet med barnhus pågick under tiden 2006 – 2007 på sex orter i landet (Göteborg, Linköping, Malmö, Stockholm, Sundsvall och Umeå). Syftet med försöksverksamheten var att 1. genom samverkan förbättra kvaliteten i utredningarna vilket skulle ge bättre underlag i rättsprocessen och leda till att fler gärningsmän lagförs och 2. anpassa utredningen till barnen vilket skulle leda till bättre skydd och stöd för barnet.

Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen och Åklagarmyndigheten (2008) har haft regeringens uppdrag att medverka till etablering, uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten. Deras gemensamma slutrapport bygger dels på myndigheternas egna kontinuerliga uppföljningar

och slutsatser och dels på en utvärdering som genomfördes av Rättssociologiska enheten vid Lunds universitet. Rättssociologiska enhetens utvärdering består av en slutrapport (Åström & Rejmer, 2008) och flera delrapporter (Friis, 2008; Johansson, 2008; Pavlovskaia & Åström, 2008; Rasmusson, 2008; Rejmer & Hansen, 2008).

Slutrapportens sammanfattande bedömning är att erfarenheterna av försöksverksamheten med barnhus är övervägande positiva. Det finns stöd för att barnhusen innebär förbättrad kvalitet utifrån ett barnperspektiv. Miljön är barnanpassad och krisstödet har förbättrats generellt. Det hålls fler barnförhör, görs fler läkarundersökningar och barnen får oftare särskild företrädare eller målsägandebiträde. De sociala utredningarna håller en god kvalitet. Uppföljningen och utvärderingen har visat att samverkan har blivit effektivare och mer strukturerad, men också att det finns hindrande faktorer. Myndigheternas olika geografiska indelning och osäkerhet kring hur sekretessbestämmelserna ska tillämpas är exempel på sådana faktorer. I barnhusens verksamhet möts två regelsystem, nämligen straffrätten och socialrätten. Dessa regelsystem har olika syften och följer olika strukturer i beslutsfattandet. Alla aktörer är inte engagerade på samtliga orter, framför allt saknas hälso- och sjukvården på vissa orter. Det finns också en otydlighet kring ansvars- och kostnadsfördelningen, eftersom det finns flera huvudmän. I slutrapporten påpekas också att fortsatt utvärdering behövs eftersom flera av barnhusen var relativt nystartade vid tidpunkten för utvärderingen. Det finns också behov av fortsatt nationell samverkan.

I regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel (Skr 2007/08:167) tas upp att regeringen avser att ge Rikspolisstyrelsen i uppdrag att i samverkan med Åklagarmyndigheten, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen ta fram gemensamma riktlinjer för samverkan vid utredningar kring barn som misstänks vara utsatta för brott. I uppdraget ingår också att utvärdera barnhusen under en längre tidsperiod.

15.2 Strategi för samverkan och samverkansplaner mot människohandel för sexuella ändamål

En nationell strategi för samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa har på uppdrag av regeringen tagits fram av Myndigheten för skolutveckling, Rikspolisstyrelsen och Socialstyrelsen (2008). Syftet med den övergripande strategin är att vara en utgångspunkt och ett stöd i arbetet med att ta fram lokala strategier för samverkan. Den vänder sig till personer på alla nivåer som har till uppgift att samverka kring barn och ungdomar. Myndigheter har en lagstadgad skyldighet att samverka med stöd av 6 § förvaltningslagen. Sedan 1 juli 2003 gäller detta också för skola och hälso- och sjukvården och enskilt bedrivna sjukvård, förskola, skola och barnomsorg. Många samverkansmodeller prövas endast i tillfällig projektform och även samverkansprojekt som har varit framgångsrika överlever ofta bara en begränsad tid och påverkar inte den ordinarie verksamheten på lång sikt. För att etablera god samverkan och hålla den vid liv krävs stora investeringar både i tid och energi. Strategin nämner styrning, struktur och samsyn som förutsättningar för samverkan.

För att underlätta olika myndigheters samverkan mot människohandel finns nu både en nationell samverkansplan (Länsstyrelsen i Stockholms Län m.fl., 2007) och regionala samverkansplaner för de tre storstadsområdena kring Stockholm (Polismyndigheten m.fl., 2004), Göteborg (Länsstyrelsen Västra Götalands Län m.fl., 2006) och Malmö (Länsstyrelsen i Skåne, utan datum). Den nationella samverkansplanen är ett operativt dokument som ska vägleda den enskilde tjänstemannen i ärenden med anknytning till människohandel. Minderårigas särskilda behov och vikten av ett tydligt barnperspektiv betonas i samverkansplanen. Den nationella samverkansplanen innehåller generell information om myndigheterna, uppgifter om blanketter som kan bli aktuella samt tips om att upptäcka trafficking med checklistor för taxiförare, personal vid hotell, vandrarhem eller campingplatser och personal vid restauranger, flygplatser, bensinstationer osv. Den nationella samverkansplanen ska kunna användas som stöd för handläggning i de delar av Sverige där man inte har särskilda grupper eller enheter för att hantera människohandelsärenden. En regionalt eller lokalt anpassad del

är dock också nödvändig eftersom regionala och lokala skillnader, till exempel i kommuners och myndigheters resurstillgång och arbetssätt, har stor betydelse för handläggningen. De regionala samverkansplaner för Stockholms län, Västra Götalands län och Skåne innehåller främst information och kontaktuppgifter för regionala myndigheter och snabbguider och checklistor som ska underlätta handläggningen av ärenden.

Socialstyrelsen och UNICEF Sverige (2008) har utarbetat en information för myndigheter med flera yrkesverksamma som kan komma i kontakt med barn som utsatts för människohandel. Broschyren innehåller bland annat en checklista över frågor och åtgärder som kan behöva vidtas om det finns misstanke om människohandel, där också frågor kring samverkan mellan myndigheter tas upp.

15.3 Internationellt samarbete och nätverk

Samverkan mot trafficking var ett samarbetsprojekt mellan myndigheter, enskilda organisationer, kyrkliga samfund, museer och universitet med syfte att aktivt motverka människohandel och dess följder. Det pågick från 2005 fram till årsskiftet 2007/2008 och var ett utvecklingspartnerskap inom den Europeiska socialfondens Equalprogram. Bland deltagarna i Samverkan mot trafficking fanns Baltic fem, Caritas Sverige, Män för jämställdhet, Hela Människan, Kvinnoforum, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Polismyndigheten i Västra Götaland, Prostitutionsenheten Stockholms Stad, Södermalms Baptistförsamling, Världskulturmuseet och Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum i Stockholm. På nationell nivå har man arbetat med myndighetssamverkan mot trafficking, aktion Världigt liv (ett nätverk av ideella organisationer som fokuserar på återvändandeprocessen) och opinionsskapande och medvetandegörande aktiviteter. På internationell nivå ingick Samverkan mot trafficking i Networking Against Human Trafficking tillsammans med Italien, Lettland och Grekland med syfte att genom olika aktiviteter öka medvetenheten om människohandel hos olika målgrupper, att arbeta för en förändring av attityder och att utbyta erfarenheter, metoder och kunskaper mellan länderna.

Barnenheten inom Östersjöstaternas råd har sedan 2004 genomfört flera insatser för att förbättra situationen för ensamkommande barn och barn

utsatta för människohandel för sexuella ändamål i Östersjöregionen:

1. Nationella kontaktpersoner har av respektive lands regering utsetts för de elva medlemsländerna i Östersjöstaternas råd (Danmark, Estland, Finland, Island, Lettland, Litauen, Norge, Polen, Ryssland, Sverige, Tyskland) samt Vitryssland, Ukraina och Moldavien. Kontaktpersonernas uppgift är att förmedla information och underlätta samarbete inom och mellan länderna.
2. Ett träningsprogram för professionella som kommer i kontakt med barn utsatta för människohandel för sexuella ändamål har genomförts under 2006 och 2007 med deltagare från tio länder. Programmet heter Baltic Sea Region Comprehensive Assistance to Children Victims of Trafficking (BSR CACVT Training Programme). Programmet vände sig till yrkesverksamma inom såväl offentlig sektor som frivilligorganisationer. Programmet omfattade förutom träffar på nationell nivå fem internationella seminarier på olika orter inom Östersjöregionen. Förutom att förmedla kunskap och färdigheter i hur man kan bemöta de utsatta barnen var programmets syfte också att bygga upp såväl nationella som internationella nätverk bland de professionella.
3. En kartläggning av de barn och ungdomar utsatta för människohandel för sexuella ändamål i Östersjöregionen som har fått olika former av stödinsatser (Weyler, utan datum). Man var angelägen att kartläggningen förutom intervjuer med representanter för olika hjälporganisationer också skulle försöka ge en bild av de ungas egen upplevelse av sitt möte med hjälpapparaten. Weyler utgår från tre berättelser om flickor han mött eller hört om. Han finner att händelser i samband med människohandel och olika stödinsatser har en extremt komplicerat struktur. Offren konfronteras med många olika organisationer som lyder under olika lagar och regelverk, tillämpar olika metoder och har olika syn på sitt arbete. Olika hjälporganisationer har dessutom mycket olika ekonomiska förutsättningar. Ändå lyckas de ofta att integrera och samordna sina insatser för att stödja offren. De flesta länder i Östersjöregionen har idag skapat basala nätverk

för barn och ungdomar utsatta för människohandel för sexuella ändamål. De socialarbetare och psykologer, representanter för statliga, internationella och frivilligorganisationer som Weyler hade kontakt med ansåg i regel att det dagliga samarbetet fungerade och praktiska problem var på väg att lösas. Däremot återkom många till frågor kring rationalitet (Används de medel som står till förfogande på ett effektivt sätt? Problem med bland annat omfattande administration), långsiktighet (effektiv hjälp till barnen kräver långsiktighet, men finansieringen av projekten är ofta kortsiktig) och ansvarsförhållanden (Vem har det övergripande ansvaret för "hjälpssystemet" och i slutändan för det utsatta barnet?).

15.4 CEOP - ett brittiskt exempel på samverkan

I Storbritannien finns sedan april 2006 CEOP (Child Exploitation and *Online* Protection Center), en brottsbekämpande myndighet där ett 60-tal experter av olika professioner (till exempel poliser, IT-experter, experter från barnrättsorganisationer) arbetar. De genomför förebyggande (samla erfarenhet och kunskap), utredande (bistå i pågående polisutredningar, efterforska ägarna till webbsidor med barnpornografi etc) och brottsbekämpande insatser och deltar även i internationellt samarbete. En egen enhet arbetar mot olika former av trafficking av barn. Man erbjuder även information om säker internetanvändning till barn, föräldrar och lärare samt utbildning till yrkesverksamma. CEOP har också knutit till sig en ungdomspanel som består av ungdomar från hela Storbritannien. Panelen träffas flera gånger om året hos CEOP i London och bidrar med idéer och synpunkter när det gäller utformningen av hemsidan, material till skolor eller polisens arbete med ungdomar.

16 HOTLINE, INFORMATIONSMATERIAL OCH VIDAREUTBILDNING AV PROFESSIONELLA

Hotline och förebyggande informationsmaterial nämndes redan i SOU 2004:71 medan olika faktablad samt vidareutbildning av professionella har tillkommit sedan dess.

I promemorian ”Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften” (Ds 2007:13) redovisas olika förebyggande åtgärder såsom undervisning i skolan, kampanjer och andra initiativ för att stärka barns och föräldrars kunskaper och riskmedvetande samt initiativ inom den bransch som tillhandahåller internettjänster. Utredaren menar att det finns behov av ytterligare åtgärder: läro- och kursplaner behöver revideras, statsmakterna bör uppmuntra internettjänstleverantörer till bättre övervakning och striktare användarregler (möjligheterna till tvingande lagstiftning anses vara begränsade) och en särskild enhet inom polisen liknande CEOPs verksamhet med uppgift att samla och sprida kunskap, ge förslag till lagstiftning och andra strategier ska inrättas. Man påpekar också att förebyggande insatser ofta har en begränsad effekt, eftersom ökad kunskapsnivå hos mottagarna inte nödvändigtvis medför positiva förändringar i fråga om attityder och beteende.

16.1 Hotline och Squill - möjligheter att anmäla barnpornografibrott på IT

I Rädda Barnens regi fanns från år 2000 till 2005 en så kallad hotline med syfte att stoppa och störa den barnpornografiska trafiken på Internet och att skaffa egen kunskap inom ämnet (Rädda Barnen, 2004). Man inriktade sig på dokumentära bilder och filmer och inte på teckningar, målningar etc. Fram till augusti 2004 hade man tagit emot drygt 22 000 tips via sin hemsida. Det var också möjligt att ta kontakt via telefon. Rädda Barnens Hotline arbetade enligt ART-principen i EUs Safer Internet Action Plan: Available (tillgänglig för allmänheten, synlig på Internet), Reliable (trovärdig och pålitlig), Transparent (man kan redovisa vad man arbetar med, varför och hur). Tips som kom in sparades och prioriterades. Om materialet inte var känt sedan tidigare gjordes en bedömning om det kunde vara nyproducerat och om det fanns kopplingar

till geografiskt ursprung där material från Sverige hade högsta prioritet och polisen kontaktades. Om materialet var känt sedan tidigare gjordes ansträngningar att stänga ner hemsidan varifrån det distribuerades, ofta via de ansvariga på webbhotell där materialet lagrades. Dock dyker materialet ofta upp på andra platser efter ett tag. Den tekniska utvecklingen innebär också att det tillkommer ständigt nya möjligheter att kryptera, gömma och distribuera materialet. Rädda Barnens Hotline har också agerat aktivt *online* och kunnat komplettera polisens arbete. I något fall kunde gärningsmannen gripas och pågående övergrepp stoppas.

Sedan mars 2005 drivs hotline av ECPAT, som via ett webbformulär tar emot tips från allmänheten om misstänkt barnpornografi, barnsexturism och människohandel av minderåriga i sexuella syften. Varje månad kommer över tusen tips in till ECPAT Hotline, som efter sortering vidarebefordras till polisen. Merparten av tipsen rör sig om misstänkt barnpornografiskt material/övergreppsbilder. Ett datorsäkerhetsföretag bistår ECPAT Hotline med en mjukvara som underlättar hanteringen av tips, bland annat sorteras tidigare rapporterat material automatiskt ut. Det finns även en ikon ”Keep My Net Clean” som kan laddas ner och fungerar som en genväg till ECPAT Hotline.

Squill är ett liknande projekt som hotline och drivs av BRIS i samarbete med IT-företaget Net-Clean sedan november 2006. Syftet är att ge barn möjlighet att kontrollera om den de kommunicerar med har väckt misstankar hos andra barn. Barnet anger på Squills hemsida det hamn eller alias som den person man har kontakt med använder. Om många andra tidigare har sökt på detta namn eller alias visas en varningstext som talar om att det kan finnas anledning till försiktighet. Man kan också rapportera misstänkta namn eller alias till BRIS. Antalet squillningar från starten till maj 2008 är 100 000 (uppgift: BRIS).

Sedan 1999 finns INHOPE, ett nätverk av hotlines i främst Europa som har stöd från EU:s Safer Internet Action (Callanan & Rickert, 2005). INHOPE har som mål att etablera och stödja ef-

fektiva nationella hotlines, att träna och stödja nya hotlines, att stödja pågående arbete för Internetsäkerhet och utbildning kring det i Europa och att etablera effektiva gemensamma procedurer för att ta emot och hantera anmälningar. I augusti 2008 hade INHOPE 33 medlemmar i 29 länder. Sverige var vid tillfället inte medlem.

16.2 Faktablad och annat informationsmaterial

En rad myndigheter och frivilligorganisationer har under senare år framställt informationsmaterial som berör ämnet sexuell exploatering av barn. Det rör sig om material för ökad internetssäkerhet, men också material om barnsexhandel. Broschyrena kan i regel beställas eller laddas ner från respektive organisations hemsida. Målgruppen är allmänheten, oftast föräldrar, barn eller yrkesverksamma som i sitt arbete kommer i kontakt med problematiken.

Socialstyrelsen och UNICEF Sverige (2008) har utarbetat en information för myndigheter med flera yrkesverksamma som kan komma i kontakt med barn som utsatts för människohandel. Broschyren innehåller en checklista över frågor och åtgärder som kan behöva vidtas om det finns misstanke om människohandel, information om brottet människohandel och begreppet ensamkommande flyktingbarn, människohandel globalt och i Sverige, anmälningsskyldigheten, kommunens ansvar, rätt till hälso- och sjukvård och skolgång, svensk lagstiftning och internationella bestämmelser, referensmaterial och kontaktuppgifter.

Medierådet har utarbetat en broschyr på olika språk med tio tips till föräldrar om hur man bör förhålla sig till sina barns Internetanvändande och vilka regler man som förälder bör ställa upp i förhållande till sina barn. De har också en checklista för föräldrar om mötesplatser på nätet, en ordlista om vanliga begrepp relaterade till Internet, ett faktablad om vanliga nätbrott bland unga och en affisch om vilken bild man vill ge av sig själv på nätet.

Medierådet, Rikskriminalpolisen, BRIS och Friends står bakom en handbok för föräldrar och andra vuxna om säkerhet på nätet. Boken har skrivits av Ewa Thorslund (2007).

Rädda Barnen tillhandahåller faktablad om handel med barn.

ECPAT har utvecklat informationsmaterial om säkert surfande som vänder sig till barn, ungdomar och vuxna. Tumregler för säkert Internetanvändande har i samarbete med 800 bibliotek satts upp i anslutning till bibliotekens datorer för allmänheten. Vidare finns en broschyr "Frågor och svar om kommersiell sexuell exploatering av barn" (ECPAT, utan datum a) och kortfattade skrifter om barnpornografi, människohandel med barn i sexuella syften, barnsexturism och svensk barnslavhandel. Tidningen "Upp till ytan. Om barnsexhandel i världen" (ECPAT, utan datum b) belyser bland annat behandling och rehabilitering av både offer och förövare, kvinnliga förövare, situationen i Sverige och olika länder i världen.

CEOP erbjuder på sin hemsida ett interaktivt material om säker internetanvändning, "Think u know", med olika program för barn och ungdomar i åldersgrupperna 5 till 7 år, 8 till 10 år och 11 till 16 år. Det finns också material för föräldrar och lärare.

16.3 Vidareutbildning av professionella

Vidareutbildning av professionella kan omfatta kurser och utbildningsdagar eller skriftligt material.

Vedeler, Sasaoka och Mossige (2006) har utarbetat en vägledning för professionella som möter ungdomar som är involverade i att sälja eller byta sexuella tjänster. Vägledningen består dels av en kunskapsöversikt som tar upp hur många ungdomar som säljer eller byter sexuella tjänster, hur ungdomar blir involverade i detta, vilka ungdomar som blir involverade, på vilka arenor försäljning och byte av sexuella tjänster försiggår, ITs betydelse och vilka som köper sexuella tjänster. Vägledningen innehåller också en praktisk del som är avsedd att ligga till grund för diskussioner i personalgrupper. Här presenteras förutsättningar för ett bra möte med ungdomarna, olika förhållnings- och tillvägagångssätt presenteras med hjälp av samtalsexempel, olika instanser som kan bli aktuella för samarbete nämns och olika övningar med ungdomar som kan genomföras på skolan för att främja ömsesidighet i sexuella relationer presenteras. Slutligen finns två bilagor, en om handel med minderåriga i sexuella syften och en om lagstiftning.

Barnenheten inom Östersjöstaternas råd har under 2006 och 2007 anordnat ett träningsprogram för professionella som kommer i kontakt med

barn utsatta för människohandel. Programmet heter Baltic Sea Region Comprehensive Assistance to Children Victims of Trafficking (BSR CACVT Training Programme). Deltagarna träffades både nationellt och vid fem internationella seminarier med olika teman. De teman som behandlades var: skydd till barn och unga som har blivit utsatta för människohandel för sexuella ändamål, psykologisk och social rehabilitering, barns delaktighet i beslutsprocesser för att skapa ett helande sammanhang för dem, familjeterapi och arbete med det sociala nätverket, reintegration i den gamla omgivningen eller integration i en ny kontext. Material från träningsprogrammet finns tillgänglig på en CD eller kan laddas ner från barnenhetens hemsida (www.childcentre.info).

Kompetencecenter prostitution i Danmark har till uppgift att realisera den danska regeringens handlingsplan på prostitutionsområdet genom en rad aktiviteter och insatser. Till centrets uppgifter hör att förebygga prostitution bland utsatta ungdomar och att öka professionellas kunskap inom området. Centret erbjuder bland annat gratis temadagar och 2-dagarsutbildning för professionella som möter ungdomar i risk för prostitution. Utbildningen anpassas efter behoven på respektive arbetsplats.

CEOP (Child Exploitation and *Online* Protection Centre) erbjuder en- till tre-dagarskurser på olika nivåer för professionella inom främst rättsväsende och socialtjänst. Kurserna handlar till exempel om hur förövare av sexuella övergrepp använder sig av Internet, hur man genomför intervjuer med förövare av sexuella övergrepp mot barn eller strategier för utredning av allvarliga sexuella övergrepp mot barn. Yrkesverksamma som har deltagit i flera kurser kan efter en examination delta i en påbyggnadskurs och erhålla ett certifikat.

The Lucy Faithfull Foundation är en stiftelse som på olika sätt arbetar för att minska risken att barn utsätts för sexuella övergrepp. Man erbjuder bland annat utbildning för professionella som arbetar med sexualbrottsförövare, till exempel kurser om internetförövare.

ECPAT har producerat ett utbildningsmaterial om psykosocial rehabilitering av barn som har blivit utsatta för kommersiell sexuell exploatering. I många länder har de personer som arbetar med dessa barn ingen formell utbildning eftersom det

saknas resurser och tillgången till utbildad personal är begränsad. Barnen lever ofta under svåra förhållanden mer eller mindre på gatan och tas emot på dagcenter eller i skyddat boende. Utbildningsmaterialet finns i två versioner, dels som underlag för självstudier (ECPAT, 2005) och dels som handledning för personer som leder en utbildningsgrupp (ECPAT, utan datum c).

17 INDIVIDINRIKTADE ÅTGÄRDER, UTREDNINGAR OCH BEHANDLING

17.1 Socialtjänsten

Socialnämnden ska verka för att alla barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden och att har ett särskilt ansvar för barn som far illa. I SOU 2004:71 konstaterades dock att erfarenheter och kunskap om sexuell exploatering i stort sett saknades inom socialtjänsten. För att stärka barnperspektivet i socialtjänstens arbete hade projektet BBIC – Barns behov i centrum initierats. Även placering av barn utanför det egna hemmet, och socialtjänstens roll när underåriga utsatts för människohandel belystes.

I de kommuner där barnahus finns, kan dessa nu erbjuda åtgärder som är riktade till barn utsatta för sexuell exploatering. Det gäller framför allt under utredningsskedet. Barnhusens arbete har beskrivits i avsnittet om samverkan och nätverksbyggande, men nämns även här eftersom socialtjänsten i regel har en samordnande roll.

Om den sexuella exploateringen är en del i en komplex problematik kan det hända att personalen fokuserar på andra svårigheter såsom missbruk eller föräldrarnas vårdnadstvist och inte förstår vid den av exploateringen och hur den påverkar även andra problem. Det framgår av en rapport om en kopplerihärva i Bollnäs där sju unga flickor utsattes för sexuella övergrepp av sju män i 40-årsåldern som också förmedlade flickorna till andra män för sexuella tjänster samtidigt som flickorna var omhändertagna av socialtjänsten och placerade vid kommunens institutioner (Hindberg, 2006). Rapporten tillkom på uppdrag av socialnämnden i Bollnäs i syfte att förstå hur detta kunde hända, att dra lärdom av det och att öka kunskaperna om sexuell exploatering. Efter en genomgång av socialtjänstens akter, intervjuer med några av flickorna och intervjuer med personal identifierades en rad problem som har bidragit till att exploateringen inte upptäcktes och stoppades tidigare. Framför allt saknades en helhetssyn på flickornas bakgrund, problem och behov. Bland annat nämns instabilitet i vård- och hjälpsystemen, inget barnperspektiv i socialtjänstens utredningar, stödet riktades enbart till föräldrarna under flickornas barndom medan

flickornas missbruk var i fokus under tonårstiden, beslut om insatser fattades ”ad hoc” och utan uppföljning av konsekvenserna för barnen och det fanns ingen samverkansgrupp med polis, åklagare, socialtjänst och BUP. De intervjuade flickorna förstod att kontakterna med männen inte var bra för dem, men de kunde inte själva bryta mönstret bland annat därför att de var beroende av alkohol och droger, som männen försåg dem med eller gav pengar till. Flickorna ansåg att det var alltför lätt att lura och manipulera personalen. För att undvika liknande händelser i framtiden rekommenderas i rapporten en förskjutning mot förebyggande arbete och tidiga insatser i barnfamiljer. Det är också nödvändigt att utveckla vården för ungdomar med en sammansatt social och psykiatrisk problematik så att de blir allsidigt utredda och får adekvat psykologisk eller psykiatrisk hjälp.

Weyler (utan datum) refererar till fall då utländska barn utan närmare koppling till Sverige tas för småbrott som ficktjuveri, placeras frivilligt och hämtas av en ”vårdnadshavare”. Det kan då röra sig om människohandel med barn för sexuella eller andra ändamål. Weyler ger ett exempel då en 11-årig flicka från Sydosteuropa på kort tid blivit gripen av polisen för ficktjuveri vid sju tillfällen på olika platser i Sverige. De första sex gångerna hade hon blivit återlämnad till en man som kom till en polisstation och påstod att han var ansvarig för henne. Han visade ett ”kontrakt” där flickans far gav honom rätt att ta henne vart han ville. Den sjunde polismannen överlämnade henne till de sociala myndigheterna och en utredning påbörjades.

Scott och Harper (2006) genomförde en studie om ungdomar i London som är i risk att sälja sexuella tjänster. De försökte dels att uppskatta förekomsten av problemet i de olika stadsdelar i London och dels vilket stöd som tillhandahölls av sociala myndigheter. Större medvetenhet om problemet och mer aktivt arbete ledde till att fler ungdomar i risk identifierades. Den uppskattade risken i olika stadsdelar stod inte alltid i relation till hur många som identifierades och vilken hjälp som fanns att erbjuda. Professionella tvekade att iden-

tifiera unga i risk om det inte fanns hjälp att tillgå. Det fanns också höga trösklar till hjälpinsatser beroende på bristande resurser. Få resurser ägnades åt prevention och tidiga insatser.

17.2 Åtgärder och behandling som vänder sig till offren

I en nordamerikansk studie frågades terapeuter efter sina erfarenheter med behandling av internetrelaterade problem hos ungdomar och vuxna (Mitchell & Wells, 2007). De ombads att närmare beskriva ett sådant ärende. Av 31 382 terapeuter som kontaktades deltog 1 441 terapeuter med erfarenhet av behandling av dessa problem i undersökningen. Av dessa uppgav 512 att de hade haft kontakt med minst en klient som var under 18 år gammal; i 372 fall var ett internetrelaterat problem anledningen till kontakten och i 140 fall hade kontakten påbörjats på grund av ett annat problem, men under behandlingen hade internetrelaterade problem uppdagats. När ett internetrelaterat problem var anledningen till kontakten, nämndes oftast överanvändning av Internet (62%) och missbruk av dator eller Internet (37%); andra internetrelaterade problem som nämndes var sexuell exploatering eller sexuella övergrepp (26%), riskfyllt eller olämpligt internetbeteende som sexuellt beteende (14%) och oönskad exponering för pornografi (4%). Flera problem kunde förekomma hos samma klient. Internetrelaterade problem kan vara sekundära till andra mer klassiska anledningar till att kontakta en terapeut. Det kan därför hända att terapeuten inte får veta om det internetrelaterade problemet eller förstå sambanden mellan de och andra problem om de inte frågar efter det. Forskarna rekommenderar därför att terapeuten under utredningsfasen ställer några basala screening-frågor för att se om problematiska Interneterfarenheter kan vara relevanta i behandlingen av klienten.

På BUP Elefanten, en barnpsykiatrisk specialenhet för psykoterapeutisk hjälp till barn och ungdomar som utsatts för sexuella övergrepp och misshandel, har man uppmärksammat att fler barn och ungdomar råkar ut för övergrepp med Internetanknytning och att det behövs mer kunskap om hur dessa ärenden bör hanteras. I januari 2006 startades därför *Online*projektet, ett treårigt projekt som syftar till att öka kunskapen kring barn som blivit drabbade av sexuella övergrepp via

Internet. Som ett första steg i *Online*projektet har en kunskapsöversikt gjorts där BUP-mottagningar, frivilligorganisationer med flera har intervjuats kring sina erfarenheter och reflektioner kring sexuella kränkningar av barn via Internet (Nyman, utan datum). En annan del i projektet är att samla erfarenheter från terapeuter via ett frågeformulär som finns publicerat på NFBOs hemsida (NFBO står för Nordisk förening mot barnmisshandel och omsorgssvikt). Syftet med frågeformuläret är att öka kunskapen om vilka speciella problem barnen möter som har blivit utsatta för *online*-relaterade övergrepp och hur terapeuterna arbetar med dessa problem i behandlingen.

Det är ofta svårt att ge stöd och behandling till barn och ungdomar som har blivit utsatta för olika former av sexuell exploatering. Barnen berättar sällan själva om vad de har blivit utsatta för och det förutsätter att problemet uppmärksammas av någon annan. Det händer också att familjer tackar nej till erbjuden behandling. I samband med att en barnporrhärva avslöjades där ett 40-tal flickor i åldrarna 11-12 år var inblandade erbjöd barnpsykiatri (BUP) i Huddinge förutom krisstöd i samband med avslöjandet även fortsatt kontakt med BUP för barnen, men ingen var intresserad av detta (Nyman, utan datum). Enligt Elsy Carleryd Franzén vid BUP i Huddinge var föräldrarna mer upprörda än barnen och i en sådan situation är det föräldrarna som behöver stöd i hur de ska möta barnen (Nyman, utan datum). I intervjuer om internetrelaterade övergrepp med terapeuter som är specialiserade på sexuella övergrepp framkom vidare att det som vuxenvärlden definierar som skadligt och traumatiserande inte behöver uppfattas så av de unga eftersom synen på sexualitet och vad som är normalt och privat respektive oanständigt och skämmigt håller på att ändras (Nyman, utan datum).

I de fall där behandling kommer till stånd inriktas den ofta inte specifikt på den sexuella exploateringen utan mer på övergreppsproblematiken i stort. Till exempel fokuseras sällan på den roll som Internet och andra interaktiva media hade i exploateringen (Nyman, utan datum). Det kan bero på en osäkerhet hos behandlaren inför den nya tekniken. Vikten av kulturkompetens, det vill säga kunskap om ITs möjligheter, men också umgängeskultur och språk som de unga använder i dessa samman-

hang, framhålls såväl av professionella (Nyman, utan datum) som av ungdomar utsatta för sexuell exploatering som har varit i kontakt med professionella. I boken "Alexandramannen" (Wagner, 2008) ger flera av de utsatta flickorna exempel på hur de i mötet med vården eller rättsapparaten kände sig missförstådda eller nedvärderade eller upplevde att de inte kunde använda de uttryck de var vana vid för att till exempel beskriva sexuella aktiviteter.

Nyman (utan datum) anger tre nivåer när det gäller bemötande och behandling av internetrelaterade övergrepp där behandlare kan tänka och agera:

1. generella insatser om Internet och IT innehållande information, "lifeskill" (ung. livskunskap)-träning, peer to peer aktiviteter riktat mot alla barn och ungdomar, samt grundläggande information och utbildning för föräldrar och professionella.
2. riktade insatser för ungdomar med "riskbeteende".
3. stöd och behandling för barn och unga med specifika erfarenheter av internetrelaterade kränkningar behöver utvecklas. En behandlingsmässig utmaning finns framför allt i bemötandet av de unga som själva har varit aktiva och tagit initiativ och där fördömandet och avståndstagande från den närmaste omgivningen är vanlig samtidigt som de unga själva ofta inte omedelbart upplever ett behov av stöd.

En fråga som ibland berörs är hur förekomsten av barnpornografiska bilder och filmer skall hanteras i behandlingen. Enligt psykolog Bengt Söderström vid BUP Wasa i Stockholm kan bilderna vara till hjälp för en erfaren behandlare när det gäller att skraddarsy en behandling eftersom de ger kunskap om vad barnet har varit med om (Stiftelsen Allmänna Barnhuset & Arbetsgruppen för samarbete kring utsatta barn vid Östersjöstaternas råd, 2006). Samtidigt är det viktigt att barnet har kontroll över vem som får se bilderna. Kanske ska polisen berätta för terapeuten om bilderna istället för att terapeuten ser dem själv. Det är också viktigt att inte urskilningslöst visa bilderna för barnet, eftersom en förhastad exponering av traumatiska minnen, tankar och känslor kan leda till en sekundär traumatisering av barnet. Ytterligare ett mål i behandlingen är att hjälpa barnet att förstå vad som har hänt och att

bilderna är spridda på Internet. Förutom individuell kontakt med barnet behövs enligt Söderström också familje- och nätverksinterventioner för att stärka anknytningen och kommunikationen med icke-kränkande föräldrar eller vårdgivare, för att hjälpa vårdgivarna att förstå barnets reaktioner och symptom så att de kan ge barnet stöd samt att hjälpa barnet att realitetsanpassa och rätta till missförstånd tillsammans med icke-kränkande föräldrar eller vårdgivare.

Den tyska sektionen av frivilligorganisationen Innocence in Danger har genomfört en omfattande studie om stöd och behandling för sexuellt utsatta barn och ungdomar där bilder av övergreppen har spridits via IT (Innocence in Danger Deutsche Sektion, utan datum). Studien genomfördes i Tyskland mellan 2004 och 2007 och består av flera delar med bland annat en enkät, semistrukturerade intervjuer med behandlare och nätverksarbete. Enkäten bestod av två delar. Ett första frågeformulär på en sida skickades till mottagningar som är specialiserade på sexuella övergrepp (n = 243), barn- och ungdomspsykiatri (n = 147), och privata mottagningar av barn- och ungdomspsykiater (n = 165). Sammanlagt inkom 164 svar (svarsfrekvens 29%). 85% av enheterna uppgav att de aldrig eller sällan kom i kontakt med temat barnpornografi och 15% uppgav att det skedde ibland eller ofta. Enheterna uppgav kännedom om 484 barn (387 flickor, 97 pojkar) där misstanke om att de var utsatta för barnpornografi hade uttalats. Rådgivning eller behandling hade getts till 245 barn (197 flickor och 48 pojkar), varav de flesta var under 14 år gamla. Den andra mer utförliga enkäten skickades enbart till de behandlare som uppgett att de hade haft kontakt med barn utsatta för barnpornografi (n = 84). Svarsfrekvensen var 39% (n = 32). Enkätsvaren innehöll uppgifter om 53 flickor och 23 pojkar där det var säkerställt att de hade blivit utsatta för barnpornografi; de flesta var under 14 år gamla och tyskar. Dessutom fanns misstankar om utsatthet för barnpornografi hos 38 flickor och 55 pojkar i åldern upp till 14 år. Det innebär att misstankar var betydligt vanligare än säkerställda fall när det gäller pojkar. I de fall då barnpornografi var säkerställd visste 15 flickor och fem pojkar om att deras bilder fanns på Internet och sex av flickorna och alla pojkar hade sett bilderna. Elva flickor och 13 pojkar trodde att deras bilder fanns på Internet

och i de övriga fallen förmodade de professionella att så var fallet. Enkätsvaren innehöll också uppgifter om 118 förövare varav de flesta hade en nära relation till barnet och 90% var män. Förutom enkäterna genomfördes 12 intervjuer med 28 behandlare. En del, men inte alla hade tidigare svarat på enkäten. I intervjuerna gjordes uppgifter om 51 fall med 73 barn (42 flickor, 29 pojkar) varav de flesta var upp till 14 år gamla (n = 48). I 10 fall var förövarna jämnåriga bekanta till offren och hade spritt bilder via mobil/Internet (9 pojkar, 1 flicka). Hälften av de intervjuade behandlarna uppgav att arbetet med offer för barnpornografi utgjorde en extra emotionell och tankemässig belastning. På en tredjedel av de intervjuade enheterna uppgav man att i de fall då man visste om att det fanns barnpornografiska bilder togs detta inte eller bara lite upp i kontakten. I regel uppstod först under pågående kontakt en misstanke om att det skulle kunna finnas barnpornografiska bilder och det förklarades med att andra teman hade varit viktigare eller att den professionelle inte hade varit medveten om ämnet, eventuellt för att skydda sig själv. Allmänt upplevde man att bilder hade betydelse som bevismedel för anhöriga och rättsväsendet och gav offret högre trovärdighet. Man utgick i regel från att dokumentation av sexuella övergrepp genom film eller foto innebär en ökad belastning för offren med ökade skam- och skuld känslor och ökad kontrollförlust, men att bilderna samtidigt inte var det viktigaste i terapin/rådgivningen. Man påtalade att arbetet med barn utsatta för barnpornografi ställer speciella krav på diagnostik och terapeutiska metoder, men att man ofta saknade verktyg. Endast en fjärdedel av de intervjuade hade erfarenhet av eller konkreta tankar kring arbetet med det faktum att bilderna finns kvar på Internet och ständigt kan kopieras på nytt. Barnen själva talar nästan aldrig om detta och de intervjuades uppfattning var att barn saknar kognitiv förmåga att förstå att bilderna finns kvar. Nödvändiga förutsättningar för att tala om detta ansågs vara: ålder från cirka 13 år, normal intelligens, inga andra stressorer eller kriser, bastrygghet, kännedom om hur Internet fungerar och bearbetning tillåts av omgivningen. Att bilderna finns kvar på Internet är heller inget huvudtema i rådgivningen till anhöriga. På en tredjedel av enheterna nämnde man temat barnpornografi i kontakten med barnen och på två enheter frågade man direkt

efter bilder. Samtidigt ansåg man vid hälften av enheterna att en viktig förutsättning för att barnet kan prata om temat barnpornografi är att behandlaren tar upp temat öppet. En tredjedel av de intervjuade uttryckte dock osäkerhet kring om barnet kan retraumatiseras om man talar om bilderna. Att fråga direkt efter förekomsten av barnpornografiska bilder stod för många enheter i motsats till hållningen att barnen ska välja själva när och för vem de vill berätta sin historia. Bland terapeutiska metoder som användes i arbetet med barn utsatta för barnpornografi nämndes terapeutiska grundhållningar (öppenhet, skapa förtroende, signalisera beredskap att lyssna), tekniker ur traumaterapi som syftar på ökad kontroll och stabilisering och metoder ur konst- och kroppsterapi som fokuserar på förnimmelser och emotionella processer. Ingen av de intervjuade nämnde ett metodiskt arbetssätt i behandlingsarbetet.

Barnardo's är en frivilligorganisation som arbetar i Storbritannien och Nordirland. Bland annat arbetar man mot sexuell exploatering. Det finns 15 servicecenter som vänder sig till ungdomar som exploateras sexuellt eller som är risk att bli exploaterade. Med sexuell exploatering avses här främst försäljning av sexuella tjänster. I en intern utvärdering av Barnardo's insatser för dessa ungdomar (Scott & Skidmore, 2006) beskrivs tre utmaningar i arbetet med ungdomarna: ungdomarna själva tycker ofta inte att de exploateras, ungdomar är i stort behov av uppmärksamhet, kärlek och tillhörighet och samtidigt har de få tidigare erfarenheter av vuxnas stöd och tycker ofta att det är bättre att sköta sig själv istället för att lita på föräldrar och professionella. Barnardo's modell i arbetet med ungdomar beskrivs med fyra A (Access to service, Attention, Assertive outreach, Advocacy) som kan översättas med tillgång till stöd, uppmärksamhet, uppsökande verksamhet och samarbete med andra organisationer och myndigheter. Det långsiktiga målet med arbetet är att ungdomen inte är sexuellt exploaterad eller riskerar att bli det. Man har också satt upp konkreta delmål: ungdomarna har regelbunden kontakt med serviceinsatser och kan acceptera stöd, ungdomarna har någonstans att bo och får där omsorg och stöd som motsvarar deras behov, de rymmer inte, de har färre konflikter med föräldrar eller andra vårdnadshavare, de umgås inte med vuxna som kontrollerar eller utnyttjar dem

eller med ungdomar som prostituerar sig, de går regelbundet till skolan, de är medvetna om risker för sexuell hälsa och skyddar sig på ett adekvat sätt, de är inte beroende av droger eller alkohol, de upptäcker när relationer är riskfyllda eller exploaterande för dem och kan göra sin rätt gällande i relationer, de utsätts inte för övergrepp och våld i nära relationer. En uppföljning visade att många av dem som hade en varaktig kontakt med Barnardo's hade en reducerad risk eller helt hade lämnat exploateringen när kontakten avslutades. Framför allt rymde de mera sällan, hade oftare en ordnad boendesituation, bättre relationer, ökad medvetenhet om sina rättigheter och riskmedvetenhet. Däremot hade man lyckats sämre med att engagera ungdomarna i sin utbildning.

Ungdomar själva efterfrågar nätbaserad stöd, behandling eller terapi (BRIS, 2007, 2008). För en del ungdomar är det lättare att skriva än att tala om sin situation. Vissa berättar bara på nätet hur de har det och då ofta till jämnåriga (BRIS, 2008).

17.3 En kartläggning av interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål

Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete vid Socialstyrelsen (ims) har på uppdrag av regeringen gjort en kartläggning av interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (ims, 2008). Det gäller individinriktade metoder och arbetssätt som används inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och andra aktörer som frivilligorganisationer och kyrkor, men inte rättsväsendet. Insatser för barn skulle redovisas separat. En systematisk kartläggning av forskning och dokumentation gjordes i ett antal databaser, 21 hemsidor har sökts igenom och 46 svenska verksamheter har intervjuats per telefon. Fem övergripande syften med insatserna kunde identifieras: skadereduktion, att minska omfattningen av prostitution och människohandel, empowerment, psykosocialt stöd och en övrig kategori där bland annat skyddat boende ingår. Arbetssätten som har använts är framför allt utbildning, rådgivning/terapi, uppsökande arbete, advocacy ("förespråkare"), kondomutdelning/STI-preventivt arbete.

Av de 156 dokument som databassökningen resulterade i beskriver endast en handfull artiklar insatser som exklusivt riktar sig till minderåriga.

36 artiklar beskriver insatser som vänder sig både till minderåriga och vuxna och i 50 fall definieras inte målgruppen åldersmässigt. Det gör det svårt att redovisa insatserna för barn separat. När det gäller prostitution hänvisar ims också till O'Connell Davidson som menar att det inte är lämpligt att analytiskt separera barnprostitution från prostitutionen som ett generellt fenomen eftersom ålder snarare är en av flera stratifierande faktorer som påverkar graden av friheten för enskilda individer i prostitution.

Som arbetssätt för barn och ungdomar i andra länder nämns oftast sammansatta aktiviteter med flera syften och metoder. Framför allt strävar man efter att identifiera och komma i kontakt med ungdomar i riskzon så tidigt som möjligt. När det gäller prostitution nämns bland annat projektet Street Matters i London som vänder sig till unga kvinnor som är i riskzonen för eller utsatta för sexuell exploatering eller prostitution. Man erbjuder kontakt med "key workers" för stöd och rådgivning, men även mat, tvättmöjligheter och kondomer erbjuds och det finns ett uppsökande arbete. Ett annat projekt är den brittiska frivilligorganisationen Barnardo's och ett rehabiliteringsprogram för unga i prostitution i Columbia. Även Danska Kompetencecenter Prostitution och norska ProSentret nämns. Ett annat tydligt inslag i arbetet med barn och ungdomar i andra länder är samverkan i multidisciplinära team, till exempel i Pandoraprojektet i Bristol, där man arbetar med unga män upp till 21 år i prostitution. Dessa unga män befinner sig ofta i en mycket utsatt position med ett omfattande hjälpbehov och olika myndigheter har gått samman och erbjuder hjälpen samlad på samma ställe. I Brasilien och Etiopien finns program mot spridning av HIV och STI, där peer-utbildare möter sina yngre kamrater som säljer sex. I flera organisationer har man engagerat ungdomar på ett aktivt sätt i både planering och genomförande av insatser, till exempel i den brittiska The National Youth Campaign on Sexual Exploitation (NYCSE) eller de amerikanska Standing Against Global Exploitation (SAGE) och Girls Education and Mentoring Services (GEMS). När det gäller insatser mot människohandel för sexuella ändamål nämns organisationen La Stradas arbete i Moldavien, Terre Des Hommes i Albanien, Tartu support center for abused children i Estland samt

frivilligorganisationer i Kazakstan och Kirgizistan. Det ges också exempel på organisationer som ordnar skyddad boende i Rumänien, Serbien och Kiev.

Det finns enligt kartläggningen få uppgifter om arbetet med unga i prostitution från Sverige. BUP Elefanten kommer i kontakt med ett antal unga tjejer och behandlingen utformas här efter hela problembilden. De svenska prostitutionsgrupperna i de tre storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö får sällan kontakt med unga i prostitution, men agerar när så är fallet genom att exempelvis aktivera socialtjänstens resurser. Några SiS-institutioner har mött unga kvinnor och flickor med erfarenhet av prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Vid behandlingshemmet Ljungskog arbetar man specifikt med kvinnans sexuella identitet och problematik kring detta och där ingår prostitutionserfarenheterna. Vid de andra SiS-Institutioner som intervjuats arbetar man inte specifikt med erfarenheterna av prostitution och människohandel. Ims gör bedömningen att dessa institutioner inte tycks se att dessa erfarenheter är något som i sig behöver bearbetas. Verksamheterna uppger att de arbetar med helheten där prostitution kan vara ett av många problematiska inslag. Behandlingen koncentreras dock på andra problemområden än prostitution, exempelvis missbruk.

Vid en sammantagen bedömning av materialet om insatser för vuxna och barn kommer Ims fram till att kartläggningen ger föga stöd för rekommendationer av lämpliga arbetsätt i Sverige med personer i prostitution och offer för människohandel för sexuella ändamål. För det första beskriver de flesta av studierna verksamheter i länder som skiljer sig radikalt från Sverige. För det andra handlar majoriteten om skadereduktion (till exempel utdelning av kondomer för att minska risken för HIV/STI), ett arbetsätt som är ovanligt i Sverige. För det tredje har mycket få av metoderna utvärderats på ett sådant sätt att det går att dra några slutsatser om vilka effekter metoderna har. De tjugotal effektutvärderingar som identifierats har utförts i kontext som skiljer sig markant från den svenska och samtliga har haft ett skadereducerande syfte. De övriga dokumenten innehåller endast beskrivningar av arbetsätt eller utvärderingar i form av enklare statistiska uppföljningar (antal besök), uppföljande intervjuer eller fokusgrupper.

Bland bristfälligt belysta områden nämns studier om köpare av sex och insatser för barn och unga. Man menar också att de svenska insatserna är jämförelsevis dåligt dokumenterade vilket gör det svårt för andra att få del av viktiga erfarenheter och kunskaper.

Det ingick också i Ims uppdrag att ge förslag på hur verksamheter i Sverige ska utvärderas. Den mest tillförlitliga formen av effektutvärdering, en randomiserad kontrollerad studie (RCT), är enligt Ims bedömning inte möjlig att genomföra eftersom en obehandlad kontrollgrupp inte är etiskt lämplig eller praktiskt genomförbart. Dessutom är arbetsätten inte manualbaserade utan i hög grad anpassade efter den individuella klientens behov.

Man föreslår istället en kvasiexperimentell studie där man inte har kontrollgrupper utan jämförelsegrupper. Till exempel skulle de tre prostitutionsgruppernas/enheternas arbete med samtalsstöd/terapi med personer i prostitution samt den delen av verksamheten som riktar sig mot sexköpare kunna utvärderas på detta sätt. Utfallsmått, det vill säga bedömningsinstrument, skulle då väljas i dialog med verksamheterna. Ett annat förslag är att utvärdera prostitutionsenheternas/gruppernas uppsökande arbete med hjälp av olika metoder, till exempel att samla basinformation (antal besök, kontakternas karaktär), strukturerade intervjuer med personal och kvinnor och män i prostitution som har erfarenhet av det uppsökande arbetet.

17.4 Åtgärder och behandling som vänder sig till förövarna

Detta avsnitt handlar om stödåtgärder som vänder sig till förövare med ett sexuellt intresse i barn. Åtgärder som riktar sig mot gärningsmän som ägnar sig åt sexuell exploatering av barn och ungdomar enbart i vinstsyfte och ofta inom ramen för organiserad brottslighet faller inom ramen för sedvanlig brottsbekämpning och behandlas inte särskilt i detta sammanhang. Här skall endast nämnas att regeringen har identifierat bekämpning av den organiserade brottsligheten, med fokus på människohandel, som ett prioriterat område för insatser inom politiken för global utveckling (Skr 2007/08:89).

I Mitchell och Wells (2007) studie där terapeuter beskriver internetrelaterade problem som förekommer i kliniska sammanhang nämns även förövarbeteende. För vuxna klienter där det problematiska

internetbeteendet är anledning till den terapeutiska kontakten nämns oftast överanvändning av Internet (68%) och missbruk av Internet eller dator (56%), men även sexuell exploatering som förövare (6%) och användning av barnpornografi (13%). Samma klient kunde ha flera problem. Om klienten var under 18 år, nämndes sexuell exploatering som förövare i 8% av fallen och användning av barnpornografi i 13% av fallen.

Det kan vara svårt för förövare som överväger att söka hjälp att veta vart de ska vända sig. Andreas Harne (2007) beskriver att han inte visste vem han skulle ringa till och vad han skulle säga. Först när barnpornografibrotten hade avslöjats kom han i kontakt med psykiatrin och senare med en psykoterapeut med erfarenhet av porrmissbruk. ECPAT har på sin hemsida en länk till Sexualmedicinskt Centrum vid Karolinska Universitetssjukhuset i Huddinge som har telefonrådgivning och frågetjänst via e-post samt har en mottagning för patienter från Stockholms län. Dit kan man vända sig om man har funderat eller oroats över sina fantasier, tankar eller handlingar gentemot barn, eller om någon i ens omgivning gör det.

The Lucy Faithfull Foundation, en stiftelse som på olika sätt arbetar för att minska risken att barn utsätts för sexuella övergrepp, erbjuder kurser för personer som har blivit dömda eller villkorligt dömda för barnpornografibrott. Kursen handlar om pornografi och Internet i allmänhet och barnpornografi i synnerhet, processen och effekten av att titta på/samla barnpornografiska bilder *online*, processen och effekten av sexuell exploatering via Internet och övergrepp i verkligheten samt förmedlar självhjälpsstrategier. Kursen pågår under tio veckor. Deltagarna behöver inte avslöja sin fulla identitet. The Lucy Faithfull Foundation har också 4-veckors kurser för partner, anhöriga eller nära vänner till internetförövare. Kursen innehåller information om barnpornografi och en genomgång av hur och varför en del personer konsumerar barnpornografi. Det finns också möjlighet för deltagarna att ta upp egna frågor.

På COPINE-projektets hemsida finns CROGA, en gratis *online*-resurs om problematisk användning av Internet och barnporr. Den vänder sig både till professionella och till personer som har funderingar kring sitt eget beteende. CROGA erbjuder information om illegala bilder på Internet

och lagstiftningen kring det och det finns referenser till böcker och länkar i ämnet. Man kan utforska sitt internetbeteende med hjälp av ett frågeformulär och får en förklaring hur resultatet ska tolkas. Slutligen finns ett självhjälpavsnitt, där man kan göra övningar och fylla i frågeformulär för att bättre kunna förstå och hantera sitt beteende. Man betonar dock att avsikten med självhjälpsprogrammet inte är att ställa en diagnos eller att ersätta en utredning eller terapi i det verkliga livet.

Inom ramen för COPINE-projektet har man också arbetat med att utveckla terapeutiska interventioner med inriktning mot kognitiv beteendeterapi (KBT). I en vetenskaplig artikel beskriver Quayle, Vaughan och Taylor (2006) en variant av KBT, så kallad Acceptance and Commitment Therapy (ACT). De menar att terapin lämpar sig för personer som ägnar sig åt barnpornografi och som både har ett sexuellt intresse av barn och utvecklat ett problematiskt internetbeteende som innebär en överkonsumtion av Internet generellt för att komma ifrån negativa känslor som ensamhet, ångest, ledsenhet. Terapin måste inrikta sig mot båda dessa områden. Traditionella terapeutiska strategier inom KBT fokuserar på kontrollerande färdigheter (till exempel distraktionstekniker). Det innebär att man lär sig att avstå från ett beteende som ger omedelbar njutning och gratifikation och som hjälper att hantera negativa känslor. Man får dock inga verktyg för hur man kan ta hand om dessa negativa känslor på annat sätt. ACT går i stället ut på att klienten undersöker sina grundläggande värderingar och hur omedelbar behovstillfredsställelse som överkonsumtion av Internet generellt eller barnpornografi i synnerhet kan hindra dem från att uppnå dessa värden. Terapimålen formuleras i positiva termer: vad innebär det för klienten att leva ett gott liv och vad behöver han göra konkret för att nå dit? Klienten lär sig också att tolerera obehagliga känslor utan att fly ifrån dem. Här används bland annat tekniker relaterade till så kallad mindfulness (medveten närvaro). Författarna betonar att empirisk prövning återstår för att kunna bedöma effektiviteten av ACT i behandlingen av sexualförövare som har ägnat sig åt barnpornografi.

Utifrån en översikt över aktuell forskning om behandling av sexualbrottsförövare med psykopa-

tiska drag menar Abracen, Looman och Langton (2008) att avvikande mönster för sexuell upphetsning måste tas upp vid utredning och behandling av sexualbrottsförövare, speciellt när de har begått sexualbrott mot barn. De menar att förövaren behöver lära sig att hantera sitt upphetsningsmönster som inte går att ta bort utan utgör en långvarig riskfaktor. Flera behandlingsmetoder rekommenderas: ACT (Awareness – Choose to think rationally – Take action) och olika metoder för att modifiera sexuell upphetsning som desensitivisering, att fokusera på övergreppets negativa konsekvenser för offret och aversionsterapi. Dessa strategier bygger på att förövaren är motiverad att arbeta med sitt upphetsningsmönster. I vissa fall är medicinering indikerad.

18 SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Utredningen om kunskap om sexuellt exploaterade barn i Sverige konstaterade år 2004 i sitt betänkande (SOU 2004:71) att det i Sverige fanns mycket lite forskning och dokumenterad beprövad erfarenhet om sexuell exploatering av barn. Utredningen måste söka kunskap på annat sätt än genom forskning, skriftliga rapporter och statistik och var då hänvisad till muntlig information som gavs av experter och representanter för myndigheter, organisationer.

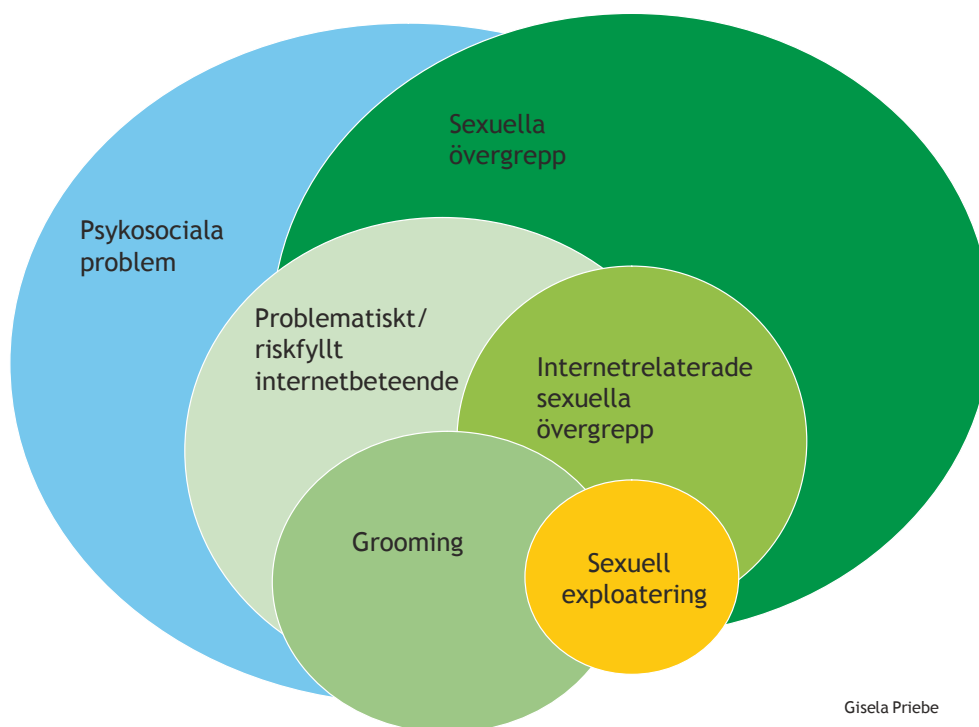
År 2008 är situationen delvis en annan. Det finns ett stort antal publikationer i ämnet, såväl svenska som internationella. Det ger intrycket att sexuell exploatering av barn har kommit upp på dagordningen och finns på ett annat sätt än tidigare i det allmänna medvetandet. Något förenklat skulle man kunna säga att man vet om att sexuell exploatering av barn förekommer rent generellt, men man har svårt att känna igen problemet hos de barn och ungdomar man möter. Det finns också en mycket tydlig snedfördelning i kunskapsutvecklingen inom de tre områden för sexuell exploatering av barn. Störst har kunskapsutvecklingen varit när det gäller ungdomar som säljer eller byter sexuella tjänster medan det finns betydligt mindre material om barnpornografi och handel med barn för sexuella ändamål.

Också när det gäller till exempel barns och vuxnas IT-användning i allmänhet och i sexuella syften i synnerhet eller ungas konsumtion av pornografi har kunskapsutvecklingen varit stor. Det finns flera nya studier i de nordiska länderna om ungdomar som säljer sex. Det har skett och dokumenterats mycket inom området samverkan och nätverksbyggande, från konventioner och direktiv på global men även europeisk nivå som får konsekvenser också i svensk lagstiftning och politik och som ökar möjligheterna att samverka över gränserna, till samverkansplaner mot människohandel på nationell och regional nivå. Inte minst har flera barnahus startats, där myndigheter samverkar kring barn som far illa eller misstänks fara illa. Den nya litteraturen bidrar till att komplexiteten i de olika formerna av sexuell exploatering blir tydligare, även om vissa aspekter har berörts redan i tidigare publikationer. Sexuella förslag

via Internet kan, men behöver inte alltid leda till sexuell exploatering. Flera undersökningar visar att sexuella förslag via Internet är ganska vanligt förekommande medan det sker sällan att kontakter som initieras på Internet resulterar i ett möte *offline* som inkluderar sexuella övergrepp eller sexuell exploatering. Komplexiteten är särskilt tydlig när det gäller ungdomar. "Gråzoner" mellan "vanlig" sexualitet och exploatering har undersökts i flera studier. Det gäller övergången från "vanlig sex" till byttesex till regelrätt prostitution och ungdomars egen definition av prostitution eller försäljning av sex. Det kan också handla om att ungdomar skickar bilder på sig själva i sexuella situationer till andra som sedan sprider bilderna vidare. Det kan finnas ett aktivt risktagande från ungdomarnas sida som gör det svårt att avgöra gränsen mellan frivillighet och ofrivillighet och ungdomarna själva ser sig långt ifrån alltid som offer för sexuell exploatering eller övergrepp. Många anser heller inte att de är i behov av stöd och hjälp, vilket leder till komplikationer i mötet med professionella och andra vuxna. Samtidigt är det ofta ungdomar som på olika sätt är utsatta som tar dessa risker. Attitydförändringar, till exempel en normalisering av både pornografin och förekomsten av oönskade sexuella förslag på Internet kan bidra till att göra gränserna otydliga. Även om det har skett en kunskapsökning inom dessa områden är det viktigt att tänka på att bilden är föränderlig, inte minst genom den snabba utvecklingen inom IT-området, och att en fortlöpande uppföljning av utvecklingen behövs.

Följande bild är ett försök att illustrera komplexiteten i fenomenet sexuell exploatering.

Avgränsningar och överlappningar

Gisela Priebe

Det finns flera områden som fortfarande är otillräckligt belysta. Yrkesverksamma saknar kunskap och metoder för att känna igen, stödja och behandla sexuellt exploaterade barn och ungdomar. Framför allt dokumentation och utvärdering av individriktade stöd- och behandlingsåtgärder är bristfällig. När ims skulle göra en kartläggning av interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål fanns det så lite material att tillgå, framför allt om åtgärder riktade till unga i Sverige, att man såg sig tvungen att ringa till olika verksamheter för att åtminstone genom telefonintervjuer ta del av deras erfarenheter. Det kan finnas olika anledningar till att det förhåller sig så. Barn och ungdomar som är utsatta för sexuell exploatering är ofta svåra att nå. Få barn som är utsatta för barnpornografibrott har överhuvudtaget blivit identifierade vilket är en förutsättning för att stöd kan sättas in. I andra fall kan det vara så att ungdomarna själva inte uppfattar det som hänt som ett problem, till exempel när de har bytt eller sålt sexuella tjänster. Slutligen kan det vara så att de unga förutom den sexuella exploateringen också har många andra problem. Om de kommer i kontakt med hälso- och sjukvård eller socialtjänst kan de andra problemen, till exempel missbruk el-

ler psykiska problem, lätt komma i första hand. Det kräver kunskap och aktiva insatser från personal för att identifiera dessa unga. Om verksamheten inte har som speciell uppgift att arbeta med sexuellt utsatta och exploaterade barn och ungdomar kan det finnas en motsättning mellan organisationens krav att renodla sitt uppdrag och bara erbjuda hjälp för de problem den unge söker eller remitteras för, helst i form av begränsade insatser, och nödvändigheten att aktivt undersöka om det också finns en annan problematik som till exempel sexuell exploatering. Sammantaget leder det till att professionella sällan har träffat fler än några enstaka unga där man har tematiserat och aktivt arbetat med den sexuella exploateringen. Det finns på det lokala planet oftast inga förutsättningar att utveckla arbetssätt som är speciellt inriktade mot sexuell exploatering och än mindre att utvärdera dessa metoder på ett systematiskt sätt. Samtidigt finns det ett stort behov att utveckla sådana arbetssätt, framför allt för ungdomar med en komplex problembild. En möjlighet skulle vara att hitta vägar för en gemensam metodutveckling och utvärdering hos de barnahus som nu har startats på flera ställen. I likhet med ims förslag att utvärdera verksamheten vid de tre prostitutionsenheterna i Sverige skulle man kunna genomföra

studier med medverkan av de olika barnhusen. Det skulle vara önskvärt om dessa studier kunde genomföras av utomstående som inte själva är engagerade i barnhusens verksamhet.

Det saknas svenska studier om vilka barn som löper störst risk att utsättas för sexuella övergrepp relaterade till kontakter med vuxna på Internet. Det saknas också svensk forskning om förövare, till exempel om vilka vuxna som söker kontakt med barn på Internet i sexuellt syfte eller köper sexuella tjänster av minderåriga.

Det finns idag en hel del faktamaterial, framför allt om säker användning av Internet, men även om olika aspekter av sexuell exploatering. Det finns material för olika målgrupper, till exempel unga, föräldrar eller yrkesverksamma. Det är oklart hur effektiva allmänna informationskampanjer som vänder sig till allmänheten är. Ökad kunskap leder inte automatiskt till ändrad beteende och det finns exempel i materialet där ungdomar visserligen har kunskap om internetsäkerhet, men ändå väljer att sätta den åt sidan i tron att de kan hantera de situationer som kan uppstå. Det är också tveksamt om allmän information når fram till riskgrupperna. Här finns en utmaning för undervisning om sex och samlevnad i skolor, på ungdomsmottagningar och inom frivilligorganisationer.

Rent allmänt framkommer att det finns ett behov av vidareutbildning för professionella inom området. Materialet innehåller flera exempel på att sexuellt exploaterade ungdomar har reagerat på okunskapen hos professionella. Det börjar med att många yrkesverksamma känner sig osäkra kring hur de ska prata med unga om sexualitet över huvudet och att det kan vara svårt att hitta ett språk som känns bekvämt både för den unge och för den vuxne. Antagligen finns behov av utbildningsinsatser på olika nivåer. En mer allmänt hållen utbildning skulle kunna syfta på att informera om de olika former av sexuell exploatering som finns, hur man kan känna igen ungdomar som har blivit utsatta för sexuell exploatering och vart man kan vända sig för att få stöd i sitt eget arbete eller för att hänvisa utsatta ungdomar till mer specialiserade insatser. Denna utbildning skulle kunna vända sig till den breda gruppen av vuxna som möter ungdomar i sitt dagliga arbete, till exempel personal inom skola, socialtjänst eller hälso- och sjukvård inklusive ungdomsmottagningar. Yrkesverksamma

som har viss erfarenhet av arbete med sexuellt exploaterade ungdomar behöver mer specifik kunskap och ett mer differentierat utbildningsutbud. Riktade insatser för att öka kunskap och praktiska färdigheter hos personal inom missbruksvården, familjehem och behandlingshem behövs också.

Trots att ungas Internetanvändning har undersökts relativt väl, kvarstår ett antal frågor. Är Internet bara en ny arena för sexuell exploatering på så sätt att i stort sett samma grupp av förövare bara hittar nya kanaler till i stort sett samma grupp av offer eller ändras kommunikations- och relationsmönster genom Internet mer grundläggande så att helt nya grupper av förövare och offer rekryteras? Kanske är svaret att det både finns förövare och offer med stor riskpotential oavsett om Internet används i exploateringen eller inte och att Internet möjliggör sexuell exploatering hos nya grupper av offer och förövare. En annan fråga är hur generationsklyftan kring IT-användning hanteras i det dagliga samspelet mellan föräldrar och barn. Det finns undersökningar om vad föräldrar vet om sina barns IT-användning och föräldrar rekommenderas ofta att sätta sig in i vad barnen gör på nätet. Ändå kommer IT för de flesta som är föräldrar idag aldrig att bli en lika integrerad del av livet som för barnen. Det innebär att barnen har ett visst försprång samtidigt som det är föräldrarnas uppgift att leda barnen och hjälpa dem att undvika riskerna med IT. Vad är föräldrarnas syn på denna uppgift och hur hanteras detta i det dagliga familjelivet? De flesta studier om IT handlar om Internet. Vilken roll spelar andra interaktiva media, till exempel mobiltelefon inklusive möjligheten att fotografera eller filma via mobiltelefon i sexuell exploatering av barn och ungdomar?

I dokumentet från Världskongressen i Stockholm betonas vikten av barns och ungdomars aktiva deltagande när det gäller att utveckla policies och praktiska åtgärder. Hittills finns få exempel där unga deltar aktivt och inte bara som mottagare av information eller möjligen som respondenter i intervju- eller enkätundersökningar. Information till barn om till exempel Internetsäkerhet måste vara attraktiv för dem och svara på deras verklighet och frågor, inte bara spegla vuxnas syn. I likhet med CEOPS ungdomspanel skulle ungdomar i större utsträckning kunna vara delaktiga i utformningen av informationsmaterial och internetsidor

som vänder sig till dem. En annan möjlighet är att äldre ungdomar håller i information och diskussioner för yngre (peer to peer). Även stödåtgärder kan anpassas till att IT är en integrerad del i ungdomars liv och man skulle kunna erbjuda virtuellt stöd, kanske i kombination med möjligheten att träffa en behandlare i verkligheten. Även virtuellt stöd som vänder sig till förövare och som är anpassad till svenska förhållanden skulle kunna utvecklas och prövas.

Det har inte gjorts någon bedömning av den vetenskapliga kvalitén i materialet som ingår i sammanställningen och det görs heller inte anspråk på vetenskaplighet i större delen av materialet. Jag vill dock göra några reflektioner. Att samla in ny kunskap på ett systematiskt sätt kräver både ämneskunskap och metodkunskap. Mycket kunskapsinsamling sker i form av tidsbegränsade projekt och ämneskunskapen hos de projektansvariga kan variera. Sammantaget blir intrycket att man i vissa frågor börjar om från början om och om igen. Kvalitativa studier innehåller sällan en beskrivning av vilken analysmetod som har använts. I kvantitativa studier är det ibland oklart om undersökningsgruppen har varit tillräckligt stor för att en effekt ska kunna påvisas (så kallad power) och om grundläggande enkätmetodik har använts. En teoretisk bakgrund saknas ofta i materialet; å andra sidan är det kanske för tidigt för en mer omfattande teori-bildning inom kunskapsfältet.

När det gäller den fortsatta kunskapsutvecklingen inom området sexuell exploatering av barn och ungdomar i Sverige kan det nu vara nödvändigt att gå från enstaka spridda projekt till en större fördjupning och samordning. Trots ett ökat antal publikationer generellt finns idag mycket få svenska vetenskapliga studier om sexuell exploatering av barn och ungdomar som har publicerats i internationella vetenskapliga sammanhang. Rapporterna som enbart finns på svenska kan vara svårtillgängliga för intressenter i andra länder. Det är angeläget att Sverige deltar mer aktivt i kunskapsutbytet kring sexuell exploatering av barn också på en internationell nivå. Å andra sidan kan resultat från studier som har genomförts i andra länder inte alltid i sin helhet tillämpas i Sverige eftersom förhållandena ofta skiljer sig. Även om inte all kunskapsutveckling behöver vara explicit vetenskaplig är det angeläget med någon form av kvalitetssäkring. Det kan

börja med att sprida den kunskap som redan finns för att undvika dubbelarbete och fortsätta med samordning av flera mindre projekt. En mer långsiktig nationell strategi behövs där man benämner vilka frågor som ska belysas mer och skapar förutsättningar för att det kan ske. En möjlighet skulle kunna vara en riktad finansiering i likhet med de NIKK-projekt (Nordiskt institutt for kunnskap om kjønn) som beskrivs i sammanställningen. Här kan man ansöka om projektpengar inom ett visst prioriterat tema och det sker en viss samordning under projektet.

När sexuell exploatering av barn började uppmärksammas i Sverige, låg fokus på att beskriva vad sexuell exploatering är och om och i så fall i vilken utsträckning det förekommer. Med växande kunskap ökar förståelsen av komplexiteten av fenomenet. Både offer och förövare beskrivs numera som heterogena grupper. Den tekniska utvecklingen av Internet och andra interaktiva media gör att nya kanaler och former av sexuell exploatering uppstår. Vi vet idag en hel del om förekomsten, men det är också viktigt att kontinuerligt följa utvecklingen. Nästa steg i kunskapsutvecklingen är att utveckla och utvärdera olika typer av insatser för att motverka sexuell exploatering av barn (både förebyggande och behandlande/stödande). Det finns idag ett antal exempel på detta, både i Sverige och internationellt. Dokumentation och uppföljning är dock ofta bristfälliga. På grund av fenomenets komplexitet är det inte enkelt att göra kvalificerade utvärderingar av insatserna. Ändå behöver man göra ansträngningar i den riktningen, dels för att se om insatserna är effektiva och dels för att kunna sprida goda exempel.

Kunskapsutvecklingen kring sexuell exploatering av barn och ungdomar går fort. Publikationer som kom för endast några år sedan kan redan idag vara delvis inaktuella. Också i slutskedet av arbetet med denna sammanställning tillkommer ständigt nya publikationer och alla har inte kunnat tas med. En fortsatt uppföljning av kunskapsläget skulle vara önskvärt.

LÄNKAR

Barnardo's, www.barnardos.org.uk
BRIS, Barnens rätt i samhället, www.bris.se
Brå, Brottsförebyggande rådet, www.bra.se
CBSS, Childcentre of the Baltic Sea States,
www.childcentre.info
CEOP, Child Exploitation and Online Protection
Centre, www.ceop.gov.uk
COPINE, Combating Paedophile Information
Networks in Europe Project, www.copine.ie
dji, Deutsches Jugendinstitut, www.dji.de/ikk
ECPAT, End Child Prostitution, Child Porno-
graphy and Trafficking in Children for Sexual
Purposes, www.ecpat.se
Innocence in danger, www.innocenceindanger.org
Internet Hotline Providers, INHOPE,
www.inhope.org
Kompetencecenter prostitution, Servicestyrelsen,
Socialministeriet DK, www.kcprostitution.dk
Kvinnofridsportalen, www.kvinnofrid.se
Medierådet, www.medieradet.se
networking against human trafficking,
www.ahtnet.org
Nordisk institutt for kunnskap om kjønn, NIKK,
www.nikk.uio.no
Onlineprojektet,
www.lio.se/templates/Page.aspx?id=31598
Regeringens hemsida, www.regeringen.se
Rikskriminalpolisen, www.polisen.se
Rädda barnen, www.rb.se
Samverkan mot trafficking,
www.samverkanmottrafficking.se
Socialstyrelsen, www.socialstyrelsen.se
The Lucy Faithfull Foundation,
www.lucyfaithfull.org
UNICEF Sverige, www.unicef.se

REFERENSER

- Abelsson, J., & Hulusjö, A. (2008). I sexualitetens gränstrakter – en studie av ungdomar i Göteborg med omnejd som säljer och byter sexuella tjänster. Göteborg: Göteborgs Stad, Social resursförvaltning.
- Abracen, J., Looman, J., & Langton, C. (2008). Treatment of sexual offenders with psychopathic traits: Recent research developments and clinical implications. *Trauma, Violence, & Abuse*, 9, 144-166.
- Alexy, E.M., Burgess, A.W., & Baker, T. (2005). Internet offenders: Traders, travelers, and combination trader – travelers. *Journal of Interpersonal Violence*, 20, 804 – 812.
- Briken, P., Hill, A., & Berner, W. (2008). Die Überdosis Sex gegen Angst und Depression. [Can sex become addictive?] *MMS Fortschritte der Medizin*, 150, 32-34.
- BRIS (2007). Vad berättar barn om Internet, IT och mobiltelefoner? En studie av samtal och mejl till BRIS. Stockholm: BRIS.
- BRIS (2008). Barnen, BRIS och IT. En studie av ungas kontakter med BRIS om Internet, IT och mobiltelefoni. Stockholm: BRIS.
- Brå (2007). Vuxnas sexuella kontakter med barn via Internet. Omfattning, karaktär, åtgärder. Rapport 2007:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2008). Våldtäkt mot personer 15 år eller äldre. Utvecklingen under åren 1995 – 2006. Rapport 2008:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Callanan, C., & Rickert, T. (2005). Internet hotlines and the history of INHOPE: The association of Internet hotline providers. I: Cooper, S., Estes, R., Giardino, A., Kellog, N., & Vieth, V. (ed.). *Medical, legal and social science aspects of child sexual exploitation – A comprehensive review of pornography, prostitution and internet crime* (s. 1019-1026). Missouri: G.W. Medical Publishing.
- Carlsson, U./Unesco International Clearinghouse on Children, Youth and Media, Medierådet (2005). Våld och pornografi i medierna. Åsikter om medievåldets och pornografins påverkan på unga människor. Göteborg: International Clearinghouse on Children, Youth and Media, Nordicom, Göteborgs universitet.
- Cooper, A., Galbreath, N., & Becker, M.A. (2004). Sex on the Internet: Furthering our understanding of men with *online* sexual problems. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18, 223 – 230.
- Cooper, S., Estes, R., Giardino, A., Kellog, N., & Vieth, V. (ed.) (2005). *Medical, legal and social science aspects of child sexual exploitation – A comprehensive review of pornography, prostitution and internet crime*, volume 1 and 2. Missouri: G.W. Medical Publishing.
- Cyberhus (2008). Unge – køb og salg af sex på nettet. Århus: Århus Kommune.
- Daneback, K. (2006). Love and sexuality on the Internet. Avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten.
- Datainspektionen (2008). Ungdomar och integritet – 2008. En studie utförd av Kairos Future för Datainspektionen. Stockholm: Kairos Future.
- Dir. 2008:94. Utvärdering av 2005 års sexualbrottsreform m.m.
- Dort, J.A. (2005). Internet travelers. I: Cooper, S., Estes, R., Giardino, A., Kellog, N., & Vieth, V. (ed.). *Medical, legal and social science aspects of child sexual exploitation – A comprehensive review of pornography, prostitution and internet crime* (s. 873-894). Missouri: G.W. Medical Publishing.
- Ds 2005:6. Brott och brottsutredning i IT-miljö. Europarådets konvention om IT-relaterad brottslighet med tilläggsprotokoll. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Ds 2007:13. Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Dunkels, E. (2007). Bridging the distance – Children's strategies on the Internet. Doktorsavhandling. Umeå universitet, Fakultet för lärarutbildning.
- ECPAT (2005). The psychosocial rehabilitation of children who have been commercially sexually exploited. Self study materials. Bangkok: ECPAT.
- ECPAT (utan datum a). Frågor och svar om kommersiell sexuell exploatering av barn. Stockholm: ECPAT.
- ECPAT (utan datum b). Upp till ytan. Om barnsexhandel i världen. Stockholm: ECPAT.

- ECPAT (utan datum c). The psychosocial rehabilitation of children who have been commercially sexually exploited. A training guide. ECPAT.
- EG rådet. Rambeslut 2004/68/RIF om bekämpande av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi. I: Prop. 2004/05:45, bilaga 5.
- EG rådet. Direktiv 2004/81/EG om uppehållstillstånd till tredjelandsmedborgare som har fallit offer för människohandel eller som har fått hjälp till olaglig invandring och vilka samarbetar med de behöriga myndigheterna. I: Prop. 2006/07:53, bilaga 1.
- Eriksson, N., & Knutagård, H. (2005). Sexmänsäljer.se/x – nöje blir funktion. RFSL Rådgivningen Skåne, Rapportserie 2005:1. Malmö: RFSL Rådgivningen Skåne.
- ETS 185. Europarådets konvention om IT-relaterad brottslighet. I: Ds 2005:6, bilaga 1.
- ETS 197. Europarådets konvention om bekämpning av människohandel. I: SOU 2008:41, bilaga 5.
- ETS 201. Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse. Council of Europe Treaty Series No.121.
- FN (2000a). Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. I: Prop.2005/06:68, bilaga 1.
- FN (2000b). Tilläggsprotokoll om förebyggande bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet. I: SÖ 2004:22.
- Forsberg, M. (2007). New challenges in sex education. I: Knudsen, S., Löfgren-Mårtenson, L. & Månsson, S.-A. (red.). *Generation P? Youth, gender and pornography*. Köpenhamn: Danish School of Education Press, s. 328-335.
- Friis, E. (2008). Sociala utredningar om brottsutsatta barn. Målgrupp, handläggning och insatser. Delrapport 3 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007. Research Report in Sociology of Law 2008:3.
- Grytbakk, A., & Borgestrand, J.H. (2004). Følelser i drift. Om ungdom under 18 år som selger/bytter seksuelle tjenester i Trondheim. Trondheim kommune, Kirkens bymisjon, Barnevernets utviklingscenter Midt-Norge. Arbeidsrapport nr:17. Trondheim: Barnevernets utviklingscenter i Midt-Norge.
- Harne, A. (2007). Avklädd. En berättelse om brott vi tiger ihjäl. Falun: Fischer & Co.
- Hill, A., Briken, P., & Berner, W. (2007). Pornography and sexuelle Gewalt im Internet [Pornography and sexual violence at the internet]. Bundesgesundheitsblatt – Gesundheitsforschung – Gesundheitsschutz, 50, 90-102.
- Hindberg, B. (2006). Sexuell exploatering – inte händer det väl här? X-Fokus forskningsrapport 2006:2. Gävle: Gävleborgs kommuner och landsting.
- Häggström-Nordin, E., Hanson, U., & Tydén, T. (2005). Associations between pornography consumption and sexual practices among adolescents in Sweden. International Journal of STD and AIDS, 16, 102 – 107.
- ims (Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete) (2008). Interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. En systematisk kartläggning med kompletterande intervjuer av svenska insatser. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Innocence in Danger Deutsche Sektion e.V. (utan datum). Bundesweites Vernetzungsprojekt von Multiplikatoren gegen die Verbreitung von Kinderpornographie im Internet. Abschlussbericht [Delstatsövergripande nätverksprojekt för nyckelpersoner mot spridningen av barnpornografi via Internet. Slutrapport]. Köln: Innocence in Danger Deutsche Sektion e.V.
- Johansson, S. (2008). Myndighetssamverkan i barnahus – organisering, innehåll och process. Delrapport 4 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007. Research Report in Sociology of Law 2008:4.
- Kipnis, A. (2005). What it is like to be “served” in the “system”: A survivor’s perspective. I: Cooper, S., Estes, R., Giardino, A., Kellog, N., & Vieth, V. (ed.). *Medical, legal and social science aspects of child sexual exploitation – A comprehensive review of pornography, prostitution and internet crime* (s. 129-152). Missouri: G.W. Medical Publishing.
- Knudsen, S.V., Löfgren-Mårtenson, L., & Månsson, S.-A. (red.). (2007). *Generation P? Youth, gender and pornography*. Köpenhamn: Danish School of Education Press.

- Länsstyrelsen i Skåne Län (utan datum). Samverkansplan mot människohandel för sexuella ändamål i Skåne. En beskrivning av sex skånska myndigheters arbete i människohandelsärenden.
- Länsstyrelsen i Stockholms Län, Länsstyrelsen i Västra Götaland, Länsstyrelsen i Skåne, Migrationsverket, Polismyndigheten i Stockholm, Länskriminalpolisen i Västra Götaland, Länskriminalpolisen i Skåne, Socialtjänstförvaltningen i Stockholms stad, Socialtjänstförvaltningen i Göteborgs stad, Socialtjänstförvaltningen i Malmö stad, Åklagarmyndigheten (2007). Nationell myndighetssamverkansplan för stöd till personer utsatta för människohandel.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands Län, Polisen, Tullverket, Migrationsverket, Göteborgs Stad, Västra Götalandsregionen, Gryning vård ab, Kvinnojourer i väst (2007). Samverkansplan mot människohandel för sexuella ändamål i Västra Götalands län.
- Larsen, C. J., & Pedersen, W. (2005). Bytte, kjærlighet, overgrep. Seksualitet blant ungdom i randsonen. NOVA rapport 10/05. Oslo: Norwegian Social Research (NOVA).
- Life stories (2007). Laddad den 21 oktober 2008 från: <http://83.103.85.186/gettrattano/Documenti/LifeStoriesWeb.pdf>
- Lindgren, S. (2007). Mellan moralpanik och teknikromantik. I: Ungdomsstyrelsen. Unga och nätverkskulturer – mellan moralpanik och teknikromantik (s. 7 – 13). Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Löfberg, C. (2008). Möjligheternas arena? Barns och ungas samtal om tjejer, killar, känslor och sexualitet på en virtuell arena. Avhandling. Stockholm: Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.
- Löfgren-Mårtenson, L., & Månsson, S.-A. (2006). "Sex överallt, typ?" Om unga och pornografi. Stockholm: Gothia.
- Medierådet (2005). Ungar och medier 2005. Fakta om barns och ungas användning och upplevelser av medier. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet.
- Medierådet (2006a). Ungar och medier 2006. Fakta om barns och ungas användning och upplevelser av medier. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet.
- Medierådet (2006b). Koll på porr – skilda röster om sex, pornografi, medier och unga. Stockholm: Medierådet.
- Medierådet (2008). Ungar och medier 2008. Fakta om barns och ungas användning och upplevelse av medier. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet.
- Mitchell, K.J., Becker-Blease, K.A., & Finkelhor, D. (2005). Inventory of problematic Internet experiences encountered in clinical practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36, 498-509.
- Mitchell, K.J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2007). Online requests for sexual pictures from youth: Risk factors and incident characteristics. *Journal of Adolescent Health*, 41, 196-203.
- Mitchell, K.J., & Wells, M. (2007). Problematic Internet experiences: Primary or secondary presenting problems in persons seeking mental health care? *Social Science & Medicine*, 65, 1136-1141.
- Mossige, S., Ainsaar, M., & Svedin, C.G. (red.). (2007). The Baltic Sea Regional Study on Adolescents' Sexuality. NOVA rapport 18/07. Oslo: Norwegian Social Research (NOVA).
- Myndigheten för skolutveckling, Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen (2008). Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Nyman, A. (utan datum). Drabbad online. Linköping: BUP Elefanten och Landstinget i Östergötland.
- Näslund, J., & Ahlgren, T. (utan datum). Att sälja sex mot ersättning. En kartläggning av ungdomars attityder och erfarenheter av att sälja sex. Opublicerad manuskript. Luppen kunskapscentrum Jönköpings län.
- Olsson, N. (2007). När prostitutionen flyttade in i vardagsrummet. En kartläggning kring hur Internet används för att erbjuda/marknadsföra sexuella tjänster i Skåne/Öresundsregionen och som ger en bild av ungdomars attityder till och erfarenheter av fenomenet. Malmö: Malmö Stad.
- Pavlovskaja, E., & Åström, K. (2008). Rättsliga perspektiv på barnet som brottsoffer. Delrapport 2 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007. Research Report in Sociology of Law 2008:2.

- Polismyndigheten, Rikskriminalpolisen, Migrationsverket, Socialtjänsten, Åklagarmyndigheten (2004). Samverkansplan för stöd till personer utsatta för människohandel. Region Stockholm.
- Priebe, G., Åkerman, I., & Svedin, C.G. (2007). High-frequency consumers of pornography – A Swedish study. I: Knudsen, S., Löfgren-Mårtenson, L. & Månsson, S.-A. (red.). *Generation P? Youth, gender and pornography*. Köpenhamn: Danish School of Education Press, s. 133-148.
- Prop. 2004/05:45. En ny sexualbrottslagstiftning. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Prop. 2005/06:68. Försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi – Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter. Stockholm: Socialdepartementet.
- Prop. 2006/07:53. Genomförande av EG-direktivet om offer för människohandel. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Quayle, E., Vaughan, M., & Taylor, M. (2006). Sex offenders, Internet child abuse images and emotional avoidance: The importance of values. *Aggression and Violent Behavior*, 11, 1-11.
- Rädda Barnen (2004). Bortom all tolerans – växande problem som kräver nya åtgärder. Stockholm: Rädda Barnen.
- Rasmusson, B. (2008). "Det är ju inget dagis precis ...". Barns och föräldrars upplevelser av kontakter med barnahus. Delrapport 6 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007. Research Report in Sociology of Law 2008:6.
- Redd Barna (2004). Chattevenner er ikke som andre venner ... En rapport om barn og unges chattekompetanse. Oslo: Redd Barna.
- Rejmer, A., & Hansen, H. (2008). "... känner du till skillnaden mellan sanning och lögn?" En analys av förundersökningar. Delrapport 5 i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007. Research Report in Sociology of Law 2008:5.
- Rikskriminalpolisen (2007). Människohandel för sexuella och andra ändamål. Lägesrapport 9, 1 jan – 31 dec 2006. RKP KUT Rapport 2007:6. Stockholm: Rikskriminalpolisen.
- Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, & Åklagarmyndigheten (2008). Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Roslund, A., & Hellström, B. (2005). Box 21. Stockholm: Piratförlaget.
- Roslund, A., & Hellström, B. (2008). Flickan under gatan. Stockholm: Pocketförlaget.
- S 2008.002. Nationell handlingsplan mot sexuell exploatering av barn. Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Save the Children (2005). 10 essential learning points: Listen and speak out against sexual abuse of girls and boys. Executive summary and main recommendations. Oslo: Save the Children Norway.
- Save the Children Europe Group (2006). Visible evidence – forgotten children. Bryssel: Save the Children Europe Group
- Scott, S., & Harper, Z. (2006). Meeting the needs of sexually exploited young people: The challenge of conducting policy-relevant research. *Child Abuse Review*, 15, 313-325.
- Scott, S., & Skidmore, P. (2006). Reducing the risk: Barnardo's support for sexually exploited young people. A two-year evaluation. Essex: Barnardo's.
- Seto, M.C., Cantor, J.M., & Blanchard, R. (2006). Child pornography offenses are a valid diagnostic indicator of pedophilia. *Journal of Abnormal Psychology*, 115, 610-615.
- Skr. 2007/08:89. Sveriges politik för global utveckling. Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Skr. 2007/08:167. Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.
- Socialstyrelsen (2007). Kännedom om prostitution 2007. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen, & UNICEF Sverige (2008). Kan det vara människohandel? Kortfattad information för myndigheter med flera som kan komma i kontakt med barn som utsatts för människohandel. Stockholm: UNICEF Sverige.
- SOU 2004:71. Sexuell exploatering av barn i Sverige. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 2007:6. Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen. Stockholm: Justitiedepartementet.

- SOU 2007:54. Barnet i fokus – En skärpt lagstiftning mot barnpornografi. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SOU 2008:41. Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel och barnåktenskap. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SÖ 2004:22. Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention den 15 november 2000 mot gränsöverskridande organiserad brottslighet. Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Sørensen, A.D., & Kjørholt, V.S. (2007). How do Nordic adolescents relate to pornography? A quantitative study. I: Knudsen, S., Löfgren-Mårtenson, L. & Månsson, S.-A. (red.). *Generation P? Youth, gender and pornography*. Köpenhamn: Danish School of Education Press, s. 87-102.
- Sørensen, A.D., & Knudsen, S.V. (red.). (2006a). *Unge, køn og pornografi i Norden. Kvalitative studier. TemaNord 2006: 545*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Sørensen, A.D., & Knudsen, S.V. (red.). (2006b). *Unge, køn og pornografi i Norden. Kvantitative studier. TemaNord 2006: 546*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Sørensen, M.H., & Nørrelykke, M.L. (2006). *Betalt seksuel udnyttelse af socialt udsatte unge*. Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte og Kompetencecenter Prostitution. Köpenhamn: VFC Socialt Udsatte.
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset, & WGCC, Arbetsgruppen för samarbete kring utsatta barn vid Östersjöstaternas råd (2006). *Internetrelaterad sexuellt utnyttjande av barn och ungdomar. Utmaningar för forskning, förebyggande arbete och behandling. Dokumentation från ett expertmöte på Sätra Bruk den 29 – 31 maj 2006*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Stockholms stadsmission (utan datum). *Barn och ungdomar i hemlöshet. Rapport från en osynlig del av Sverige. En dokumentation om Stockholm Stadsmissions arbete med barn och unga som av olika skäl saknar ett tryggt och stadigvarande hem*. Stockholm: Stockholms Stadsmission.
- Svedin, C.G., & Priebe, G. (2004). *Ungdomars sexualitet – attityder och erfarenheter. Avsnitt: sexuell exploatering. Att sälja sex mot ersättning/pengar. SOU 2004:71, bilaga 3*.
- Svedin, C.G., & Priebe, G. (2007). *Selling sex in a population-based study of high-school seniors in Sweden: Demographic and psychosocial correlates*. *Archives of Sexual Behavior*, 36, 21-32.
- Taylor, M., & Quayle, E. (2005). *Abusive images of children and the Internet: Research from the COPINE project*. Cooper, S., Estes, R., Giardino, A., Kellog, N., & Vieth, V. (ed.) (2005). *Medical, legal and social science aspects of child sexual exploitation – A comprehensive review of pornography, prostitution and internet crime* (s. 257-275). Missouri: G.W. Medical Publishing.
- Thomsen, C. (2004). *Anbragte unge, seksualitet og prostitutionslignende relationer*. Danmark: Pro Vejle og Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte.
- Thorslund, E. (2007). *Säker på nätet? En handbok för föräldrar och andra vuxna*. Stockholm: Bonito.
- Ungdomsstyrelsen (2007). *Unga och nätverkskulturer – mellan moralpanik och teknikromantik*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:12. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- UNICEF Sverige (2008). *Handbok om barnkonventionen*. Stockholm: UNICEF Sverige.
- Utlänningslag (2005:716).
- Vedeler, J.S., Sasaoka, K., & Mossige, S. (2006). *Ungdom som selger eller bytter sex – en faglig veileder til hjelpeapparatet*. Barne- og likestillingsdepartementet. Oslo: Norwegian Social Research (NOVA).
- Wagner, K. (2008). *Alexandramannen. En berättelse om vår tids största nätsexhärva*. Ljubljana, Malmö: Förlags AB Weinco.
- Webb, L., Craissati, J., & Keen, S. (2007). *Characteristics of Internet child pornography offenders: A comparison with child molesters*. *Sex Abuse*, 19, 449-465.
- Wells, M., & Mitchell, K.J. (2007). *Youth sexual exploitation on the Internet: DSM-IV Diagnoses and gender differences in co-occurring mental health issues*. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24, 235-260.
- Wennstam, K. (2007). *Smuts*. Pössneck: Albert Bonniers Förlag.
- Weyler, S. (utan datum). *The frail chain – Support for child victims of trafficking in the Baltic Sea Region*. Stockholm: The Children's Unit within the Council of the Baltic Sea States.

- Wolak, J., Mitchell, K.J., & Finkelhor, D. (2006). Online victimization of youth: Five years later. National Center for Missing and Exploited Children Bulletin - # 07-06-025. Laddad den 28 januari 2008 från www.unh.edu/ccrc/second_youth_internet_safety_publications.html
- Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K.J., & Ybarra, M.L. (2008). Online "predators" and their victims. Myths, realities, and implications for prevention and treatment. *American Psychologist*, 63, 111-128.
- Ybarra, M.L., Mitchell, K.J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2007). Internet prevention messages. Targeting the right online behaviors. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 161, 138-145.
- Åström, K, & Rejmer, A. (2008). "Det blir nog bättre för barnen". Slutrapport i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007. Research Report in Sociology of Law 2008:7.
- Övriga resurser:
- CD: Council of the Baltic Sea States (utan datum). Baltic Sea Region Comprehensive Assistance to Children Victims of Trafficking. Reports, tools and resources from BSR CACVT Training Programme. (kan även laddas ner från www.childcentre.info)

Föreliggande rapport är en sammanställning av forskning och kunskap om sexuell exploatering av barn - handel med barn, sexuell exploatering mot ersättning/barnprostitution och barnpornografi - som producerats 2004-2008. Publikationer från Sverige och de övriga nordiska länderna har varit i fokus. Rapporten vänder sig framförallt till dem som i sin yrkesutövning kan behöva kunskap om sexuell exploatering av barn och ungdomar. Sammanställningen är gjord av Gisela Priebe, forskare vid Lunds universitet.

Allmänna Barnhuset är en statlig stiftelse med uppdrag att stödja metod- och kunskapsutveckling som rör utsatta barn. Barnhuset ger anslag till socialt inriktat barn- och ungdomsforskning, driver utvecklingsprojekt, anordnar konferenser och seminarier samt ger ut böcker och rapporter med anknytning till aktuella frågor.

Böcker och rapporter kan beställas från Stiftelsen Allmänna Barnhusets hemsida www.allmannabarnhuset.se